

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЖИТОМИРСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ ІВАНА ФРАНКА
СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНИЙ ФАКУЛЬТЕТ
КАФЕДРА ТЕОРЕТИЧНОЇ ТА ПРАКТИЧНОЇ ПСИХОЛОГІЇ

**ОСОБЛИВОСТІ САМОАКТУАЛІЗАЦІЇ ОСОБИСТОСТІ ЯК ФАКТОР
ФОРМУВАННЯ ПОЛІТИЧНИХ ОРІЄНТАЦІЙ В ПЕРІОД РАННЬОЇ
ДОРΟΣЛОСТІ**

Магістерська робота з психології
освітньо-кваліфікаційний рівень
«магістр»

студентки 7 курсу 73 групи

галузі знань:

05 Соціальні та поведінкові науки

спеціальності: **053 Психологія**

Ольги Миколаївни Мельник

Керівник:

кандидат філософських наук, доцент

Г.В. Пирог

Рецензент:

кандидат психологічних наук, доцент

наукового центру неперервної освіти

НМУ ім. О.О.Богомольця

С. В. Мітіна

ЗМІСТ

ВСТУП	5
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНИЙ АНАЛІЗ ВПЛИВУ САМОАКТУАЛІЗАЦІЇ ОСОБИСТОСТІ НА ФОРМУВАННЯ ПОЛІТИЧНИХ ОРІЄНТАЦІЙ В ПЕРІОД РАННЬОЇ ДОРОСЛОСТІ	9
1.1. Політичні орієнтації як предмет наукових досліджень	9
1.1.1. Поняття та структура політичних орієнтацій	9
1.1.2. Формування політичних орієнтацій особистості	11
1.2. Теоретичні підходи до вивчення самоактуалізації особистості .	14
1.2.1. Поняття самоактуалізації в науково-психологічній літературі	14
1.2.2. Показники самоактуалізованої особистості	17
1.3. Психологічні аспекти впливу самоактуалізації особистості на формування політичних орієнтацій в період ранньої дорослості	22
1.3.1. Формування політичних орієнтацій в період ранньої дорослості	22
1.3.2. Самоактуалізація як фактор формування політичних орієнтацій	25
Висновки до розділу 1	30
РОЗДІЛ 2. МЕТОДИ ДОСЛІДЖЕННЯ САМОАКТУАЛІЗАЦІЇ ОСОБИСТОСТІ ЯК ФАКТОРА ФОРМУВАННЯ ПОЛІТИЧНИХ ОРІЄНТАЦІЙ	32
2.1. Методи та методики дослідження політичних орієнтацій особистості	32
2.1.1. Загальні підходи до політико-психологічних досліджень .	32
2.1.2. Методика дослідження політичних орієнтацій	33
2.1.3. Методика вивчення соціально-політичних установок	35
2.2. Методи та методики дослідження самоактуалізації особистості.	37

2.2.1. Загальна характеристика методів дослідження самоактуалізації	37
2.2.2. Методика дослідження самоактуалізації особистості	38
2.2.3. Методика вивчення актуальних потреб особистості	40
2.3. Процедура та організація дослідження самоактуалізації як фактора формування політичних орієнтацій	41
Висновки до розділу 2	45
РОЗДІЛ 3. ЕМПІРИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ САМОАКТУАЛІЗАЦІЇ ОСОБИСТОСТІ ЯК ФАКТОРА ФОРМУВАННЯ ПОЛІТИЧНИХ ОРІЄНТАЦІЙ В ПЕРІОД РАННЬОЇ ДОРОСЛОСТІ	47
3.1. Дослідження політичних орієнтацій в ранній дорослості	47
3.1.1. Структура політичних орієнтацій в період ранньої дорослості	47
3.1.2. Соціально-політичні установки в період ранньої дорослості	56
3.2. Дослідження самоактуалізації особистості в період ранньої дорослості	59
3.2.1. Самоактуалізація в структурі потреб особистості в період ранньої дорослості	59
3.2.2. Показники самоактуалізації в період ранньої дорослості.....	64
3.3. Аналіз зв'язку політичних орієнтацій та самоактуалізації особистості в період ранньої дорослості	67
Висновки до розділу 3	75
ВИСНОВКИ	77
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	79
ДОДАТКИ	87

ВСТУП

Актуальність дослідження. Кожна людина прагне демонструвати та розвивати свої можливості, довести свою унікальність. Це дає поштовх пошуку шляхів для виокремлення себе серед інших. Термін «самоактуалізація» є одним з головних, які розглядає гуманістична психологія, і визначається як нескінченне прагнення реалізувати власні можливості, таланти та здібності, вбачаючи в цьому сенс життя. На думку А. Маслоу, самоактуалізація властива невеликій кількості людей, яким притаманні певні риси, такі, як автономність, здатність розуміти інших, професійне захоплення справою, повне схвалення реальності тощо.

Проблемою самоактуалізації особистості займалися такі вчені, як Б.С. Братусь, К. Гольдштейн, Д.О. Леонтьєв, А. Маслоу, К. Рождерс, В. Франкл, Е. Шостром та інші.

Потреба людини у самоактуалізації набуває найбільшого значення у віці ранньої дорослості. На даному етапі людина втілює особистісний потенціал у різних сферах життєдіяльності. Е. Еріксон виділяв даний період як сензитивний до кризи самоідентифікації. Тобто у свідомості індивіда з'являються питання сенсу життя та своєї ролі у ньому, це певним чином має вплив на самоактуалізацію та розвиток людини як особистості.

В період ранньої дорослості усвідомлюється ставлення до політичної системи та набувають своєї активності політичні орієнтації.

Проблему політичних орієнтацій розкрито в працях таких вчених, як Г.Г. Ділігенський, В.М. Бебик, Є.І. Головаха, В.В. Москаленко, Л.П. Нагорна, Г.В. Пирог, О.Б. Шестопап та інші. Проте, самоактуалізації особистості як фактору, що впливає на політичні орієнтації, у психологічній літературі приділено не достатньо уваги.

Отже, актуальність проблеми та її недостатня наукова розробленість зумовили вибір теми дослідження – «Особливості самоактуалізації

особистості як фактор формування політичних орієнтацій в період ранньої дорослості».

Об'єкт дослідження: політичні орієнтації особистості.

Предмет дослідження: роль самоактуалізації особистості у формуванні політичних орієнтацій в період ранньої дорослості.

Мета дослідження: здійснити аналіз зв'язку політичних орієнтацій з показниками самоактуалізації особистості в період ранньої дорослості.

Гіпотеза дослідження: в період ранньої дорослості формування політичних орієнтацій пов'язано з самоактуалізацією особистості: чим вище самоактуалізація, тим більш політичні орієнтації будуть сформовані за структурою і тим більше в них будуть представлені толерантність, демократичність, ліберальність і прогресивність.

Завдання дослідження:

1. Спираючись на вітчизняні та зарубіжні психологічні дослідження, провести теоретичний аналіз підходів до визначення значення самоактуалізації особистості для політичних орієнтацій.

2. Створити психологічну модель зв'язку самоактуалізації і політичних орієнтацій особистості.

3. Визначити методологічні та методичні основи психологічного дослідження самоактуалізації особистості як фактора формування політичних орієнтацій.

4. Емпірично дослідити особливості політичних орієнтацій та особливості самоактуалізації в ранньому дорослому віці.

5. Проаналізувати зв'язок політичних орієнтацій з показниками самоактуалізації особистості.

Теоретико-методологічною основою дослідження є праці з проблеми самоактуалізації особистості представників гуманістичній психології К. Гольдштейна, А. Маслоу, К. Рождерса, Е. Шострома та інших,

дослідження політичних орієнтацій М. Головатого, Г. Ділігенського, Г.В. Пирог, О. Шестопап та інших.

Методи та організація дослідження: теоретичні, які дали можливість наукового осмислення отриманих даних – аналіз, систематизація, узагальнення; емпіричні – методика «Соціально-політичні позиції» Г. Айзенка, методика дослідження політичних орієнтацій Г. Пирог, методика актуальності основних потреб А. Маслоу, тест самоактуалізації особистості Е. Шострома; статистичні – коефіцієнт кореляції Пірсона. Вибірку дослідження склали 60 досліджуваних від 20 до 25 років, 30 представників чоловічої статі та 30 жіночої статі. Дослідження проводилося протягом травня -серпня 2017 року.

Надійність і вірогідність дослідження забезпечувалося репрезентативністю вибірки, узгодженістю теоретичної моделі досліджуваного явища з методами його дослідження, застосуванням методів, релевантних предмету, меті та завданням дослідження.

Наукова новизна та теоретичне значення дослідження:

- *вперше* теоретично обґрунтовано та емпірично досліджено роль самоактуалізації в формуванні політичних орієнтацій.

- *уточнено* та поглиблено знання про особливості політичних орієнтацій у ранньому дорослому віці;

- *набуло подальшого розвитку* положення про значення самоактуалізації у формуванні особистості та застосування методів психологічної діагностики для вивчення політичних орієнтацій.

Практичне значення дослідження полягає в можливості використання отриманих даних для розробки програм з формування гуманістичних і демократичних політичних орієнтацій молоді, політико-психологічної просвіти дорослих, а також можуть бути використані для подальшого дослідження факторів формування політичних орієнтацій.

Апробація результатів дослідження. Основні результати магістерської роботи були представлені на I-ій щорічній регіональній студентській конференції (Житомир, 15 грудня 2017 року).

Публікації. Основний зміст та результати дослідження викладено у 2 публікаціях:

- Мельник О. Особливості самоактуалізації особистості як фактора формування політичних орієнтацій в період ранньої дорослості // Психологічні дослідження: наукові праці викладачів та студентів соціально-психологічного факультету. Випуск 9. / За ред. Л. П. Журавльової, В. О. Климчука, Ю. Ю. Дем'янчук. – Житомир, Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2017. – С. 67-69.

- Мельник О. Психологічні особливості політичних орієнтацій в період ранньої дорослості // Актуальні проблеми особистісного зростання: Збірник наукових праць за матеріалами I-ї регіональної студентської конференції / Ред. колегія: Л.П. Журавльова, Л.О. Котлова, К.А. Марчук. – Житомир, Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2017. – С. 59-61.

Структура та обсяг роботи: наукова робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків до кожного розділу, загальних висновків, списку використаних джерел (75 найменувань) та 8 додатків. Основний зміст роботи викладено на 86 сторінках (загальний обсяг роботи – 115 сторінок). У роботі міститься 10 рисунків та 16 таблиць.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНИЙ АНАЛІЗ ВПЛИВУ САМОАКТУАЛІЗАЦІЇ ОСОБИСТОСТІ НА ФОРМУВАННЯ ПОЛІТИЧНИХ ОРІЄНТАЦІЙ В ПЕРІОД РАННЬОЇ ДОРОСЛОСТІ

1.1. Політичні орієнтації як предмет наукових досліджень

1.1.1. Поняття та структура політичних орієнтацій

Термін «політична орієнтація» окреслює складний політико-психологічний феномен. Взагалі «орієнтації» пояснюються як визначення суб'єктом свого місця в просторі, тобто політична орієнтація може трактуватися як розуміння суб'єктом свого місця та руху в політичній сфері.

Політична орієнтація людини включає в себе обрану позицію та форму поведінки у соціально-політичному житті. Політична орієнтація характеризується як бачення людиною мети політичної діяльності, яка відповідає її потребам, та способів її досягнення [51].

Політичні орієнтації розглядають проблему різного ставлення людей до політичної сфери. Наприклад, деякі люди беруть активну участь у політичному житті через зацікавленість, інші ж займають нейтральну позицію. Існує навіть коло людей, які взагалі байдужі до політики, вона не входить до меж їх інтересу. Виникнення зацікавленості в політичному житті має багато чинників, зокрема вік, інформованість, стать, рівень інтелекту, культури, сімейний стан тощо [10, с. 125-126].

Г. Ділігенський окреслював політичні орієнтації як бачення людьми цілей політичної діяльності, що відповідають їх потребам та досягаються за допомогою прийнятих засобів. Політичні орієнтації є результатом включеності людини у процеси соціально-політичної сфери і являють собою неусвідомлені мотиви, що поєднуються з вербально вираженими ідеями та цінностями [13, с. 234-238].

Політична орієнтація відноситься до складного за своєю природою соціально-політичного утворення, адже це одночасно ідеї та цінності, які словесно оформлені, та частково усвідомлені мотиви людини.

Г. Алмонд пояснює політичні орієнтації як базову складову політичної культури і виокремлює такі складові:

- 1) оціночні орієнтації в контексті думок про політичні об'єкти;
- 2) афективні орієнтації, тобто почуття, які викликає політична система, її ролі, залучені в цей процес люди;
- 3) когнітивні орієнтації, або знання про політичну систему, обов'язки, які система бере з навколишнього світу [71].

За О. Шестопаля, система орієнтацій складається з сукупності евалюативних (політичні переконання, судження), афективних та когнітивних орієнтацій, які виступають чинником формування індивідуального бачення того чи іншого політичного явища. Евалюативні орієнтації трактуються як результат аналізу когнітивних і афективних орієнтацій, в яких формується думка особистості про явище. Когнітивні орієнтації розглядаються як обізнаність людини в політичній сфері. Афективні орієнтації визначаються як викликані тим чи іншим політичним явищем почуття та емоції [68 с. 204-209].

За Г.В. Пирогом, структура політичних орієнтацій має поверхневий, середній та глибинний рівні:

- Поверхневий рівень має усвідомлений характер і розкриває бачення людини сучасної політичної системи, партій, лідерів, що формують політичний вибір. Цей рівень найменш сталий, його утворенню сприяє середній і глибинний рівні та спільна дія зовнішніх соціально-політичних впливів.

- Середній, або центральний рівень, складається з політичних цінностей, переконань, оцінок та знань. Формування образу влади ґрунтується на системі цінностей особистості, які вона набуває в ході

соціалізації. Знання характеризуються як здобута суб'єктом ззовні чи самостійно виокремлена політична інформація. Оцінки являють собою зіставлення нової інформації з попереднім результатом політичної свідомості. Вони наповнені емоційним ставленням до інформації, яку одержує суб'єкт. Переконавання являють собою стійку сукупність поглядів, яка формує світогляд людини. Становлення переконань здійснюється на основі особистого досвіду, оцінок та знань в політичній сфері. Даний рівень має більш стійкий характер, визначає вибір політичних партій та персоналій, але не прив'язаний до них.

- Глибинний включає соціальні та політичні установки, що впливають на формування ставлення до суспільно-політичної сфери. Тут фігурують набуті за час первинної соціалізації психічні структури, що являються первинними для політичних орієнтацій і можуть скласти основу політичного вибору, залежно від особистісних, соціальних, політичних обставин. Особистість бачить політичний світ крізь потреби, установки, мотиви та особистісні особливості [43, с. 66-68].

Отже, психологічне визначення політичних орієнтацій містить в собі об'єднання суб'єктивних політичних переконань, цінностей, оцінок та знань, вказує на вплив політичних та соціальні установок на формування ставлення до суспільно-політичної сфери. Структура політичних орієнтацій складна, вона включає декілька рівнів, які виражають ставлення людини до сучасної політичної системи.

1.1.2. Формування політичних орієнтацій особистості

Формування політичних орієнтацій має динамічний характер, адже особистість постійно робить політичні вибори час від часу вносячи корективи.

Г.В. Пирог наголошує, що становлення політичних орієнтацій має багатofакторний склад, в якому взаємодія різних факторів перебуває у

постійному русі залежно від ситуації. Вона розділяє фактори політичних орієнтацій на зовнішні та внутрішні. До зовнішніх відносяться характеристики політичних систем, особливості життєвих процесів соціальних груп та вплив засобів масової інформації. До внутрішніх відносяться психологічні особливості особистості, включаючи мотиваційний блок (потреби, мотиви, установки) [43, с. 66].

На політичні орієнтації впливає з одного боку взаємодія особистісних мотивів з емпіричними знаннями, та з іншого ідейно–політичні концепції [35, с. 10]. До домінуючих психологічних факторів політичних орієнтацій відносять потреби та інтереси особистості, які базуються на соціально-економічному положенні, та цінності, що формуються в процесі набуття соціального досвіду чи під впливом ідеологій різного типу. Не менш важливий вплив на політичні орієнтації мають особистісні мотиваційно-вольові та когнітивні структури.

М. Головатий зазначає, що існує чотири підходи до визначення політичного вибору:

1. Ситуаційний підхід ґрунтується на ідеї, що кожна політична орієнтація зумовлена реакцією індивіда на соціальну ситуацію.

2. Соціологічний підхід базується на вивченні та аналізі взаємозалежності індивідуального та групового політичного вибору залежно від ситуацій в яких перебуває індивід чи група.

3. Маніпулятивний підхід вказує на те, що люди роблять вибір під впливом політичних маніпуляцій.

4. Індивідуально-психологічний підхід обґрунтований тим, що особистісні психологічні якості та риси лежать в основі політичного вибору. Політичний вибір деякою мірою залежить від цінностей (релігійних, соціально-групових та ін.), політичної та загальної організації [10].

Вибір політичного характеру обумовлюється сформованістю людини як особистості, залежить від її політичної культури, соціалізації, рівня

демократизації суспільства. Вибір політичної орієнтації не одноразова дія, його людина робить впродовж життя, вносячи туди зміни та корективи [10].

Політичні цінності, політична культура та поведінка формується та змінюється протягом всього людського життя. Багаж знань, навичок, умінь людини залежить від ролі, яку виконує особистість, політичної соціалізації, засобів масової інформації.

Політичні орієнтації пов'язані з процесом соціалізації, бо завдяки соціалізації індивід здобуває навички, які необхідні для повноцінного життя та взаємодії з суспільством. Розуміння змісту та факторів політичної соціалізації в психології змінювалося [31, с. 365-368]:

1. На першому етапі (50-60-і рр.) біхевіоризм інтерпретував її як вплив політики на людину через певні поведінкові стереотипи, систему суспільних цінностей. На даному етапі сформувалося судження, що політичне бачення засвоюється в дитинстві і має значний вплив у порівнянні з політичними орієнтаціями, які людина пізнає пізніше.

2. На другому етапі (70-80-і рр.) політичну систему порівнювали з вертикальним способом передачі інформації, цінностей та моделей сприйняття, тобто від політичного режиму до особистості. Гіпотеза про значний вплив сім'ї на політичну соціалізацію була переоцінена.

3. На третьому етапі (сер. 80-х рр.), який насичений змінами багатьох теорій політичної соціалізації, дослідники змінили свій погляд на гіпотезу про незмінність сформованих у дитинстві та юнацтві поглядів на політику, було запропоновано теорію про можливість змін політичних поглядів протягом усього життя.

Д. Істон розробив теорію політичної соціалізації і визначив її як процес прийняття людиною соціальних ролей, які потрібно виконувати в політичній сфері [68, с. 197-199].

Дж. Адельсон зауважив, що разом з когнітивним розвитком змінюється і характер сприйняття політики. Його дослідження були націлені на вивчення

зрушень політичного мислення дітей та підлітків. Отримані ним данні вказують на нерівномірний розвиток систем політичного мислення на різних етапах соціального розвитку особистості. Для віку 11-13 років характерний швидкий розвиток політичних уявлень, при цьому їх мислення можна охарактеризувати як конкретне, егоцентричне та персоналізоване. У віці 15-и років з'являється формально-логічне та абстрактне мислення, підліток здатний оперувати такими поняттями як свобода, влада, права людини тощо. Підліткам характерна імпульсивне, емоційне та прагматичне віддзеркалення реальності. Для юнацького періоду притаманне політичне самовизначення, яке має характер самостійного вибору позиції. В більш старшому віці починає з'являтися автономний ланцюг морально-політичних цінностей, який не завершується на періоді дорослості, а триває протягом життя людини. Також Адельсон вважав, чим вищий рівень інтелекту людини, тим критичніше сприйняття нею існуючих політичних порядків [68, с. 153-154].

З розвитком політичного мислення розширюються часові перспективи. На відміну від дитини, дорослі спроможні сприймати не тільки теперішній, а й майбутній вплив подій політичного характеру. З віком набуває розвитку здібність передбачати наслідки політичних дій не лише по відношенню до конкретної людини, а й до групи людей чи суспільства.

Отже, формування політичних орієнтацій особистості – це складний процес, який бере свій початок в дитинстві і триває протягом життя людини. Він пов'язаний з дією особистісних факторів мотиваційно-вольової та когнітивної сфери.

1.2. Теоретичні підходи до вивчення самоактуалізація особистості

1.2.1. Поняття самоактуалізації в науково-психологічній літературі

Самоактуалізація – одне з ключових понять гуманістичної психології, яке широко розкривається представниками даного напрямку. Згідно з даним

підходом, самоактуалізація – це потяг людини до пошуку та розвитку власних можливостей, це нестримна потреба особистості створювати свій власний, не схожий на інші, світ [53, С. 92-97].

Самоактуалізацію виокремлюють як основний фактор мотивації, постійне прагнення реалізовувати свої здібності, таланти і знаходження в цьому свого покликання [51]. Проблеми самоактуалізації нерідко досліджується в контексті питань власної гідності, життєвих цінностей, сенсу життя, усвідомлення цілей.

Основний вклад у вивчення проблеми самоактуалізації зробив видатний американський психолог, фундатор гуманістичної психології А. Маслоу. На його думку, самоактуалізація знаходиться на найвищому рівні ієрархічно побудованої «піраміди потреб». За А. Маслоу, ієрархія базових потреб виглядає так:

- 1) фізіологічні потреби (потреба в їжі, сні, жага тощо);
- 2) потреба в безпеці, стабільності;
- 3) потреба в любові та приналежності (сім'я, друзі);
- 4) потреба в повазі (самоповага, признання іншими);
- 5) потреба в самоактуалізації (особистісне зростання, розвиток здібностей та задатків) [21, с. 88-90].

Згідно з його теоретичними положеннями, задоволення вищих потреб піраміди можливе лише за умови, якщо нижчі задоволені. Тобто, для втілення самоактуалізації людини в життя їй необхідно задовольнити всі потреби, які знаходяться на нижчих щаблях піраміди.

Пізніше А. Маслоу замінив існуючу жорстку ієрархію на більш просту, до складу якої включив два класи: необхідні потреби (потреби дефіциту) та потреби розвитку (самоактуалізації). Він вважав, що незадоволення базових потреб може викликати так звані «хвороби позбавлення», які перетікають у неврози та труднощі з психологічним пристосуванням. Для того, щоб позбавитися такого роду «хвороби», потрібно задовольнити потреби, які не

задоволені. Він вважав, що всі потреби людини вроджені й структуровані в ієрархічну систему пріоритетів. Задоволення, яке є наслідком ліквідації дефіциту, і задоволення потреб, які пов'язані з розвитком особистості, мають різну суб'єктивну та об'єктивну цінність для особистості, бо усунення дефіциту запобігає виникненню «хвороби», а задоволення, яке отримане шляхом прагнення до розвитку, робить людину «здоровою» [22].

А. Маслоу був зацікавлений працями К. Гольдштейна. Німецький невролог К. Гольдштейн змінював своє трактування поняття «самоактуалізація». Спочатку він пояснював її як реорганізацію здібностей людини внаслідок отриманої травми, що активувала внутрішні потенціали організму [74]. Це дуже нагадувало дослідження А. Адлера, в якому він описував внутрішні системи компенсації фізичної неповноцінності органів. Згодом К. Гольдштейн пояснював самоактуалізацію як різносторонній принцип життя, який вже не можна ототожнити з клітинами та органами, тобто «вищу самоактуалізацію». Він стверджує про існування в організмі постійного запасу енергії, який націлений на рівномірний розподіл. Втручання зовнішнього середовища може спричинити нерівномірність розподілу, і організм реагує на це активацією базового динамічного процесу вирівнювання балансу. Таким чином, виникає «центрування» організму в тих місцях, де напруга урівноважується. Це дає змогу ефективно функціонувати всьому організму та втілювати в життя самоактуалізацію, яку людина має на меті.

К. Гольдштейн постулює самоактуалізацію як фундаментальний та головний мотив особистості, що спонукає людину задовольняти свої потреби, які постають на шляху до самоактуалізації [74]. Він вважав, що несвідома мотивація поступається по відношенню до свідомої, адже несвідоме – це тло, на якому свідоме відступає, коли не має цінності для самореалізації в конкретній ситуації, з несвідомого потрібні матеріали вилучаються в потрібний момент. Перепону на шляху до самореалізації, на

його думку, може становити відсутність бажаних або необхідних умов та об'єктів.

К. Гольдшейн зауважував, що здібності організму можна визначити за його потребами. Нормальний організм здатний на невеликий проміжок часу відкласти потребу в їжі, сні, якщо існують інші мотиви, які породжують цікавість та бажання [75].

Американський психолог К. Роджерс також займався проблемою самоактуалізації, і визначав її як активацію вродженого бажання людини до саморозвитку та співвіднесення себе з тим, якою повинна бути особистість. Він проводив паралель між природою людини та рослини, наголошуючи, що в обох випадках закладене бажання до росту та розвитку. За необхідних умов природний потенціал людини може розкриватися [52].

К. Роджерс ввів важливу відмінність, яка відсутня у К. Гольдштейна, а саме: паралельно з формуванням та розвитком особистості формується бажання самоактуалізуватися. Часто напрямки актуалізації організму та особистості розбіжні, навіть суперечать, що може спричинити конфлікт або, в гіршому випадку, невроз [52].

В. Франкл зазначав, що надмірна увага до самоактуалізації викликана фрустрацією прагнення до сенсу. Він порівнював людину, яка прагне до самоактуалізації, з бумерангом, який повертається, якщо не влучив у ціль [72].

Отже, поняття самоактуалізації було розкрито в рамках гуманістичної психології в мотиваційному аспекті, а саме як вищий рівень мотивації особистості та як прагнення до саморозвитку та самовдосконалення.

1.2.2. Показники самоактуалізованої особистості

Гуманістична психологія у предметі свого вивчення вбачає людину як щось ціле, неподільне в контексті властивих лише людині специфічних проявів, таких як самоактуалізація, любов, свобода, вищі цілі тощо.

Представники даного напрямку працювали над розробкою унікальної моделі пізнання людини [65, с. 224-225].

А. Маслоу виділив ряд рис, які на його думку властиві самоактуалізованим людям, а саме: незалежне мислення, налаштування на вирішення проблем, спонтанність, занурення в себе для зосередження, креативність, почуття гумору, прийняття власної недосконалості, доброта тощо. Самоактуалізація дозволяє людям більш глибоко ідентифікувати себе з іншими, відкриває більш широкий спектр до самовідданості, любові. Коло друзів таких людей нешироке, можливо це пов'язано з тим, що рівень близькості, який вони розділяють, потребує багато часу та зусиль. А. Маслоу пояснив це наступним чином: «Я не маю багато часу, щоб мати широке коло друзів. У жодного немає часу, якщо це справжні друзі» [23, с. 96-98].

В контексті своєї системно-динамічної теорії мотивації А. Маслоу стверджував, що кожній людині притаманна потреба, так званий інстинкт «прагнення до самоактуалізації», яскравим проявом якої буде особливе переживання, схоже за своїми проявами на екстаз. Він наголошував, що «ціль особистісного зростання – це бажання зростати, набувати самоактуалізації, в той час, як зупинка особистісного зростання – це розпад, смерть людини як особистості для її самості». Фундаментом розвитку людства в цілому та особистості зокрема є прагнення до безперервного розвитку, особистісного росту, тобто до самоактуалізації [22, с. 172-174].

На думку А. Маслоу, людей мотивує пошук особистісних цілей, це і робить життя людини осмисленим та значимим. Він описував людину, як створіння, яке дуже багато бажає і вкрай рідко досягає цілковитого задоволення. Адже коли вищі потреби піраміди задовольняються, на заміну ним приходять ще вищі і так далі [22, с. 175-176].

Вивчаючи людей, у яких домінуючою є мотивація розвитку особистості, можна зауважити, що концепція «прагнення до спокою»

знецінюється. У людей такого типу задоволення потреб дає поштовх, мотивує, загострює задоволення, яке людина отримує [64, с. 32-36].

Люди, які досягли самоактуалізації, отримують насолоду як від самого процесу життя, так і від його аспектів, інші ж, які лише на шляху до самоактуалізації, в більшості випадків насолоджуються лише окремими моментами життя, апогеями переживань. А. Маслоу називає «метамотивованими» тих людей, які досягли самоактуалізації, задовольнили свої фундаментальні потреби, життя яких керується вищими потребами [23]. Метамотивація має відношення до поведінки, яка викликана потребами та цінністю особистісного зростання. Мотивація такого типу часто переростає в прагнення людиною досягти ідеалу. Метапотреби являють собою одне ціле з базовими потребами так, що фрустрація цих потреб викликає «метапатології», які можуть набувати виявлення в дефіциті цінностей, втрати сенсу життя тощо [21].

А. Маслоу розпочав вивчення самоактуалізації із спостереження за відносинами та цінностями тих людей, які, на його думку, були більш психологічно здорові та схильні до творчості, тобто досягли більш ефективного функціонування, ніж інші. Він стверджував, що вивчаючи будь-яке явище, більшу цінність будуть мати ті результати, які отримані шляхом спостереження за більш успішними людьми, яких тільки можна знайти.

За результатами проведеного дослідження А. Маслоу виділив такі риси, які на його думку притаманні людям, які досягли самоактуалізації:

1. Комфортне та диференційоване сприйняття реальності. Люди, що досягли певного рівня самоактуалізації, здатні виокремити реальний світ від штучного та жити в ньому. Вони краще за інших виділяють індивідуальне від суспільного та конкретне від абстрактного, не бояться невідомого, навпаки, невідоме частіше викликає зацікавлення, ніж знайоме.

2. Прийняття себе, оточуючих та природи. Велика кількість особистісних якостей можуть трактуватися оточуючими як вияв

особистісного відношення до світу, наявність чи відсутність почуття тривоги, провини та сорому. Яскравим прикладом є невротики, яким притаманно постійне відчуття вище зазначених якостей. Навіть емоційно стійкі люди можуть безпідставно почувати відповідальність та провину за деякі справи, до яких вони не мають відношення. Духовно здорові досліджувані приймали себе такими, якими вони є, з недоліками та далекими від ідеалу, не відчуваючи при цьому дискомфорту, але вони здатні відчувати провину за лінь, марнування часу, за біль, яку можуть завдати іншим.

3. Спонтанність, природність, простота. Людям, які досягли самоактуалізації, притаманна спонтанна поведінка, спонтанні думки. Їх життєві мотивації насичені великою кількістю якісних та кількісних відмінностей від мотивацій інших людей. Самоактуалізовані особистості схильні до розвитку, відчувають потребу у реалізації власних стилів, прагнуть досконалості, інших же хвилює лише задоволення базових потреб.

4. Концентрація на меті. Самоактуалізовані люди сконцентровані на зовнішніх по відношенню до себе проблемах, наприклад, філософського чи етичного характеру.

5. Інтровертованість. Досліджувані А. Маслоу перебували на одинці з собою, не відчуваючи дискомфорту, більше того, вони прагнули побути на самоті. Це для них своєрідна автономія, в якій вони здатні до прийняття самостійних рішень, рішучості, керованості.

6. Незалежність від оточення. Досягнувши самоактуалізації особистість, на думку А. Маслоу, стає незалежною від свого соціального оточення, бо вона керується мотивацією зростання, вона залежна лише від прагнення вдосконалюватися та втілення власних потенціалів та внутрішніх ресурсів. Це дозволяє залишатися спокійною в критичних ситуаціях. Внутрішнє зростання особистості має більше значення, ніж популярність, любов, престиж, статус, яких вона спроможна досягнути.

7. Свіжий погляд на оцінювання. Самоактуалізованим особистостям притаманна дивовижна можливість отримувати не одноразове задоволення чи навіть екстаз від простих радощів життя як, наприклад, квітка або захід сонця.

8. Ідентифікація з людством. Дане поняття було запропоноване А. Адлером, в якому він дуже влучно описує ті відчуття, які самоактуалізована людина відчуває по відношенню до людства, а саме ідентифікація, любов, симпатія.

9. Високий рівень розвитку міжособистісних відносин.

10. Демократичність характеру. А. Маслоу виділяє своїх досліджуваних як «демократичних людей». Це проявляється в їх толерантності, дружельності не залежно від політичних поглядів, кольору шкіри, тощо.

11. Розрізнення цілей та засобів. Поведінка самоактуалізованої людини передбачає чітке розрізнення цілей та засобів. Такі люди сконцентровані на цілях, а засоби слугують їм інструментами для досягнення поставлених цілей.

12. Філософське почуття гумору. А. Маслоу зауважує, що його досліджуваним притаманне специфічне почуття гумору. Вони не використовували та не були прихильниками насмішок над оточуючими, сміху проти влади, агресивних жартів.

13. Творчість. Самоактуалізованим людям властива наївна, дитяча творчість, «свіжий», простий спосіб бачення життя [23, с. 106-110].

Е. Шостром розвинув концепцію самоактуалізації А. Маслоу. На його думку, з процесом самоактуалізації тісно пов'язані прогресивні зміни особистості [69]. Е. Шостром використовував поняття «внутрішнього керування», центром якого вбачав особистісні переконання, принципи, які людина здобуває під впливом навколишнього середовища. Тобто це своєрідне керування особистістю з боку інших, що свідчить про маніпулятивність, яка протилежна до самоактуалізації. Самоактуалізовану

особистість Шостром виділяв як ту, яка орієнтується на реальні події, «на те, що є, а не на те, що повинно бути». Це допомагає людині повірити в свої сили і мати адекватну самооцінку, саме тому вона проявляє активність в реальному часі використовуючи свої внутрішні здібності. Е. Шостром розробив низку емпіричних методик, які дозволяють виміряти особливості самоактуалізації особистості [69].

Б.С. Братусь наголошував, що стрижнем та центром розвитку людини є процес самовдосконалення, його предметом є родова людська сутність та бажання долучитися до неї, стати її частиною [4, с. 245-246]. В результаті цього особистість здобуває відчуття повноти свого людського існування. Автор має на увазі залежність самовдосконалення від протікання процесів людського життя та фактичні складові даного процесу, його предмет вбачається в долученні до загальнолюдської родової сутності, яка проявляється в активній та цілеспрямованій діяльності особистості.

Згідно з Д.О. Леонтєвим, автономність і самостійність не є кінцевою метою розвитку особистості. За ними слідує довгий шлях, етапами якого є самоврядування, автономність від зовнішніх стимулів, реалізація здібностей та прагнення до досягнення загальнолюдських цінностей. До засобів самовдосконалення він відносить відповідальність, духовність та свободу. Ці характеристики є центральними у відносинах людини з оточуючими, наповнюються ціннісним змістом та стають опорою життєдіяльності [19, с. 91-93].

Отже, для особистостей, у яких актуальна потреба в самоактуалізації, характерна певна низка рис. Ці особливості пов'язані з гармонійним сприйманням реальності, сприйманням себе та інших, творчістю, простотою поведінки тощо.

1.3. Психологічні аспекти впливу самоактуалізації особистості на формування політичних орієнтацій в період ранньої дорослості

1.3.1. Формування політичних орієнтацій в період ранньої дорослості

Становлення політичних орієнтацій пояснюється як включення людини в політичну сферу. Політична соціалізація має вплив на політичну свідомість та політичну поведінку особистості. Політична соціалізація людини триває протягом усього життя. Політична активність є результатом політичної соціалізації, чим вищий рівень активності, тим краще людина адаптована до політичної системи. Політична активність постає як динамічна складова політичної діяльності. Апогей політичної активності прослідковується в період ранньої дорослості. У віці 20-30 років зростає відсоток участі в голосуваннях, ідентифікації себе з політичними рухами, партіями. За статистичними даними останніх років можна спостерігати значні коливання в політичній активності українців. Особливу роль в цих спалахах та спадах активності грає молодь (18-25 років).

Враховуючи соціальні та вікові особливості розвитку індивіда, зміни у сфері міжособистісних стосунків, в період ранньої дорослості до політичної активності спонукають індивідуальні та соціально-психологічні чинники.

Політичні орієнтації формуються не лише під впливом політичних чинників, а й неполітичних – умов життя.

Становлення людини як громадянина супроводжується освоєнням системи політичних цінностей та орієнтацій, які викликають довіру та полегшують процес адаптації [37, с.132-135].

Процеси, що відбуваються в суспільстві, схиляють розглядати питання політичних орієнтацій під особливим кутом, бо рання дорослість є однією з найбільших соціально-демографічних груп соціуму, яка володіє як соціальним, так і творчим потенціалом.

На основі теоретичного аналізу було побудовано модель формування політичних орієнтацій в період ранньої дорослості (див. рис.1.1.).

Формування політичних орієнтацій бере свій початок в дитинстві та продовжується протягом всього життя людини.

У дитинстві відбувається формування базових установок на політичну тематику. Вони несуть неусвідомлений характер і пов'язані зі сприйняттям інформації, яку дитина отримує від ближнього кола оточення (особливо від батьків).

Для підліткового віку характерне формування політичної свідомості, динамічний розвиток політичних уявлень, емоційно насичене та прагматичне відображення реальності.

У юнацькому віці відбувається формування політичних поглядів. Юнаки проявляють ініціативу у самостійному виборі позиції та політичного самовизначення, але разом з тим критично відносяться до політичної сфери, часто це супроводжується протестами та запереченнями.

Особливе місце у формування політичних орієнтацій приділено ранній дорослості. Цей період характеризується формуванням структури політичних орієнтацій, яка включає: неусвідомлені установки з дитинства, частково усвідомлені мотиви та цінності, усвідомлені політичні вибори. Політичні особливості цього віку включають стабілізацію політичних орієнтацій, з'являється автономна структура політичних цінностей, відбувається диференціація емоційно-поведінкового компоненту. Тобто погляди на політику стають більш сталими, прослідковується системність у політичній поведінці. Для періоду середньої дорослості характерна подальша стабілізація політичних орієнтацій, яка може перериватися лише за умови кризової, кардинальної зміни структури ієрархії політичних цінностей.

У похилому віці можна спостерігати так звану «консервацію» політичних поглядів, можлива втрата гнучкості політичного мислення, втрата зв'язку з суб'єктивними умовами та соціально-економічними умовами життя. Ці показники залежать від рівня інтелекту та інтелектуальної гнучкості.

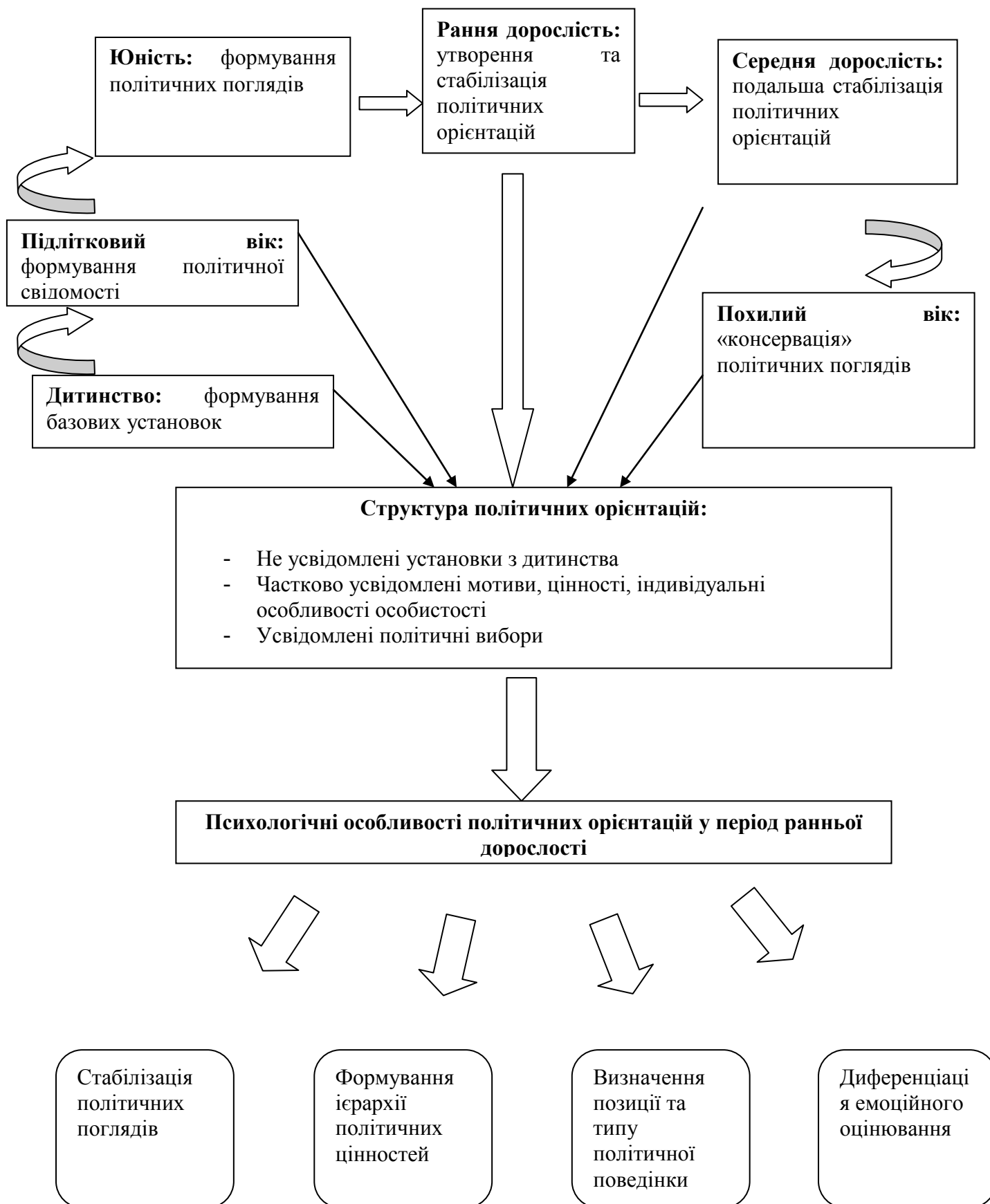

Рис. 1.1. Формування політичних орієнтацій в період ранньої дорослості

Отже, формування політичних орієнтацій в період ранньої дорослості характеризується стабілізацією політичних орієнтацій, появою структури політичних цінностей, диференціацією емоційного та поведінкового компоненту, усвідомленістю політичного вибору.

1.3.2. Самоактуалізація як фактор формування політичних орієнтацій

Самоактуалізація особистості – складна структура руху самовдосконалення, яка розкривається через можливості та здібності індивіда.

До психологічних факторів політичної поведінки Г. Ділігенський відносить зацікавлення, потреби та цінності, які закладені в культуру суспільства та набуті людиною в процесі соціалізації. Для того, щоб зацікавленість стала стрижнем політичного вибору, необхідно знати, які політичні засоби та цілі необхідні для її реалізації. Тобто шлях до вибору політичних орієнтацій базується на політичних інтересах. Можна зауважити, що для більшості людей прагматична цікавість є основним фактором політичного вибору, виключення бувають лише у випадку незначних ідеологічних меншин людей. На політичну поведінку впливають особистісні, мотиваційні, індивідуально-психологічні, емоційно-вольові структури та ідентифікація особистості з групою або роллю [13, с. 163-165].

Г. Пирог виділяє чотири групи факторів, що впливають на політичний вибір громадянина. Перша група містить ситуативні фактори, які розкриваються в певних соціальних та політичних ситуаціях. Друга група включає характеристики соціального, економічного та демографічного статусу людей, які у взаємодії між собою підштовхують до певного політичного вибору. Третя група складається з інформаційно-комунікаційних факторів, які пов'язані з цільовим впливом засобів масової інформації на установки людини соціально-політичного характеру. Четверта група включає

індивідуально-психологічні фактори, адже стійкі риси характеру індивіда мають вплив на суспільно-політичні погляди [35, с. 164-170].

Питання зв'язку між потребами різних рівнів є ключовим і одним з важких у психології мотивації. Людські потреби мають внутрішню цілісність, тому розподіл на базові, необхідні для життя, та духовні – відносний. Відома концепція потреб А. Маслоу розгортає потреби людини на п'ять рівнів. На найнижчому розміщені фізіологічні потреби, на найвищому – потреба у самоактуалізації. Центром даної концепції є не список потреб, а саме розуміння походження та співвідношення потреб. Пояснити концепцію іншими словами можна так: «Лише коли людина сита та відчуває себе в безпеці, вона починає цікавитися високими цілями» [22].

Дж. Девіс, американський політичний психолог, зазначає, що якщо концепцію А. Маслоу розглядати крізь призму психології політики, то можна обійти обмеження не тільки когнітивного підходу, а й багатьох теорій. А. Маслоу вказував на відхилення в піраміді, які виявив емпірично, але розцінював їх як виключення, що доповнюють його концепцію [21, с. 98-101].

Соціальна структура людської діяльності складається з численних мотивацій, які орієнтовані на творчість чи шаблонну поведінку, на егоцентризм чи альтруїзм, на лідерство чи підкорення іншим. Соціальні потреби формуються не на генетичному рівні, як вважають прихильники концепції «піраміди», їх породжує необхідність визначити своє місце у соціальних відносинах, яка виникає в житті людини, та мотивує дані відносини. Попри концепцію «піраміди», базові та вищі потреби можуть конкурувати в людській психіці. Зв'язки, що формуються між потребами, сприяють цілісності мотиваційної сфери особистості.

Матеріальні блага, які необхідні для фізичного існування, мають ще одну функцію – вони частково демонструють статус людини в соціумі та групову приналежність. У вигляді певного переліку благ (стильний одяг,

дорогі авто тощо) люди втілюють свою потребу влиття в певну соціальну групу демонструючи певні переваги та смаки, які вона схвалює. Таким чином люди самостверджуються. Потреби комфортного існування в соціумі безпосередньо впливають на мотиваційну сферу людини, організовуючи та регулюючи її.

Набувши певного щабля культурного та соціального розвитку самоствердження розцінюється людиною як автономна проблема, яка потребує рефлексії. Цей процес протікає в свідомості суспільства і розподіляє потреби різного характеру для подальшої появи відповідних типів самосвідомості та наукових теорій [13, с. 108-109].

Американський політичний психолог С. Реншон включив піраміду потреб А. Маслоу у своє дослідження проблеми демократії. На його думку, система, яка здатна задовольнити базові потреби особистості, може активувати політичну свідомість людей і розраховувати на їх підтримку. До важливих потреб у процесі становлення демократії входить потреба людини в участі, яка виражається в особистісному контролі над ситуацією [68 с. 197-199].

Р. Інглхарт у своєму дослідженні показав, що люди, які зростали в розвинутих країнах, не потребували задоволення матеріальних потреб, їх цікавили потреби, які впливали на самовираження в цілому та, зокрема, в політичній сфері.

Місце самоактуалізації у формуванні політичних орієнтацій відображено у теоретичній моделі (рис. 1.2). У ході становлення політичних орієнтацій людина знаходиться під впливом зовнішніх (соціально-економічні умови), об'єктивно-суб'єктивних (суспільна свідомість, суспільні цінності) та внутрішніх (індивідуальні цінності, індивідуально-психологічні особливості, мотивація) факторів. Це впливає на самоактуалізацію особистості як одного із факторів формування особливостей політичних орієнтацій. Самоактуалізація виступає в якості потреби, яка може бути актуальною або

навпаки, і проявляється в таких показниках, як ціннісні орієнтації, гнучкість поведінки, самоповага, самоприйняття, уявлення про природу людини, пізнавальні потреби та інші. Ці психологічні показники самоактуалізації впливають на психологічні особливості політичних орієнтацій, а саме: структуру політичних цінностей, надання переваги певним типам політичної системи (демократичній або авторитарній), расово-етнічну толерантність та жорсткість або гнучкість політичної поведінки.

Отже, самоактуалізацію можна розглядати як чинник, який впливає на формування політичних орієнтацій та розкривається у особливостях їх структури, зокрема, сформованості, послідовності та гнучкості політичних позицій, й змісту політичних цінностей, зокрема, високому значенні толерантності й демократичності.

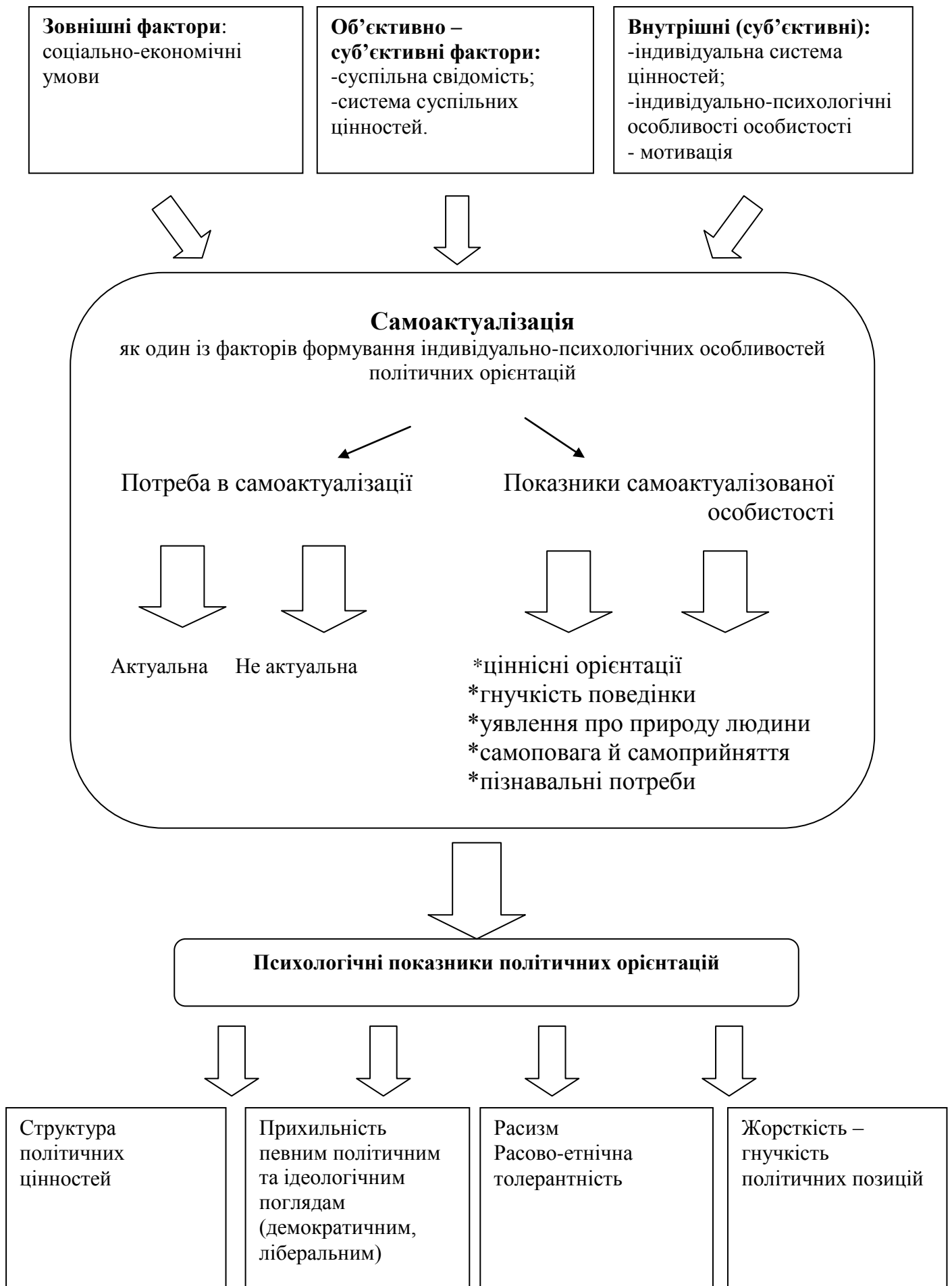

Рис. 1.2. Місце самоактуалізації у формуванні політичних орієнтацій

Висновки до розділу 1

На основі теоретичного аналізу наукової літератури з проблеми вивчення самоактуалізації особистості як фактора формування політичних орієнтацій в період ранньої дорослості можна зробити такі висновки:

1. Згідно з психологічними дослідженнями К. Гольдштейна самоактуалізація являє собою процес становлення та вивільнення особистісних задатків та можливостей, розкриття потенціалу, фундаментальний та головний мотив особистості, що спонукає людину задовольняти свої потреби, які постають на шляху до самоактуалізації.

2. Структура самоактуалізації особистості включає ряд ознак, таких як соціальний статус, успішність, самосприйняття, психологічні якості. До сфер самоактуалізації особистості входять: психологічні якості (демократичний характер, незалежність від оточення), соціальні характеристики (зв'язки з соціумом), лідерські схильності (прагнення до влади), бажання творчості (наявність креативних ідей) та самосприйняття. До показників, що пов'язані з формуванням політичних орієнтацій, можна віднести ціннісні орієнтації, гнучкість поведінки, уявлення про природу людини, самоповага й самоприйняття, пізнавальні потреби.

3. Політичні орієнтації окреслюють уявлення людини про цілі, режими та діяльність політичних партій та політичних відносин. Політичні орієнтації виділяють як складний феномен, бо до їх структури входять частково усвідомлені мотиви людини та словесно оформлені ідеї та цінності. Вони утворилися завдяки включеності людини у процеси соціально-політичної сфери і являють собою неусвідомлені мотиви, що поєднуються з вербально вираженими ідеями та цінностями. Такого виду орієнтації залежать від віку, статі та мають динамічний характер, що дозволяє їм набувати змін у процесі життя особистості.

4. До факторів формування політичних орієнтацій можна віднести ситуативні, соціальні, індивідуально-психологічні, інформаційно-комунікаційні.

5. Формування політичних орієнтацій особистості бере свій початок в дитинстві і триває протягом життя людини. Політичні орієнтації тісно пов'язані з процесом соціалізації, адже в процесі соціалізації індивід набуває необхідні навички для взаємодії з суспільством.

6. В період ранньої дорослості формування політичних орієнтацій характеризується стабілізацією політичних орієнтацій, появою структури політичних цінностей, диференціацією емоційного та поведінкового компоненту, усвідомленістю політичного вибору.

7. Структура політичних орієнтацій в період ранньої дорослості включає такі психологічні особливості як стабілізація політичних поглядів, формування ієрархії політичних цінностей, визначення позиції та типу політичної поведінки.

8. В якості фактора формування політичних орієнтацій в ранній дорослості можна розглядати самоактуалізацію особистості. Потреба в самоактуалізації та показники самоактуалізованості розкриваються в особливостях структури політичних орієнтацій, зокрема, сформованості та послідовності політичних позицій, й змісту політичних цінностей, зокрема, прихильності цінностям толерантності, демократії, лібералізму, прогресу.

РОЗДІЛ 2

МЕТОДИ ДОСЛІДЖЕННЯ САМОАКТУАЛІЗАЦІЇ ОСОБИСТОСТІ ЯК ФАКТОРА ФОРМУВАННЯ ПОЛІТИЧНИХ ОРІЄНТАЦІЙ

2.1 Методи та методики дослідження політичних орієнтацій особистості

2.1.1. Загальні підходи до психолого-політичних досліджень

Для дослідження політичних орієнтацій у політичній психології розроблена низка методів, які спрямовані на вивчення поведінки людини в політичній сфері та допомагають дослідити як усвідомлені, так і неусвідомлювані позиції респондентів, структуру оцінювання та особистісні уявлення про політичні явища.

Для дослідження політичних ставлень різного характеру (ставлення до влади, ставлення до себе, як до суб'єкта політики, ставлення до інших суб'єктів та ін.) використовують такі методи, як анкетування, методика незакінчених речень, проєктивні методики, семантичний диференціал, експериментальна психосемантика. Найчастіше використовують метод опитування (анкетування), він дозволяє зібрати дані шляхом безпосереднього чи опосередкованого спілкування з респондентом.

Одним з ефективних напрямків дослідження феномену політичної поведінки є проєктивні методики (метод незакінчених речень, метод асоціацій, проєктивні малюнки). Проєктивні методи дають змогу прослідкувати неусвідомлювані позиції особистості до політичної сфери. Л.Ф. Бурлачук виділяв проєкції як раніше сформовані психологічні установки, що мають вигляд згорнутих програм, саме тому і несуть неусвідомлений характер. Символи у малюнках відображають глибинні та

складні проблеми дійсності, адже завдяки ним можна побачити особистий досвід, образи та ставлення людини до світу [5, с. 163-167].

Не менш продуктивним є метод природного експерименту. Він дозволяє експериментально перевірити теоретичні знання. Експеримент С. Ласки та К. Джадда показав, що експерти схильні до крайнього оцінення політичних кандидатів, а непрофесіонали – навпаки. Пересічні громадяни при оцінці політичних діячів керуються більше загальними враженнями, які встигли отримати напередодні чи думками референтних осіб, ніж знаннями про практичні дії певних політиків [13, с. 348-352].

Г. Айзенк розробив методику під назвою «Як виміряти особистість: Соціально-політичні позиції». Текст методики був спеціально відібраний з газет, книг, промов тощо, таким чином, щоб більша частина досліджуваних змогла зробити свій вибір, а саме погодитися чи не погодитися з неведеними судженнями. Опитувальник складається з 176 суджень, які охоплюють сферу політичного та соціального життя індивіда [1, с. 156-159].

В основу методу семантичного диференціалу можуть бути покладені прислів'я, фразеологізми та приказки. Методика незакінчених речень допомагає уточнити і розширити позиції та уявлення молоді щодо політичної сфери.

До парадигми методів політичних психологів додаються нові методики вивчення динаміки політичних орієнтацій, які базуються на комп'ютерній обробці великої кількості отриманих даних.

Отже, для дослідження політичних орієнтацій політичні психологи використовують такі дослідницькі процедури, як опитування, анкетування, метод асоціацій та проективні методики.

2.1.2. Методика дослідження політичних орієнтацій

Методика дослідження політичних орієнтацій, запропонована Г.В. Пирог, представлена як опитувальник, метою якого є визначення

психологічних особливостей політичних орієнтацій досліджуваних, отримання інформації про суспільно-політичну поведінку респондентів, їх політичні вибори та вподобання тощо [34].

Методика складається з питань, які згруповані в три частини:

1. запитання для отримання загальних даних про досліджуваних, а саме вік, стать, рід занять тощо;
2. запитання закритого характеру для отримання інформації про досвід громадської та політичної активності, про політичні знання, оцінки та ін.;
3. запитання про політичні цінності, бажані та несприятливі характеристики держави, що базуються на прийомі ранжування.

У наше дослідження було включено лише запитання, які відповідають меті, а саме, визначають прихильності респондентів до певних типів ідейно-політичних течій: лібералізму, консерватизму, соціалізму, націоналізму, авторитаризму (додаток А).

Обробка й інтерпретація результатів здійснюється за допомогою ключа методики. Первинна обробка індивідуальних даних спрямована на визначення суджень респондентів про політичні цінності й політичні цілі:

- Політичні цінності (питання 4) – підраховуються як середні значення рангів кожної цінності, так і середні ранги цінності кожного виду ідеології, що складається з трьох цінностей:

лібералізм: політичні свободи, права людини, економічні свободи;

консерватизм: традиції, порядок, релігія;

соціалізм: рівність, справедливість, соціальна захищеність;

націоналізм: патріотизм; нація, незалежність;

авторитаризм: державний контроль, сильна влада, сильний, авторитетний лідер.

- Бажана політична система держави (питання 5): лібералізм, консерватизм, соціалізм, авторитаризм, націоналізм.

- Небажана політична система держави (питання 6): консерватизм,

соціалізм, лібералізм, авторитаризм, націоналізм.

Ієрархія індивідуальних і групових переконань визначається на основі узагальнення даних за 4, 5 і 6 питаннями. Зіставлення відповідей дозволяє визначити узгодженість, послідовність, сформованість політичних поглядів між собою.

Отже, методика дослідження політичних орієнтацій Г.В. Пирог дає змогу виділити психологічні особливості політичних орієнтацій респондентів на основі ранжування політичних цінностей, бажаних та несприятливих характеристик держави.

2.1.3. Методика вивчення соціально-політичних установок

Методика «Соціально-політичні позиції» Г. Айзенка спрямована на оцінку особистісних позицій та установок у політичній та соціальній сфері.

Опитувальник містить 176 тверджень, в які закладено широко розповсюджені думки соціального та політичного характеру. Досліджуваному пропонується висловити свою думку щодо наведених тверджень, яка полягає в їх оцінюванні.

Система оцінювання включає п'ять критеріїв:

- 1) повністю погоджуюся з наведеним твердженням;
- 2) в цілому погоджуюся;
- 3) важко відповісти, не можу дати чітку відповідь;
- 4) в цілому не погоджуюся;
- 5) категорично не погоджуюся.

Дана методика дозволяє оцінити низку основних та «контекстних» факторів. Інтерпретація результатів здійснюється за допомогою ключа до методики і включає сім факторів:

1) «Дозволеність». Високі бали можуть свідчити про прихильність респондента до свободи, легкому сприйнятті поточних подій, толерантності.

Низькі бали можуть свідчити про відчуття відрази до вище зазначених критеріїв і прихильності цензури, зневажання антисоціальної поведінки;

2) «Расизм». Досліджувані, які набрали високі бали можуть висловлювати своє невдоволення щодо імміграції представників інших рас, можуть вважати що інші раси поступаються білій расі. Низькі бали можуть свідчити про толерантність, терпимість до етнічних меншин;

3) «Релігійність». Високі бали можуть свідчити про те, що респондент віруюча людина, низькі – про атеїзм, агностицизм;

4) «Соціалізм». Високі бали за цим фактором можуть бути показником позитивного відношення до людей робітничого класу і неприязнь до людей «вищого класу». Низькі бали вказують на те, що досліджуваний вважає, що талант та здібності повинні бути нагороджені;

5) «Лібералізм». Високі показники свідчать про те, що досліджувані проти будь-якого втручання держави в їх життя. Низькі показники свідчать про готовність людини бути під регуляцією та контролем з боку держави;

6) «Реакційність». Високі бали можуть свідчити про високу моральність досліджуваного. Низькі показники отримують досліджувані, які вірять у зміну життя на краще, орієнтують систему цінностей на майбутнє;

7) «Пацифізм». Високі бали притаманні респондентам, які впевнені в тому, що війна не має ніяких виправдань. Низькі бали можуть свідчити про бажання респондента підтримувати зростання збройних сил своєї країни і виправдовують її агресивну політику по відношенню до потенційних ворогів [1, с. 156-163].

Вищезазначені сім факторів можна згрупувати у два «суперфактори», які отримали назву «радикалізм – консерватизм» та «жорсткість – м'якість». «Радикалізм – консерватизм» характеризує радикалів, як більш прогресивних та схильних до соціалізму, а консерваторів, як тих, хто має сталу точку зору на більшість запитань стосовно будови суспільства, прихильні капіталістичній системі. Установка на жорсткість виражає відповідну

особистісну позицію: такі люди, найчастіше, сильні, агресивні та мужні. На противагу жорсткості виступає установка на м'якість. Людям з м'яким характером притаманно більше ніжності, альтруїзму та емпатії.

Два «суперфактори» майже не залежні один від одного. Тобто, низькі бали, отримані за одним фактором не впливають на результати іншого фактору.

Отже, методика дослідження соціально-політичних позицій Г. Айзенка дає змогу оцінити особистісні позиції та установки досліджуваних у політичній та соціальній сфері.

2.2. Методи та методики дослідження самоактуалізації особистості

2.2.1. Загальна характеристика методів дослідження самоактуалізації

Методи дослідження самоактуалізації базуються на теоріях таких науковців, як А. Маслоу, К. Роджерс, Е. Шостром та інших.

Для вивчення самоактуалізації особистості дослідники розробили низку методик. У дослідженнях психологічного характеру найчастіше застосовують:

1. «Самоактуалізації тест САТ» Е. Шострома. Тест містить 126 пунктів, допомагає виміряти рівень самоактуалізації за допомогою двох базових (компетентність в часі та підтримка) та кількох додаткових шкал (Шкала ціннісних орієнтацій (Sav), шкала гнучкості поведінки (Ex), шкала сензитивності до себе (Fr), шкала спонтанності (S), шкала самоповаги (Sr), шкала самоприйняття (Sa), шкала що діагностує уявлення про природу людини (Nc), шкала Синергії (Sy), шкала прийняття агресії (A), шкала контактності (C), шкала пізнавальних потреб (Cog), шкала Креативності (Cr)). Здебільшого шкали мають полярний характер.

2. «Самоактуалізації тест» Л. Гозмана і М. Кроза. Одна з версій адаптації САТ має таку ж структуру що і POI (Personal Orientation

Inventory), складається з 126 тверджень, кожне з яких включає в себе пункти ціннісного та поведінкового характеру. Твердження не завжди мають альтернативний характер, але досліджуваному пропонується обрати одне з них, яке в більшій мірі характеризує його поведінку та світогляд.

3. «Опитувальник особистісної орієнтації ЛиО» Е. Шострома. Тест складається з 150 запитань (14 шкал), які мають полярні судження. (Шкала ціннісних орієнтацій (Sav), шкала гнучкості поведінки (Ex), шкала сензитивності до себе (Fr), шкала спонтанності (S), шкала самоповаги (Sr), шкала самоприйняття (Sa), шкала що діагностує уявлення про природу людини (Nc), шкала Синергії (Sy), шкала прийняття агресії (A), шкала контактності (C), опора на себе (I), опора на інших (O), компетентність в часі (Tc), некомпетентність в часі (Ti)) [53].

4. «Опитувальник діагностики самоактуалізації особистості САМОАЛ» Е. Шострома. Опитувальник містить 100 запитань (11 шкал) полярного характеру (прагнення до самоактуалізації, орієнтація в часі, цінності, погляд на природу людини, потреба в пізнанні, креативність, автономність, спонтанність, саморозуміння, аутосимпатія, контактність, гнучкість у спілкуванні). Методика була розроблена з урахуванням специфіки самоактуалізації нинішнього суспільства [63, с. 426-433].

5. «Короткий індекс самоактуалізації» Е. Шострома. Даний тест можна виокремити як стислу версію «Тесту самоактуалізації», він містить 15 запитань, але отриманий індекс позитивно корелює з повною версією САТ.

6. Методика актуальності основних потреб («Піраміда потреб»), модифікація І.О. Акіндінової. Методика призначена для виявлення актуальних потреб: матеріальних, у безпеці, у визнанні, самоактуалізації. Опитувальник містить 15 тверджень, які потрібно оцінити порівнюючи їх попарно [48].

Отже, для дослідження самоактуалізації існує ряд методик. У дослідженнях психологічного характеру найчастіше застосовують тест самоактуалізації (САТ) Е. Шострома та її модифікації.

2.2.2. Методика дослідження самоактуалізації особистості

Тест самоактуалізації Е. Шострома (САТ) націлений на кількісну оцінку рівня самоактуалізації особистості [63]. Методика складається зі ста двадцяти шести пар протилежних тверджень, які наповнені судженнями поведінкового чи ціннісного характеру.

Е. Шостром виділяє дванадцять шкал для інтерпретації методики самоактуалізації, а саме:

1. Шкала ціннісних орієнтацій (Sav) складається з 20 запитань, вона націлена на виокремлення цінностей, що властиві самоактуалізованій особистості.

2. Шкала гнучкості поведінки (Ex) містить 24 запитання, вимірює рівень гнучкості поведінки людини на шляху до втілення своїх цілей.

3. Шкала сензитивності до себе (Fr) складається з 13 запитань, діагностує ступінь рефлексії людиною своїх потреб та почуттів. Високі показники за цією та вище зазначеними шкалами можуть свідчити про високий рівень самоактуалізації особистості.

4. Шкала спонтанності (S) містить 14 запитань, що визначають здатність людини до спонтанного вираження своїх почуттів. Високі бали вказують на цілеспрямованих чи продумування дій.

5. Шкала самоповаги (Sr) складається з 15 запитань, вимірює здатність особистості виокремлювати та надавати цінності своїм сильним сторонам, здатність до самоповаги.

6. Шкала самоприйняття (Sa) до складу якої входить 21 запитання, діагностує рівень безоціночного прийняття людиною самої себе (Шкали Sr та Sa складові блоку самосприйняття).

7. Шкала що діагностує уявлення про природу людини (Nc) містить 10 запитань. Високі бали можуть вказувати на сприйняття людиною природи як позитивну.

8. Шкала синергії (Sy) складається з 7 запитань, що характеризують спроможність людини цілісно сприймати світ та інших людей (Шкали Nc та Sy об'єднуються у блок концепції людини).

9. Шкала прийняття агресії (A) має 16 запитань. Високі показники можуть свідчити про прийняття особистістю свого гніву, роздратування, агресії, як прояву природи людини.

10. Шкала контактності (C) складається з 20 запитань які окреслюють спроможність людини швидко встановлювати емоційно-насичені контакти (Шкали A та C утворюють блок міжособистісної чутливості).

11. Шкала пізнавальних потреб (Cog) містить 11 запитань, які допомагають визначити прагнення людини набути знання про навколишнє середовище.

12. Шкала креативності (Cr) до складу якої входить 14 запитань, визначає ступінь творчого прагнення особистості.

Отримані за шкалами бали інтерпретуються наступним чином: чим вищий бал, тим сильніший ступінь вираження тих чи інших особливостей особистості, які входять до складу самоактуалізації. Е. Шостром відмічав, що високі бали можуть не завжди свідчити про прагнення до самоактуалізації, інколи вони можуть відображати не дійсний, а бажаний стан людини. Він також наголошував, що часто самоактуалізовані люди отримують близько 50-65 T-балів за результатами більшості шкал.

Кожне запитання є складовою частиною базової та однієї чи кількох додаткових шкал. Тобто додаткові шкали (Sr, Sa, Sy, Nc, C, A) – це складові елементи основних шкал, що дозволяє діагностувати широкий спектр показників, не збільшуючи обсяг методики.

Отже, методика самоактуалізації Е. Шострома використовується для визначення рівня та показників самоактуалізації особистості, серед яких для нашого дослідження мають значення ціннісні орієнтації, гнучкість поведінки, уявлення про природу людини, самоповага й самоприйняття, пізнавальні потреби.

2.2.3 Методика вивчення актуальних потреб особистості

Методика "Піраміда Маслоу" дає можливість зрозуміти, які потреби на даний момент є найголовнішими для досліджуваного. Вважається, що саме вони найменше задоволені [22].

Методика складається з двадцяти тверджень, які стосуються суб'єктивного бачення досліджуваного, його точки зору.

А. Маслоу виділяє чотири шкали для інтерпретації методики, а саме:

1. Потреба в безпеці: прагнення забезпечити собі майбутнє, зміцнити своє становище, уникати неприємностей.

2. Соціальна потреба: прагнення бути зрозумілим оточуючими, мати гарних співрозмовників, бажання мати дружні відносини з іншими.

3. Потреба в повазі: прагнення здобути повагу та визнання з боку інших людей, підвищити рівень компетентності в певній сфері.

4. Потреба в самореалізації: прагнення розвивати свої здібності, бажання пізнавати нове та невідоме.

Інтерпретація отриманих балів проводиться за допомогою таблиці стандартних норм:

Таблиця 2.1

Таблиця стандартних норм за методикою Піраміди А.Маслоу

Рівень	Потреба в безпеці	Соціальна потреба	Потреба в повазі	Потреба в самореалізації
Дуже високий	24-25	23-25	23-25	25
Високий	21-23	20-22	20-22	23-24

Середній	16-20	15-19	16-19	18-22
Низький	13-15	12-14	13-15	15-21
Дуже низький	5-12	5-11	5-12	5-14

Отже, методика "Піраміда А.Маслоу" застосовується для визначення актуальності потреб досліджуваного в безпеці, повазі, самореалізації та соціальних потреб.

2.3. Процедура та організація дослідження самоактуалізації як фактора формування політичних орієнтацій

Метою нашого емпіричного дослідження є вивчення та аналіз психологічних особливостей зв'язку самоактуалізації та політичних орієнтацій особистості в період ранньої дорослості.

Процедура емпіричного дослідження проводилась в декілька етапів:

- Перший етап – визначення методів та планування дослідження.
- Другий етап – визначення вибірки та умов дослідження.
- Третій етап – проведення дослідження за визначеними методами.
- Четвертий етап – обробка отриманих результатів, їх кількісний та якісний аналіз, інтерпретація.

Психодіагностичний інструментарій дослідження представлений у таблиці 2.2.

Таблиця 2.2

Психодіагностичний інструментарій дослідження

Завдання емпіричного дослідження		Методики дослідження	Показники, що будуть отримані
Вивчити особливо	Структура політичних орієнтацій	Методика вивчення політичних	Ієрархія, сформованість та послідовність політичних цінностей, бажаних та небажаних

		орієнтацій Г. В. Пирог	характеристик держави
	Установки у політичній та соціальній сфері	Методика «Соціально-політичні позиції» Г. Айзенка	Установки та позиції щодо соціально-політичної системи, зокрема «дозволеність», «расизм», «соціалізм», «лібералізм», «реакційність», «консерватизм», «жорсткість»
Вивчити особливості самоактуалізації особистості в період ранньої дорослості	Рівень та показники самоактуалізованості особистості	Тест самоактуалізації Е. Шострома	Показники самоактуалізації: «шкала ціннісних орієнтацій (Sav)», «шкала гнучкості поведінки (Ex)», «шкала сензитивності до себе (Fr)», «шкала спонтанності (S)», «шкала самоповаги (Sr)», «шкала самоприйняття (Sa)», «шкала що діагностує уявлення про природу людини (Nc)», «шкала Синергії (Sy)», «шкала прийняття агресії (A)», «шкала контактності (C)», «опора на себе (I)», «опора на інших (O)», «компетентність в часі (Tc)», «некомпетентність в часі (Ti)»
	Актуальність потреби в самоактуалізації	Методика «Піраміда А. Маслоу»	Ієрархія актуальності потреб (за пірамідою А. Маслоу) в безпеці, повазі, самореалізації та соціальних потреб

Визначити особливості зв'язку політичних орієнтацій та самоактуалізації особистості	Зіставлення політичних орієнтацій (змісту, сформованості, установок) з актуальністю потреби в самоактуалізації та показниками самоактуалізації	Порівняльний аналіз, коефіцієнт кореляції Пірсона	Наявність та напрямок зв'язку політичних орієнтацій та самоактуалізації особистості
---	--	---	---

Загальний опис дослідження, його вибірка та умови дослідження представлені у таблиці 2.3.

Таблиця 2.3

Схема проведення дослідження

Мета	Вивчення зв'язку між особливостями самоактуалізації та політичними орієнтаціями
Місце та час проведення дослідження	Травень-серпень 2017 року, неформальні зустрічі з досліджуваними
Учасники дослідження	60 досліджуваних від 20 до 25 років, 30 представників чоловічої статі та 30 жіночої статі.
Методи дослідження	САТ Е. Шострома, методика «Піраміда Маслоу», методика визначення соціально-політичних позицій Г. Айзенка, опитувальник Г. Пирог

Форма проведення дослідження	Індивідуальна
Зміст діяльності досліджуваних	Заповнення опитувальників

Робота з досліджуваними припускає наступні етапи:

1. Бесіда з респондентом для створення ситуації довіри, налаштування на співпрацю. Досліджуваному повідомляється мета дослідження та наголошується про конфіденційність отриманих даних.

2. Заповнення опитувальника "Методика дослідження політичних орієнтацій" Г. В. Пирог, ранжування політичних цінностей, бажаних та несприятливих характеристик держави.

3. Заповнення методики «Піраміда А. Маслоу» за інструкцією: «Оцініть, будь ласка, подані твердження. С – повністю згодні з твердженням, М – в більшій мірі згодні, Р – частково згодні, S – в деякій мірі згодні та N – зовсім не згодні».

4. Проходження тесту САТ за інструкцією: «Вашій увазі пропонуються пари протилежних тверджень, Вам потрібно обрати одне з них. Будь ласка, відповідайте максимально відверто, адже даний тест не передбачає «правильних» та «не правильних» відповідей».

5. Проходження методики «Соціально-політичні позиції» Г. Айзенка за інструкцією: «Оцініть подані твердження спираючись на власну думку (повністю згодні, в цілому згодні, важко відповісти, в цілому не згодні, категорично не згодні)».

Обробка отриманих результатів передбачала кількісний та якісний аналізи. Первинний кількісний аналіз результатів дослідження проводився індивідуально за кожною методикою окремо.

Кількісний аналіз результатів дослідження включав визначення середніх показників (середнє арифметичне значення), частотний (процентний) аналіз для вибірки загалом та окремо жінок і чоловіків.

Для з'ясування зв'язку між показниками самоактуалізованості (за методикою САТ) і політичними установками (за методикою Айзенка) було використано коефіцієнт кореляції Пірсона.

Таким чином, використання описаних вище методів, дотримання послідовності даних етапів дослідження забезпечує вивчення компонентів теоретичної моделі зв'язку самоактуалізації з політичними орієнтаціями в ранній дорослості, дозволяє ефективно здійснити процедуру дослідження і максимально повно отримати інформацію про досліджуване явище, що відповідає поставленим меті та завданням.

Висновки до 2 розділу

Узагальнення та аналіз методів і методик вивчення самоактуалізації і політичних орієнтацій особистості дозволяють зробити наступні висновки:

1. Для дослідження політичних орієнтацій психологи використовують такі методи, як опитування, анкетування, метод асоціацій, незакінчених речень.

2. Найбільш вживаним є метод опитування, за допомогою якого можна зібрати дані шляхом безпосереднього чи опосередкованого спілкування з респондентом.

3. Для дослідження самоактуалізації як фактору політичних орієнтацій було запропоновано діагностичний комплекс, що включав методику «Піраміда А. Маслоу», «Соціально-політичні позиції» Г. Айзенка, САТ Е. Шострома та методику дослідження політичних орієнтацій Г. Пирог.

4. Обробка результатів передбачає кількісний та якісний аналізи. Кількісний аналіз результатів дослідження включав визначення середніх

показників (середнє арифметичне значення), частотний (процентний) аналіз для вибірки загалом та окремо жінок і чоловіків. Для з'ясування зв'язку між показниками самоактуалізованості (за методикою САТ) і політичними установками (за методикою Айзенка) було використано коефіцієнт кореляції Пірсона.

5. Використання даних методів, дотримання послідовності етапів дослідження забезпечує вивчення компонентів теоретичної моделі зв'язку самоактуалізації з політичними орієнтаціями в ранній дорослості, дозволяє ефективно здійснити процедуру дослідження і максимально повно отримати інформацію про досліджуване явище, що відповідає поставленим меті та завданням.

РОЗДІЛ 3

ЕМПІРИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ САМОАКТУАЛІЗАЦІЇ ОСОБИСТОСТІ ЯК ФАКТОРА ФОРМУВАННЯ ПОЛІТИЧНИХ ОРІЄНТАЦІЙ В ПЕРІОД РАННЬОЇ ДОРОСЛОСТІ

3.1. Дослідження політичних орієнтацій в ранній дорослості

3.1.1. Структура політичних орієнтацій в період ранньої дорослості

У емпіричному дослідженні зв'язку політичних орієнтацій з самоактуалізацією в ранній дорослості взяли участь шістдесят респондентів, 30 представників чоловічої та 30 жіночої статі віком від 20 до 25 років. Всі досліджувані є мешканцями міста Житомир, представники соціономічних професій (психологи, вихователі, вчителі, працівники сфери обслуговування) та технічних професій (програмісти, робітники СТО тощо).

Перший етап дослідження політичних орієнтацій складався з визначення структури соціально-політичних цінностей респондентів, виявлення бажаних та небажаних для них політичних систем (за опитувальником Г.В. Пирог).

Результати вивчення структури соціально-політичних цінностей респондентів раннього дорослого віку представлені в табл. 3.1. Для досліджуваних найбільш значимими є цінності «традиції» (збереження своєї культури, духовних цінностей, висока роль сім'ї, повага до старших та ін.), «справедливість» (розподіл благ відповідно до громадських внесків, відповідність суспільним уявленням про правду, правильність та ін.) та «політичні свободи» (значимість особистісного вибору при голосуванні, свобода мітингів, можливість вільного висловлювання, плюралізм думок та ін.). В якості найменш значимих досліджувані виділили такі цінності, як «нація» (підтримка рідної мови, підтримка національного виробника, пріоритет представників своєї нації, пріоритет національних інтересів над

особистими і ін.), «сильна влада» (сильна армія, правоохоронні органи, повага до влади і ін.), «релігія» (високий авторитет духовних лідерів, дотримання релігійних норм і правил поведінки та ін.) та «економічні свободи» (непорушність права на власність, вільне підприємництво, дерегуляція економіки, право на страйк та ін.).

Таблиця 3.1

Соціально-політичні цінності у ранній дорослості

Цінності	Середні рангові значення		
	чоловіки	жінки	загальні
1. «Політичні свободи»	6,13	7,03	6,58
2. «Традиції»	6,5	6,04	6,27
3. «Справедливість»	6,67	6,33	6,5
4. «Права людини»	8,75	6,63	6,88
5. «Нація»	10,8	8,47	9,63
6. «Сильний, авторитетний лідер»	8,23	9,33	8,78
7. «Патріотизм»	8,27	8,17	8,22
8. «Рівність»	7,73	6,67	7,2
9. «Порядок»	7,47	6,5	6,98
10.«Релігія»	8,8	9,97	9,38
11.«Державний контроль»	9,67	8,93	9,3
12.«Незалежність»	8,13	8,4	8,27
13.«Економічні свободи»	9,27	9,5	9,38
14.«Соціальна захищеність»	8,43	8,57	8,5
15.«Сильна влада»	9,6	9,6	9,6

Найбільш значимими політичними цінностями для представників чоловічої статі стали «політичні свободи», які виражаються у високій значимості особистісного вибору при голосуванні, свободі мітингів,

можливості вільно висловлюватися, «традиції», що проявляються у поважному ставленні до старших, збереженні своєї культури та духовних цінностей, та «справедливість», яку характеризує розподіл благ відповідно до громадських внесків, відповідність суспільним уявленням про правду, правильність.

Найменш значимими для чоловіків стали такі цінності, як «нація» (підтримка рідної мови, підтримка національного виробника, пріоритет національних інтересів над особистими), «державний контроль» (вирішення проблем людини державою, регулювання економіки, тощо) та «сильна влада» (сильна армія, правоохоронні органи, повага до влади) .

Представниці жіночої статі найбільш значимими цінностями виділили «традиції», які характеризувалися високою роллю сім'ї, збереженням духовних та культурних цінностей, «справедливість», яка виражалася у розподілі благ відповідно до громадських внесків, правильністю та «порядок» (стабільність, низька злочинність, відсутність корупції, жорсткість покарання і ін.).

Найменш значимими для жінок виявилися такі цінності, як «релігія», яка характеризувалася високим рівнем авторитету духовних лідерів, дотриманням релігійних норм і правил поведінки; «сильна влада», яка вбачалася в сильній армії, правоохоронних органах, повазі до влади та «економічні свободи», які виражалися в непорушності права на власність, вільному підприємництву, дерегуляції економіки, праві на страйк.

Об'єднання соціально-політичних цінностей за групами, що відповідають типам ідейно-політичних течій (лібералізм, консерватизм, соціалізм, авторитаризм та націоналізм), демонструє, що досліджуваним імпонує соціалізм, якому притаманна соціальна справедливість і рівність, турбота держави про слабких, бідних, хворих, а найменш бажаним є авторитаризм, який ґрунтується на верховенстві держави чи сильного лідера, якому люди повинні бути віддані (табл. 3.2). Для чоловіків найбільш

значимим є консерватизм, який побудований на стабільності, прихильності традиційним цінностям і порядкам, релігіям, і соціалізм, а найменш прийнятним авторитаризм. Жінки надали перевагу соціалізму, найменш бажаним позначили також авторитаризм.

Таблиця 3.2

Цінності ідейно-політичних течій у ранній дорослості

Політичні течії (№ запитань, що відповідають характеристикам)	Середні рангові значення		
	чоловіки	жінки	загальні
Лібералізм (політичні свободи, права людини, економічні свободи)	8,05	7,72	7,88
Консерватизм (традиції, порядок, релігія)	7,59	7,5	7,54
Соціалізм (рівність, справедливість, соціальна захищеність)	7,6	7,2	7,4
Авторитаризм (державний контроль, сильна влада, сильний, авторитетний лідер)	9,2	9,3	9,25
Націоналізм (патріотизм; нація, незалежність)	9	8,4	8,7

Вивчення уявлень респондентів про ідеальні для України характеристики політичного устрою показало, що найбільш бажаним є консерватизм, для якого характерно: у внутрішній політиці – громадський порядок, розвиток еволюційним, а не революційним шляхом, у зовнішній політиці акцент на зміцнення безпеки, можливе застосування військової сили, за підтримки традиційних союзників. Найменш бажаним виділили авторитаризм, який характеризується державним контролем всіх сфер життя суспільства, розподілом матеріальних благ державою (табл. 3.3).

На думку чоловіків, ідеальну роль в житті суспільства відіграє соціалістичний тип політичної системи держави, для якого характерно рівноправ'я, справедливість та соціальна захищеність. Також високе значення має лібералізм, для якого характерна свобода слова, свобода вибору релігії, чесні та вільні вибори, недоторканість приватної власності, свобода торгівлі та підприємництва. В якості найменш бажаної виокремили авторитарну політичну систему, якій характерні державний контроль, сильна влада та сильний, авторитетний лідер.

Таблиця 3.3

Бажана політична система досліджуваних

Політичні течії	Середні рангові значення		
	чоловіки	жінки	загальні
Лібералізм	2,67	3,17	2,92
Консерватизм	3,2	2,47	2,83
Соціалізм	2,63	3,1	2,86
Авторитаризм	3,3	3,73	3,51
Націоналізм	3,2	2,53	2,86

Для жінок ідеальною для суспільства є політична система, побудована на консерватизмі, тобто на прихильності традиційним цінностям і порядкам, релігії. Найменш бажаним став авторитаризм, який ґрунтується на контролі держави, сильній владі та авторитетному лідері.

Вивчення уявлень респондентів про негативні характеристики різних видів політичних систем показало, що найбільш негативною для досліджуваних загалом є ідеологія консерватизму, а найменш негативною – націоналізму, якому характерні обмеження (культурні, економічні, політичні, правові) представників іншої нації, відсутність рівноправності (див. табл. 3.4).

Чоловіки виділили лібералізм як найбільш негативну характеристику політичної системи. Лібералізм характеризується високою конкуренцією, розшаруванням суспільства, недооцінкою соціальної цінності рівності, тощо. Найменш негативною було виділено авторитарну систему, якій характерно контроль усіх сфер життя людини державою, відсутністю вільних виборів.

Для жінок найбільш негативною політичною системою було виділено консерватизм, якому притаманна закостенілість системи, відсутність реформ, заперечення неминучості та необхідності змін, тощо. Найменш негативною на думку жінок є лібералізм, тобто небажання поступитися чимось відносно малим сьогодні в ім'я здобуття більшого і кращого в майбутньому.

Таблиця 3.4

Небажана політична система досліджуваних

Політичні течії	Середні рангові значення		
	чоловіки	жінки	загальні
Лібералізм	2,6	3,33	2,96
Консерватизм	2,83	2,67	2,75
Соціалізм	3	2,9	2,95
Авторитаризм	3,37	2,8	3,08
Націоналізм	3,2	3,3	3,25

Аналізуючи структуру політичних орієнтацій на основі зіставлення значущих політичних цінностей, бажаних і небажаних типів політичного устрою (див. табл. 3.5), можна прослідкувати, що для досліджуваних віку ранньої дорослості в цілому характерна прихильність до таких типів ідейно-політичних течій, як соціалізм і консерватизм. Для соціалізму характерна соціальна справедливість і рівність. В економіці повинна бути суспільна власність або громадський контроль над власністю і природними ресурсами. Держава бере на себе турботу про слабких, бідних, хворих, гарантує доступ до праці, медицини та освіти всіх верств суспільства. Для консерватизму

характерні прихильність традиційним цінностям і порядкам, релігії, стабільність. Внутрішня політика повинна бути націлена на громадський порядок, розвиток повинен йти еволюційним, а не революційним шляхом. Зовнішня політика повинна займатися зміцненням безпеки, можливим застосуванням військової сили, за підтримки традиційних союзників.

Таблиця 3.5

Структура політичних орієнтацій у ранній дорослості

	Значущі політичні цінності	Бажана політична система	Небажана політична система
Середнє значення за показниками чоловіків	консерватизм, соціалізм	соціалізм	лібералізм
Середнє значення за показниками жінок	соціалізм	консерватизм	консерватизм
Загальне середнє значення	соціалізм	консерватизм	консерватизм

Однак, консерватизм за своїми негативними проявами, такими як закостенілість системи, відсутність реформ, заперечення неминучості і необхідності змін, небажання поступитися чимось відносно малим сьогодні в ім'я здобуття більшого і кращого завтра, також є найбільш небажаним для жінок і групи досліджуваних загалом. Також небажаним для чоловіків є лібералізм, який базується на тому, що держава повинна стояти осторонь від життя суспільства, виконуючи лише охоронні функції.

Таким чином, в цілому для політичних орієнтацій представників ранньої дорослості характерним є суперечливість, коли один й той же ідейно-політичний напрямок, а саме консерватизм, є одночасно бажаним й небажаним. Це може свідчити про нерозуміння того, що будь-яка політична система має позитивні й негативні прояви або про великий діапазон індивідуальних орієнтацій, коли є значні групи прихильників і противників

консерватизму. Політичні орієнтації групи чоловіків більш узгоджені: найбільш бажаним для них є соціалізм, найменш – лібералізм.

Розподіл показників політичних орієнтацій у вибірці представлений у таблиці 3.6.

У 55% досліджуваних структура політичних орієнтацій сформована і послідовна, а у 45% несформована (див. табл. 3.6).

Таблиця 3.6

Структура та ідеологічна спрямованість політичних орієнтацій

Показники політичних орієнтацій		Кількість досліджуваних, %		
		чоловіки	жінки	загальна
Структура ПО	Сформована, послідовна	40	70	55
	Несформована	60	30	45
Ідеологічна спрямованість ПО	Ліберальна	17,5	11	14
	Консервативна	13	18	16
	Соціалістична	17,5	22	20
	Авторитарна	7	3	5
	Націоналістична	18	11	14,5
	Національно-соціалістична	7	3	5
	Ліберально- авторитарна	3	-	1,5
	Ліберально- консервативна	7	3	5
	Консервативно-соціалістична	10	9	9,5
	Соціалістично-ліберальна	-	3	1,5
	Ліберально-націоналістична	-	11	5,5
	Соціалістично – авторитарна	-	3	1,5
Авторитарно - націоналістична	-	3	1,5	

Щодо ідеологічної спрямованості респондентів загалом, то найбільш характерною для них є соціалістична (20%) орієнтація; на другому місці – консервативна (16%), націоналістична (14,5%), ліберальна (14 %) орієнтації; найменш виражені авторитарна (5%) та змішані варіанти політичних орієнтацій: консервативно-соціалістична (9,5%) та ліберально-націоналістична притаманна (5,5% респондентів), національно-соціалістична та ліберально-консервативна (по 5%) досліджуваних, соціалістично-авторитарна та авторитарно-націоналістична (по 1,5 % респондентів), ліберально-авторитарна та соціалістично-ліберальна (по 1,5%).

Серед досліджуваних чоловічої статі лише у 40% сформована структура політичних орієнтацій, у 60% несформована. Серед чоловіків за схильністю до ідеологічних течій виокремлюються групи з націоналістичними (18% досліджуваних), ліберальними та соціалістичними (по 17,5%) політичними орієнтаціями. Трохи менше досліджуваних віддають перевагу консервативній (13%) та консервативно-соціалістичній (10%) ідеологіям. Найменше прихильників ліберально-авторитарної ідеологічної спрямованості – 3% респондентів.

Серед досліджуваних жіночої вибірки домінує сформована і послідовна структура політичних орієнтацій (70% досліджуваних), і лише у 30% жінок дана структура несформована. Серед жінок за схильністю до ідеологічних течій виокремлюються групи з соціалістичними (22% досліджуваних) та консервативними (18%) політичними орієнтаціями. Трохи менше досліджуваних жінок віддають перевагу ліберальній, націоналістичній та ліберально-націоналістичній ідеологіям (по 11% досліджуваних). Консервативно-соціалістична прослідковується у 9% жінок. Однакова кількість респондентів (по 3%) розподілилася між такими ідеологіями, як авторитарна, національно-соціалістична, ліберально-консервативна, соціалістично-ліберальна, авторитарно-націоналістична, соціалістично-авторитарна.

Отже, результати дослідження показали, що для політичних орієнтацій досліджуваних представників ранньої дорослості в цілому характерним є суперечливість, коли один й той же ідейно-політичний напрямок (консерватизм) є одночасно бажаним й небажаним, при цьому політичні орієнтації чоловічої вибірки більш узгоджені – найбільш бажаним є соціалізм, найменш – лібералізм. У жінок структура політичних орієнтацій більш сформована і послідовна (у 70% досліджуваних), ніж у чоловіків – лише у 40% сформована структура політичних орієнтацій.

На думку респондентів, ідеальним для України політичним устроєм є консерватизм, а найменш бажаним – авторитаризм. Для досліджуваних характерна прихильність до таких типів ідейно-політичних течій, як соціалізм і консерватизм. Серед чоловіків за схильністю до ідеологічних течій найбільш виражені групи з націоналістичними, ліберальними та соціалістичними політичними орієнтаціями. Серед жінок виокремлюються групи з соціалістичними та консервативними політичними орієнтаціями.

3.1.2. Соціально- політичні установки в період ранньої дорослості

Результати дослідження за методикою «Соціально-політичні позиції» були проаналізовані окремо для представників жіночої та чоловічої статі. Отримані результати дослідження представлені у таблиці 3.7.

У досліджуваних за фактором «Дозволеність» домінують показники низького рівня (у 58% досліджуваних). Переважання показників низького рівня свідчить про зневажання досліджуваними антисоціальної поведінки, прихильності до цензури та суворих покарань для порушників закону, негативне сприйняття толерантності. Показники чоловіків та жінок майже збігаються.

За фактором «Расизм» переважають показники низького рівня (у 75% досліджуваних), тобто досліджувані здебільшого проявляють терпимість до

етнічних меншин, толерантні до них. Такого роду поведінка проявляється у 67% досліджуваних чоловічої та 83% жіночої статі.

За фактором «Релігійність» у 68% досліджуваних отримали низькі показники. Це може означати, що респонденти є прихильниками атеїзму або агностицизму. Результати досліджуваних чоловічої та жіночої статі майже збігаються (67-68% респондентів).

За фактором «Соціалізм» у чоловіків переважають показники низького рівня (у 52% досліджуваних), тобто респонденти вважають, що талант та здібності повинні бути нагороджені. Трохи більше половини жінок (52% опитуваних) отримали високі бали, які можуть означати, що досліджувані позитивно відносяться до представників робочих класів, високо оцінюють прояви інтернаціоналізму та виступають проти приватної власності.

Таблиця 3.7

Соціально-політичні установки в ранній дорослості

Фактори	Середні значення					
	чоловіки	жіночки	загалом	чоловіки	жіночки	загалом
		кількість, %		кількість, %		кількість, %
Дозволеність	95,25	35	95,69	45	95,47	42
Суворість	82	65	84,05	55	83,02	58
Расизм	44,3	33	41,6	17	42,95	25
Антирасизм	34,8	67	52,6	83	43,7	75
Релігійність	42,9	33	44,11	32	43,5	32
Атеїзм	27,95	67	30,85	68	29,4	68
Соціалізм	161,53	48	162,12	52	161,82	50
Капіталізм	138,82	52	139,35	48	139,08	50
Лібералізм	73,68	52	73,52	55	73,6	53

Антилібералізм	66	48	65,46	45	65,73	47
Реакційність	64,33	10	58,1	33	61,21	23
Прогресивність	78,47	90	49,9	67	64,18	77
Пацифізм	52,29	55	52,1	67	52,19	61
Мілітаризм	42,15	45	44,9	33	43,52	39
Радикалізм-консерватизм	-43,56	-	-51,66	-	-47,61	-
Жорсткість-м'якість	-11,36	-	-10,16	-	-10,76	-

За фактором «Лібералізм» домінують високі показники (у 53% досліджуваних). Високі показники можуть свідчити про апатію респондентів щодо втручання держави в їх життя. Показники чоловіків і жінок майже збігаються 52% представників чоловічої та 55% жіночої статі отримали високі результати за даним фактором.

За фактором «Реакційність» більше половини жінок (67%) та майже усі представники чоловічої статі (90%) отримали низькі показники (77% вибірки загалом), це може вказувати на те, що чоловіки вірять у зміну життя на краще, орієнтують свою систему цінностей на майбутнє.

За фактором «Пацифізм» більше половини респондентів набрали високі бали (61% вибірки), тобто досліджувані демонструють негативне ставлення до військових дій. Результати чоловіків і жінок не значною мірою відрізняються, 55% чоловіків та 67% жінок отримали показники високого рівня.

Щодо суперфакторів таких, як «Радикалізм-консерватизм» то показники досліджуваних свідчать про прогресивність та прихильність соціалізму, показники за суперфактором «Жорсткість-м'якість» вказують на м'які установки досліджуваних, здатність до емпатії, ніжності та

толерантності. Результати вибірки загалом дуже близькі до результатів окремо чоловічої та жіночої вибірки.

Отже, за результатами дослідження соціально-політичних позицій Г. Айзенка можна зробити висновок, що для вибірки характерно зневажання антисоціальної поведінки, прихильність до суворих покарань для порушників закону та цензури, терпимість до етнічних меншин. Серед досліджуваних переважають представники атеїзму та агностицизму, які проти будь-якого втручання держави в їх життя. Вони впевнені в тому, що війна не має ніяких виправдань, вірять у зміну життя на краще, орієнтують систему цінностей на майбутнє.

3.2. Дослідження самоактуалізації особистості в період ранньої дорослості

3.2.1. Самоактуалізація в структурі потреб особистості в період ранньої дорослості

Результати дослідження за методикою «Піраміда потреб» А. Маслоу були проаналізовані окремо для представників жіночої та чоловічої статі (див. табл. 3.8.).

Таблиця 3.8

Актуальність потреб в ранній дорослості

Показники	Ступені вираження потреб, %		
	чоловіки	жінки	загальні
Потреба в безпеці, стабільності	Високий: 13 Середній: 53 Низький: 34	Високий: 19 Середній: 49 Низький: 32	Високий: 17 Середній: 50 Низький: 33
Потреба в любові та приналежності (сім'я, друзі)	Високий: 0 Середній: 34 Низький: 66	Високий: 1 Середній: 49 Низький: 50	Високий: 1 Середній: 42 Низький: 57
Потреба в повазі	Високий: 33 Середній: 50	Високий: 33 Середній: 52	Високий: 33 Середній: 50

(самоповага, признання іншими)	Низький: 17	Низький: 15	Низький: 17
Потреба в самоактуалізації (особистісне зростання, розвиток здібностей та задатків)	Високий: 4 Середній: 44 Низький: 52	Високий: 4 Середній: 37 Низький: 59	Високий: 7 Середній: 58 Низький: 33

Шкала «Потреба в безпеці, стабільності» демонструє прагнення людини забезпечити собі майбутнє, зміцнити теперішнє становище. У половини досліджуваних (53% чоловіків та 49% жінок) дана потреба знаходиться на середньому рівні задоволення (див. рис. 3.1), 20 респондентів (34% чоловіків та 32 % жінок) мають низький рівень, та лише 10 (13% чоловіків та 19 % жінок) високий.

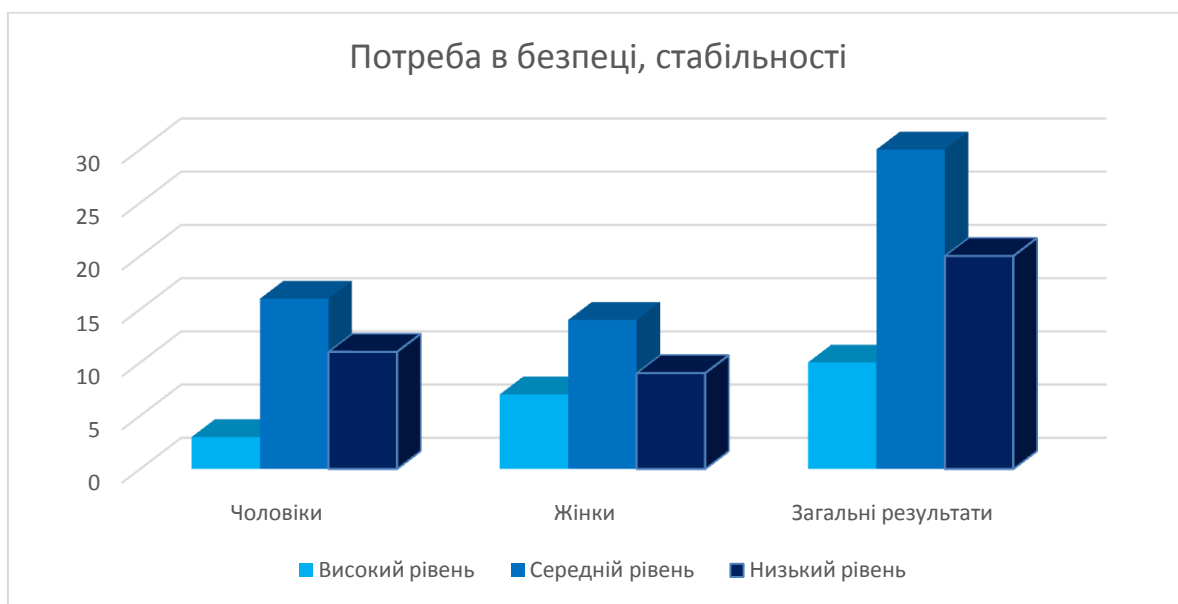

Рис. 3.1. Показники за шкалою «Потреба в безпеці, стабільності»

Шкала «Потреба в любові та приналежності» демонструє прагнення бути зрозумілим оточуючими, мати гарних співрозмовників, бажання мати дружні відносини з іншими. Показники високого рівня за даною шкалою майже відсутні, переважають показники середнього (34% чоловіків та 49%

жінок) та низького (66% чоловічої та 50% жіночої статі) рівнів як у респондентів чоловічої, так і жіночої статі (див. рис. 3.2).

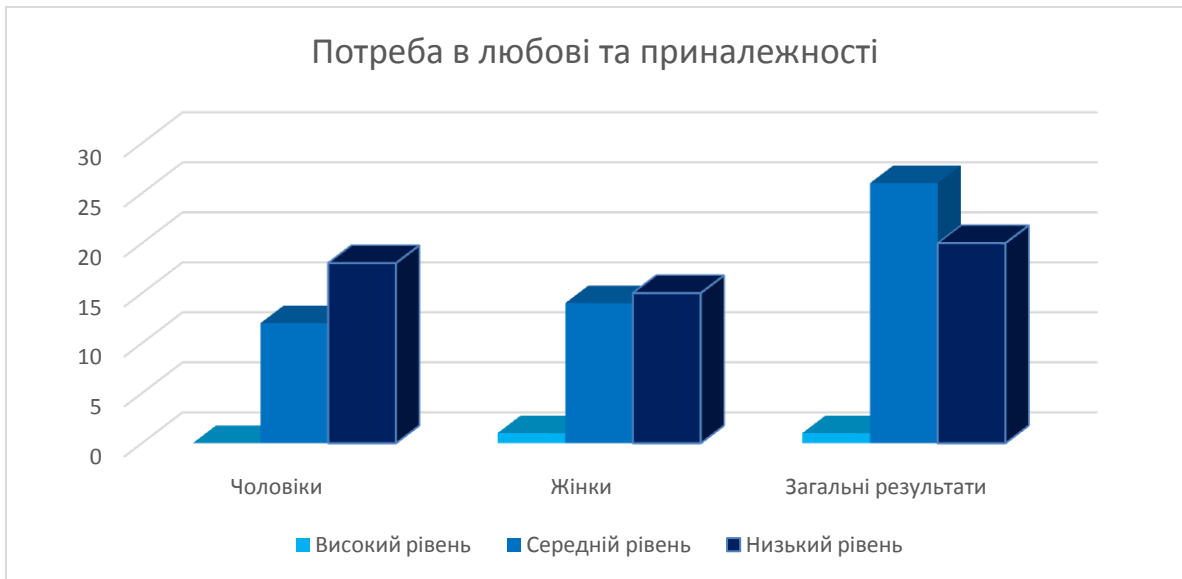

Рис. 3.2. Показники за шкалою «Потреба в любові та приналежності»

Шкала «Потреба в повазі» демонструє прагнення здобути повагу та визнання з боку інших людей, підвищити рівень компетентності в певній сфері.

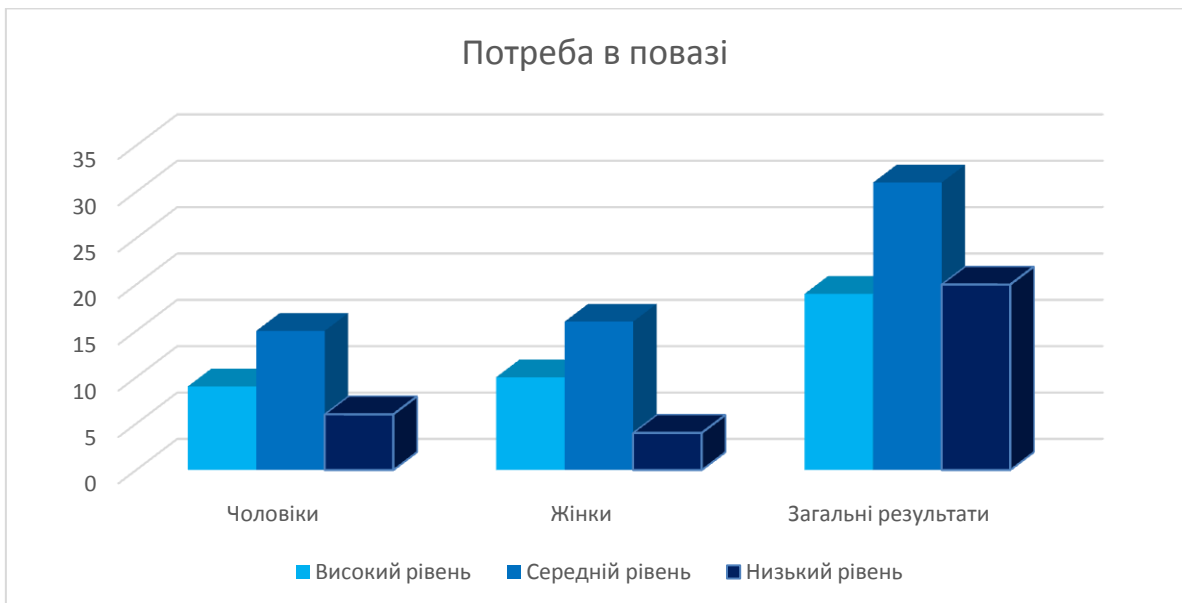

Рис. 3.3. Показники за шкалою «Потреба в повазі»

Половина респондентів (50% досліджуваних чоловічої та 52% жіночої статі) мають середній рівень задоволення потреби в повазі, 19 досліджуваних

(по 33% чоловіків та жінок) мають високий рівень, та 10 досліджуваних (17% чоловіків та 15% жінок) – низький (див. рис. 3.3).

Шкала «Потреба в самоактуалізації» демонструє прагнення людини розвивати свої здібності, бажання пізнавати нове та невідоме. Більше половини респондентів мають низький рівень задоволення потреби в самоактуалізації (52% чоловіків та 59% жінок), середній рівень мають 23 досліджуваних (44% чоловіків та 37% жінок), високий – 7% респондентів (по 2 респондентів чоловічої та жіночої статі) (див. рис. 3.4).

Дослідження показало, що показники досліджуваних чоловічої та жіночої статі майже збігаються. Найчастіше зустрічається середній та низький рівень задоволення потреб респондентів. Щодо потреби в самоактуалізації, то лише 7% досліджуваних (2 чоловіки та 2 жінки) мають високий рівень актуальності.

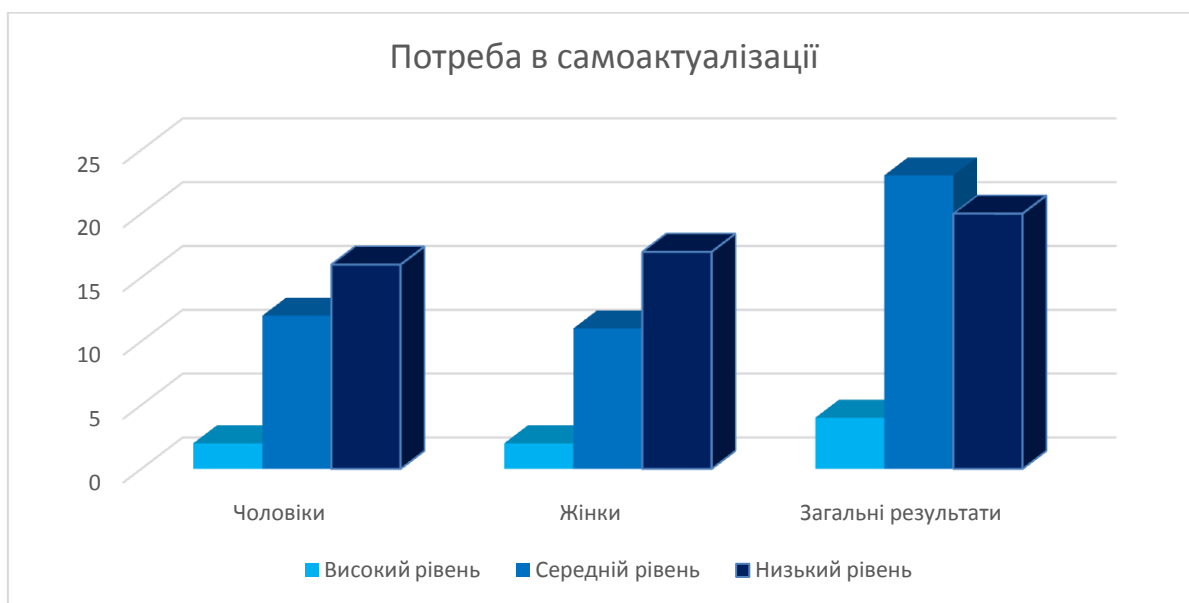

Рис. 3.4. Показники за шкалою «Потреба в самоактуалізації»

На основі отриманих результатів ми можемо прослідкувати загальну актуальність потреб респондентів (рис. 3.5). Для вибірки загалом найактуальнішою є «потреба в повазі», менш актуальною досліджувані виділили «потребу в безпеці, стабільності». На третьому місці розмістилася «потреба в самоактуалізації», і на останньому «потреба в любові».

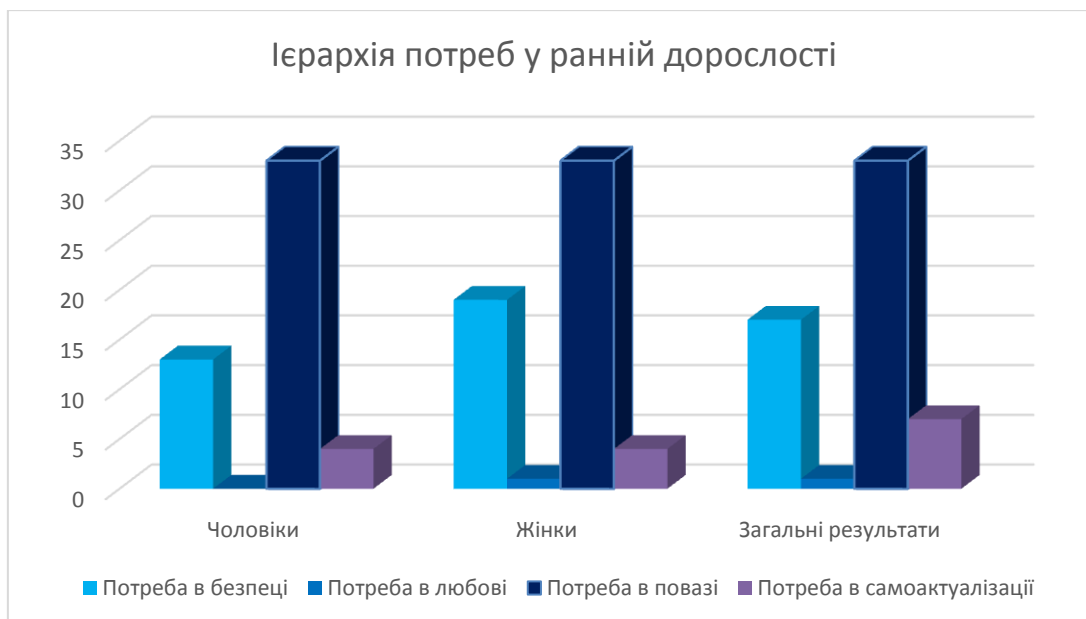

Рис. 3.5. Ієрархія потреб у ранній дорослості

Отримані показники досліджуваних окремо чоловічої та жіночої статі практично збігаються з загальними результатами. У чоловіків та жінок на першому місці розмістилася «потреба в повазі», на другому «потреба в безпеці», на третьому «потреба в самоактуалізації» і на четвертому «потреба в любові». Отже, «потреба в самоактуалізації» знаходиться на третьому місці з чотирьох представлених і вона актуальна для 7% досліджуваних ранньої дорослості.

3.2.2. Показники самоактуалізації в період ранньої дорослості

Для визначення особливостей самоактуалізації досліджуваних в період ранньої дорослості було проведено методику САТ Е.Шострома. Отримані результати дослідження представлені у таблиці 3.9; згідно них, показники досліджуваних чоловічої та жіночої статі майже збігаються.

Таблиця 3.9

Результати методики САТ

Шкали САТ	Середні значення		
	чоловіки	жінки	загальні

Опора на себе (I)	48,26	46,26	47,26
Компетентність в часі (Tc)	47,83	49	48,41
Ціннісні орієнтації (Sav)	43,4	40,1	41,75
Гнучкість поведінки (Ex)	47	41	44
Сензитивність до себе (Fr)	49,46	44,7	47,08
Спонтанність (S)	46,73	49,3	48,01
Самоповага (Sr)	52,13	52,5	52,31
Самоприйняття (Sa)	50,06	46,13	48,09
Уявлення про природу людини (Nc)	47,36	42,56	44,96
Синергія (Sy)	48,33	47,86	48,09
Прийняття агресії (A)	51,4	50,13	50,76
Контактність (C)	51,06	50,1	50,58
Пізнавальні потреби (Cog)	43,06	39,86	41,46
Креативність (Cr)	50,08	48,66	49,73

За шкалою «Опора на себе (I)» досліджувані отримали середні бали, це може свідчити про недостатню підтримку з боку референтних осіб у значимих справах.

За шкалою «Компетентність в часі (Tc)» респонденти отримали середні бали, що може свідчити про посередню компетентність у часі, тобто досліджувані орієнтуються не лише на результати теперішнього та майбутнього, а й не повністю усвідомлюючи частково орієнтуються на минуле.

За шкалою «Ціннісні орієнтації (Sav)» досліджувані отримали середні бали, це може свідчити про недостатню сформованість цінностей, що властиві самоактуалізованій особистості.

За шкалою «Гнучкість поведінки (Ex)» респонденти набрали середні бали, це може означати, що у респондентів середній рівень гнучкості поведінки на шляху до втілення своїх цілей.

За шкалою «Сензитивність до себе (Fr)» досліджувані отримали середні бали, це може свідчити про середній ступінь рефлексії досліджуваними своїх потреб та почуттів.

За шкалою «Спонтанність (S)» респонденти отримали середні бали, тобто респонденти не значною мірою готові до спонтанного вираження своїх почуттів.

За шкалою «Самоповага (Sr)» досліджувані набрали середні бали, це може означати що вони не в повній мірі здатні виокремити та надати цінності своїм сильним сторонам.

За шкалою «Самоприйняття (Sa)» респонденти набрали середні бали, це може вказувати на середній рівень безоціночного прийняття респондентами самих себе.

За шкалою «Уявлення про природу людини (Nc)» досліджувані отримали середні бали, це можна трактувати як позитивне ставлення до природи.

За шкалою «Синергія (Sy)» респонденти отримали середні бали, це можна трактувати, як здатність досліджуваних цілісно сприймати навколишній світ та інших людей.

За шкалою «Прийняття агресії (A)» досліджувані набрали середні бали, тобто досліджувані не повною мірою можуть прийняти свій гнів, роздратування та агресію, як прояв людської природи.

За шкалою «Контактність (C)» респонденти набрали середні бали, які можна інтерпретувати як спроможність встановлювати емоційно-насичені контакти.

За шкалою «Пізнавальні потреби (Cog)» досліджувані отримали середні бали, які вказують на прагнення набути знання про навколишнє середовище.

За шкалою «Креативності (Cr)» респонденти набрали середні бали, це може свідчити про середній ступінь творчого прагнення.

Середні значення отриманих за шкалами балів середнього рівня, як у чоловіків так і у жінок, тобто для ранньої дорослості в цілому характерний середній рівень розвитку особливостей особистості, які входять до складу самоактуалізації (див. рис. 3.6).

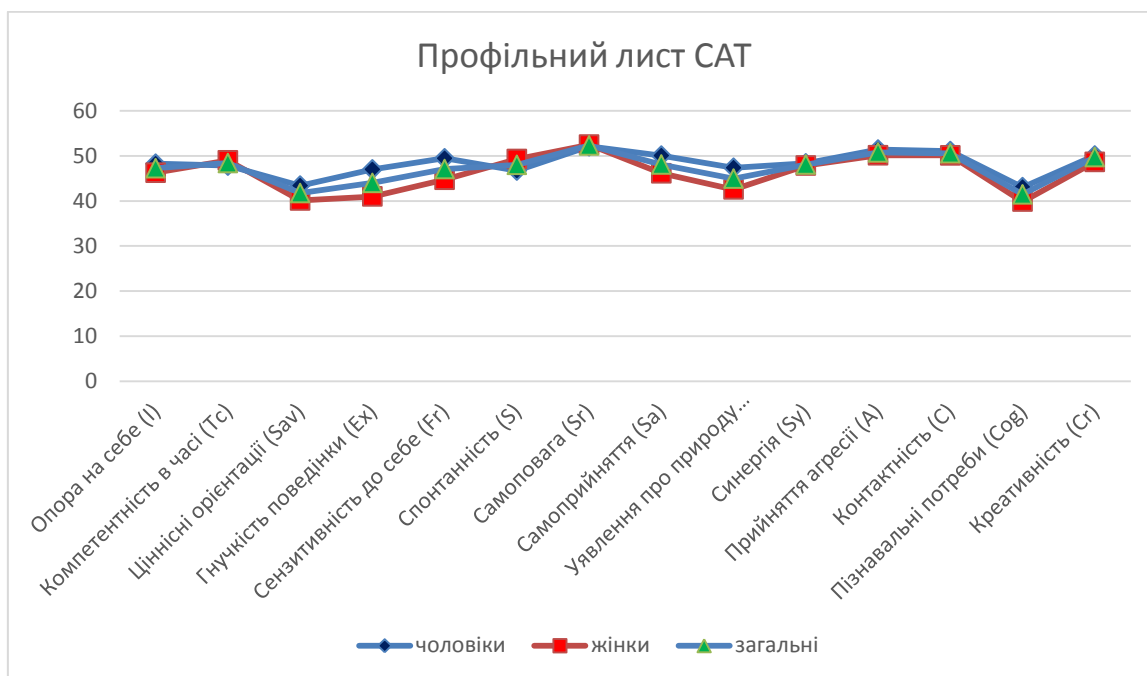

Рис. 3.6. Профільний лист САТ

Розподіл індивідуальних даних за ступенями вираження самоактуалізації за методикою САТ представлений у таблиці 3.10.

Таблиця 3.10

Ступені вираження показників самоактуалізації в ранній дорослості

Шкали САТ	Ступень вираження, % досліджуваних		
	Високий	Середній	Низький
Опора на себе (I)	11	67	22
Компетентність в часі (Tc)	8	75	17
Ціннісні орієнтації (Sav)	13	74	13
Гнучкість поведінки (Ex)	6	69	25
Сензитивність до себе (Fr)	13	75	12
Спонтанність (S)	8	76	16

Самоповага (Sr)	23	66	11
Самоприйняття (Sa)	8	68	24
Уявлення про природу людини (Nc)	9	68	23
Синергія (Sy)	11	74	15
Прийняття агресії (A)	18	66	16
Контактність (C)	13	74	13
Пізнавальні потреби (Cog)	32	66	2
Креативність (Cr)	7	84	9
Загальний показник	7	60	33

З високим рівнем самоактуалізації в даній вибірці – 7% досліджуваних, з середнім – 60%, з низьким – 33%. Найбільша кількість досліджуваних з високим рівнем спостерігається за показниками «Пізнавальні потреби» (32%), а також «Самоповага» (23%) і «Прийняття агресії» (18%). Найбільша кількість досліджуваних з низьким рівнем спостерігається за показниками «Гнучкість поведінки» (25%), «Самоприйняття» (24%), «Уявлення про природу людини» (23%), «Опора на себе» (22%).

Загальні показники високого ступеня вираження самоактуалізації не співпадають з показниками високого рівня потреби в самоактуалізації. На основі зіставлення даних за двома методиками вивчення самоактуалізації було виокремлено групу досліджуваних, у яких загальний показник самоактуалізації (за методикою САТ) вище за середній по групі досліджуваних та актуальність потреби в самоактуалізації (за методикою «Піраміда потреб») висока або середня. В цю групу попали 10% респондентів (5 чоловіків та 1 жінка).

Згідно з результатами, які були отримані в ході дослідження самоактуалізації, можна підсумувати, що у представників ранньої дорослості домінують середні показники самоактуалізації. Досліджувані, у яких

об'єднуються високі показники самоактуалізації і висока або середня актуальність потреби в самоактуалізації, складають 10% вибірки.

3.3. Аналіз зв'язку політичних орієнтацій та самоактуалізації особистості в період ранньої дорослості

Результати дослідження особливостей політичних орієнтацій у ранній дорослості були проаналізовані окремо для респондентів з різним рівнем вираження потреби у самоактуалізації (див. табл. 3.11).

Таблиця 3.11.

Особливості політичних орієнтацій у молодих дорослих з різним ступенем вираження потреби в самоактуалізації

Показники політичних орієнтацій		Ступень вираження потреби в самоактуалізації, % досліджуваних		
		Високий	Середній	Низький
Структура ПО	Сформована, послідовна	50	65	60
	Несформована	50	35	40
Ідеологічна спрямованість ПО	Ліберальна	-	6	21
	Консервативна	50	6	21
	Соціалістична	50	34	10
	Авторитарна	-	3	4
	Націоналістична	-	30	12
	Національно- соціалістична	-	3	4
	Ліберально- авторитарна	-	3	-
	Ліберально- консервативна	-	3	10
Консервативно- соціалістична	-	6	10	

	Соціалістично- ліберальна	-	-	2
	Ліберально-націоналістична	-	6	2
	Соціалістично- авторитарна	-	-	2
	Авторитарно- націоналістична	-	-	2

У половини досліджуваних з високим рівнем вираження потреби у самоактуалізації структура політичних орієнтацій сформована і послідовна (див. табл. 3.6). Щодо ідеологічної спрямованості, то половина досліджуваних надала перевагу консерватизму, а половина соціалізму.

У більше, ніж половини досліджуваних (65% респондентів) з середнім рівнем вираження потреби у самоактуалізації структура політичних орієнтацій сформована і послідовна, і лише у 35% – несформована. Найбільше досліджуваних надали перевагу соціалістичній (34%) та націоналістичній (30%) ідеологіям. Трохи менше респондентів надали перевагу ліберальній, консервативній, консервативно-соціалістичній та ліберально-національній ідеологіям (по 6% досліджуваних). Найменше досліджуваних схильні до таких ідеологій, як авторитарна, національно-соціалістична, ліберально-авторитарна та ліберально-консервативна (по 3% респондентів). У досліджуваних з низьким рівнем вираження потреби у самоактуалізації домінує сформована та послідовна структура політичних орієнтацій (60% респондентів).

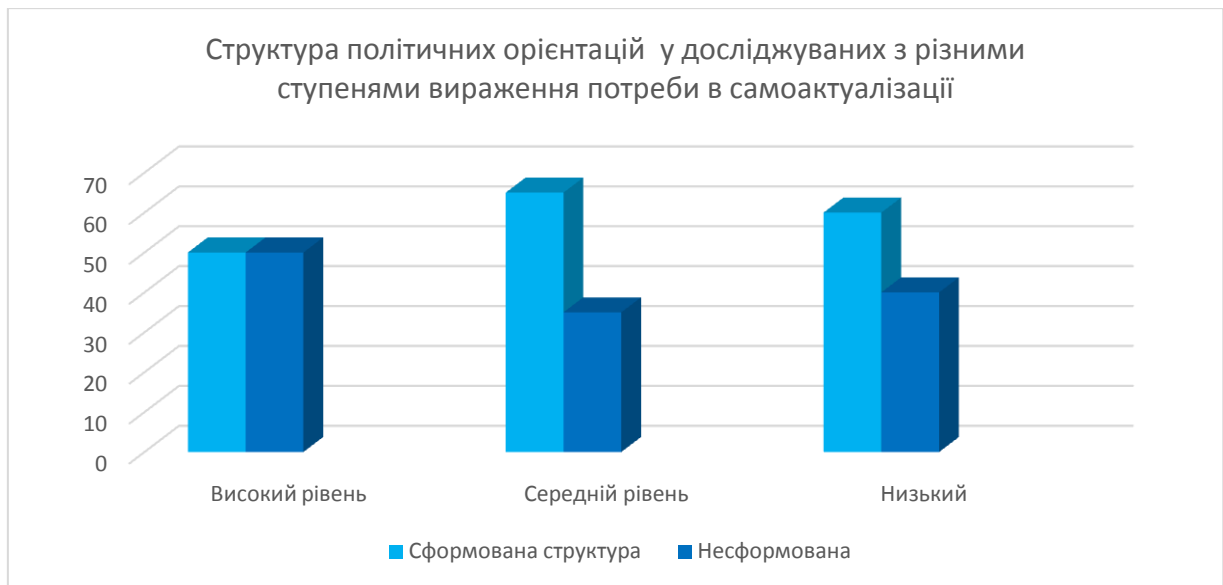

Рис. 3.6. Структура політичних орієнтацій у досліджуваних з різними ступенями вираження потреби в самоактуалізації

Найбільша кількість опитуваних схильні до ліберальної та консервативної ідеологій (по 21% респондентів). Значно менше прихильників націоналістичної (12%), соціалістичної (10%), ліберально-консервативної (10%) та консервативно-соціалістичних (10%) спрямованостей. По 4% опитуваних виявили схильність до авторитарної та національно – соціалістичної ідеологій. Найменша кількість респондентів (по 2% досліджуваних) обрали соціалістично-ліберальну, ліберально-націоналістичну, соціалістично-авторитарну та авторитарно-націоналістичну ідеологічні спрямованості (див. рис. 3.7).

Рис. 3.7. Особливості політичних орієнтацій у молодих дорослих з різним ступенем вираження потреби в самоактуалізації

Отже, політичні орієнтації респондентів з високим ступенем вираження потреби в самоактуалізації мають соціалістичну і консервативну спрямованість, у 50% з них вони сформовані та послідовні, у 50% – не сформовані. Сформовані та послідовні політичні орієнтації в найбільшій мірі характерні для респондентів з середнім ступенем вираження потреби в самоактуалізації.

Дані про вираження соціально-політичних установок у респондентів з різним рівнем потреби у самоактуалізації представлені в табл. 3.12.

Таблиця 3.12.

Особливості соціально-політичних установок молодих дорослих з різним ступенем вираження потреби в самоактуалізації

Соціально-політичні установки	Середні значення для груп з різним ступенем вираження потреби в самоактуалізації		
	високим	середнім	низьким

1. Дозволеність (гнучкість, свобода поведінки)	82,75	88,65	88,27
2. Антирасизм (толерантність)	37,25	29	36,7
5. Лібералізм	67,5	63,91	69,94
6. Прогресивність	54,25	49,91	52,7
Радикалізм – консерватизм	-40,25	-58,56	-39,52
Жорсткість - м'якість	2,25	-7,08	-4,36

За фактором «Дозволеність» показники у груп з різним ступенем вираження потреби в самоактуалізації дуже близькі, і свідчать про прихильність досліджуваних до суворої цензури, недопускання антисоціальної поведінки та схвалення суворих покарань для порушників закону (див. табл. 3.12).

За фактором «Антирасизм» показники досліджуваних близькі і вказують на терпимість до різних етнічних меншин, прагнення до рівноправ'я всіх народів.

За фактором «Лібералізм» отримані показники свідчать про схильність досліджуваних до вибору такої системи, коли держава регулює і контролює деякі сфери життя громадян. Середні значення для груп з різним ступенем вираження потреби в самоактуалізації отримали близькі показники.

За фактором «Прогресивність» показники значно не відрізняються, і свідчать про впевненість досліджуваних в тому, що війна не має жодних виправдань, схильні до вирішення конфліктів мирним шляхом.

Результати за фактором «Радикалізм-консерватизм» свідчать про прогресивність та прихильність соціалізму, показники за фактором «Жорсткість-м'якість» вказують на м'які установки досліджуваних, здатність до емпатії, ніжності та толерантності.

В цілому, для досліджуваних з високим рівнем потреби в самоактуалізації характерні більші толерантність, прогресивність та жорсткість щодо політики.

Для визначення достовірності зв'язку між показниками самоактуалізації та показниками соціально-політичних установок було обрано коефіцієнт лінійної кореляції Пірсона (табл. 3.13).

Таблиця 3.13

Кореляція між показниками самоактуалізації в ранній дорослості та соціально-політичними установками

Шкали САТ	Соціально-політичні установки					
	1. Дозволеність	2. Антирасизм	5. Лібералізм	6. Прогресивність	Радикалізм–консерватизм	Жорсткість - м'якість
Опора на себе (I)	0.00	0.13	-0.10	0.14	0.18	0.14
Компетентність в часі (Tc)	-0.14	0.13	-0.15	0.26	0.24	-0.04
Ціннісні орієнтації (Sav)	0.09	0.04	0.07	0.02	0.05	0.05
Гнучкість поведінки (Ex)	-0.03	0.17	-0.16	-0.01	0.08	0.19
Сензитивність до себе (Fr)	0.04	-0.03	0.12	-0.06	-0.00	-0.04
Спонтанність (S)	0.18	0.01	0.05	0.01	0.01	0.07
Самоповага (Sr)	-0.08	-0.03	-0.08	-0.02	-0.02	0.04
Самоприйняття (Sa)	-0.09	0.19	-0.18	0.22	0.27	0.09
Уявлення про природу людини (Nc)	0.16	0.13	0.17	0.08	0.12	0.11
Синергія (Sy)	0.11	0.26	0.11	0.01	0.15	0.16
Прийняття агресії (A)	-0.03	-0.05	-0.00	0.09	0.08	0.01

Контактність (С)	0.01	0.22	-0.11	0.21	0.25	0.24
Пізнавальні потреби (Сog)	0.29	-0.17	0.30	-0.17	-0.26	0.05
Креативність (Сг)	0.06	0.02	-0.07	0.21	0.10	-0.01
Загальний показник	0.09	0.13	0.00	0.12	0.15	0.15

Кореляційний аналіз між шкалою «Опора на себе (I)» та соціально-політичними установками показав, що з фактором «Дозволеність» коефіцієнт кореляції дорівнює 0,00, отже зв'язку немає. З факторами «Антирасизм» (0,13), «Прогресивність» (0,14), «Радикалізм – консерватизм» (0,18) та «Жорсткість – м'якість» (0,14) існує слабкий прямий зв'язок. З фактором «Лібералізм» (-0,10) можна прослідкувати слабкий обернений зв'язок.

Кореляційний аналіз між шкалою «Компетентність в часі (Тс)» та соціально-політичними установками показав, що з факторами «Дозволеність» (-0,14) та «Лібералізм» (-0,15) існує слабкий обернений зв'язок. З факторами «Антирасизм» (0,13), «Прогресивність» (0,26) та «Радикалізм-консерватизм» (0,24) можна спостерігати слабкий прямий зв'язок. Між шкалою «Компетентність в часі (Тс)» та фактором «Жорсткість – м'якість» (-0,04) зв'язок відсутній.

Кореляційний аналіз показав, що між шкалою «Ціннісні орієнтації (Sav)» та соціально-політичними установками досліджуваних зв'язок відсутній (0,02- 0,05).

Кореляційний аналіз між шкалою «Гнучкість поведінки (Ех)» та соціально-політичними установками показав, що з фактором «Антирасизм» (0,17) та «Жорсткість – м'якість» (0,19) існує слабкий прямий зв'язок, а фактором «Лібералізм» (-0,16) слабкий обернений. З факторами «Дозволеність» (-0,03), «Прогресивність» (-0,01) та «Радикалізм – консерватизм» (0,08) зв'язку немає.

Кореляційний аналіз між шкалою «Сензитивність до себе (Fr)» та соціально-політичними установками показав, що лише з фактором

«Лібералізм» (0,12) існує слабкий прямий зв'язок, з іншими факторами – відсутній (-0,06- 0,04) .

Кореляційний аналіз між шкалою «Спонтанність (S)» та соціально-політичними установками показав, що лише з фактором «Дозволеність» існує слабкий прямий зв'язок (0,18), з іншими факторами – відсутній (0,01-0,07).

Кореляційний аналіз показав, що між шкалою «Самоповага (Sr)» та соціально-політичними установками досліджуваних зв'язок відсутній (-0,02- 0,04).

Кореляційний аналіз між шкалою «Самоприйняття (Sa)» та соціально-політичними установками показав, що за факторами «Антирасизм» (0,19), «Прогресивність» (0,22) та «Радикалізм – консерватизм» (0,27) існує слабкий прямий зв'язок, а з фактором «Лібералізм» (-0,18) слабкий обернений. Зв'язок відсутній з факторами «Дозволеність» (-0,09) та «Жорсткість – м'якість» (0,09).

Кореляційний аналіз між шкалою «Уявлення про природу людини (Nc)» та соціально-політичними установками показав, що з факторами «Дозволеність» (0,16), «Антирасизм» (0,13), «Лібералізм» (0,17), «Радикалізм – консерватизм» (0,12) та «Жорсткість – м'якість» (0,11) існує слабкий прямий зв'язок, і лише з фактором «Прогресивність» зв'язок не спостерігається.

Кореляційний аналіз між шкалою «Синергія (Sy)» та соціально-політичними установками показав, що з факторами «Дозволеність» (0,11), «Антирасизм» (0,26), «Лібералізм» (0,11), «Радикалізм – консерватизм» (0,15) та «Жорсткість – м'якість» (0,16) існує слабкий прямий зв'язок, з фактором «Прогресивність» (0,01) зв'язку немає.

Кореляційний аналіз показав, що між шкалою «Прийняття агресії (A)» та соціально-політичними установками зв'язку немає (-0,05-0,09).

Кореляційний аналіз між шкалою «Контактність (C)» та соціально-політичними установками показав, що з факторами «Антирасизм» (0,22),

«Прогресивність» (0,21), «Радикалізм – консерватизм» (0,25) та «Жорсткість – м'якість» (0,24) існує слабкий прямий зв'язок. З фактором «Лібералізм» (-0,11) – слабкий обернений зв'язок, а з фактором «Дозволеність» (0,01) взагалі відсутній.

Кореляційний аналіз між шкалою «Пізнавальні потреби (Cог)» та соціально-політичними установками показав, що з фактором «Лібералізм» (0,30) прослідковується помірний прямий зв'язок, з фактором «Жорсткість – м'якість» відсутній. З фактором «Дозволеність» (0,29) існує слабкий прямий зв'язок, а з факторами «Антирасизм» (-0,17), «Прогресивність» (-0,17) та «Радикалізм – консерватизм» (-0,26) слабкий обернений.

Кореляційний аналіз між шкалою «Пізнавальні потреби (Cог)» та соціально-політичними установками показав, що з факторами «Прогресивність» (0,21) та «Радикалізм – консерватизм» існує слабкий прямий зв'язок, з іншими – відсутній.

Щодо загального показника, то він має слабкий прямий зв'язок з факторами «Антирасизм» (0,13), «Прогресивність» (0,12), «Радикалізм – консерватизм» (0,15) та «Жорсткість – м'якість» (0,15).

Узагальнення результатів кореляції за коефіцієнтом Пірсона свідчить, що між показниками самоактуалізації (за методикою САТ) і соціально-політичними установками в даній вибірці значимі зв'язки майже не виражені:

- помірний прямий кореляційний зв'язок існує між шкалою «Пізнавальні потреби» та фактором «Лібералізм»;

- слабкий прямий зв'язок існує між загальним рівнем самоактуалізації та факторами «Антирасизм» (0,13), «Прогресивність» (0,12), «Радикалізм – консерватизм» (0,15) та «Жорсткість – м'якість» (0,15); шкалою «Опора на себе» та «Антирасизм», «Прогресивність», «Радикалізм – консерватизм», «Жорсткість – м'якість»; між шкалою «Компетентність в часі» та факторами «Антирасизм» (0,13), «Прогресивність» (0,26) та «Радикалізм-консерватизм» (0,24); між шкалою «Гнучкість поведінки» та

факторами «Антирасизм» (0,17) та «Жорсткість – м'якість» (0,19); між шкалою «Сензитивність до себе» та фактором «Лібералізм» (0,12); між шкалою «Спонтанність» та фактором «Дозволеність» (0,18); між шкалою «Самоприйняття» та факторами «Антирасизм» (0,19), «Прогресивність» (0,22) та «Радикалізм – консерватизм» (0,27); між шкалою «Уявлення про природу людини» та факторами «Дозволеність» (0,16), «Антирасизм» (0,13), «Лібералізм» (0,17), «Радикалізм – консерватизм» (0,12) та «Жорсткість – м'якість» (0,11); між шкалою «Синергія» та факторами «Дозволеність» (0,11), «Антирасизм» (0,26), «Лібералізм» (0,11), «Радикалізм – консерватизм» (0,15) та «Жорсткість – м'якість» (0,16); між шкалою «Контактність» та «Антирасизм» (0,22), «Прогресивність» (0,21), «Радикалізм – консерватизм» (0,25) та «Жорсткість – м'якість» (0,24); між шкалою «Пізнавальні потреби» та фактором «Дозволеність» (0,29); між шкалою «Креативність» та факторами «Прогресивність» (0,21) та «Радикалізм – консерватизм»;

- слабкий обернений зв'язок шкалою «Опора на себе» та фактором «Лібералізм» (-0,10); між шкалою «Компетентність в часі» та факторами «Дозволеність» (-0,14) та «Лібералізм» (-0,15); між шкалою «Гнучкість поведінки» та фактором «Лібералізм» (-0,16); між шкалою «Самоприйняття» та фактором «Лібералізм» (-0,18); між шкалою «Контактність» та фактором «Лібералізм» (-0,11); між шкалою «Пізнавальні потреби» та факторами «Антирасизм» (-0,17), «Прогресивність» (-0,17), «Радикалізм – консерватизм» (-0,26);

- зв'язок відсутній між соціально-політичними установками та шкалами «Ціннісні орієнтації», «Самоповага», «Прийняття агресії».

Отже, результати зіставлення політичних орієнтацій з показниками самоактуалізації в даній вибірці свідчать про їх слабкий зв'язок. В цілому, можна говорити про деякі тенденції:

- чим вище загальний рівень самоактуалізації у досліджуваних, тим більш вони терпимі та толерантні до етнічних меншин, вірять у зміну життя на краще й орієнтують свою систему цінностей на майбутнє, прогресивні та прихильні соціалізму, здатні до емпатії, ніжності та м'якості;
- чим більше у досліджуваних виражено прагнення набути знання, тим більш вони проти будь-якого втручання держави в їх життя;
- гіпотеза про вплив показників самоактуалізації «Ціннісні орієнтації» та «Самоповага» на політичні орієнтації не підтверджено.

Висновки до розділу 3

На основі результатів проведеного емпіричного дослідження можна зробити наступні висновки:

1. Для вибірки в цілому характерно домінування сформованої та послідовної структури політичних орієнтацій (58%). У респондентів чоловічої статі переважає несформована структура політичних орієнтацій (60% респондентів). У досліджуваних жіночої статі структура політичних орієнтацій більшою мірою сформована та послідовна (70% досліджуваних).

2. Ідеологічна спрямованість політичних орієнтацій респондентів, переважно, соціалістична й консервативна. Серед представників чоловічої статі проявляється схильність до націоналістичної ідеології (18% досліджуваних), ліберальної та соціалістичної (по 17,5% респондентів). Серед представниць жіночої статі проявляється схильність до соціалістичної (22% досліджуваних) та консервативної (18%). В цілому для політичних орієнтацій представників ранньої дорослості характерним є суперечливість, коли один й той же ідейно-політичний напрямок одночасно є бажаним й небажаним.

3. Аналіз дослідження соціально-політичних установок показав, що для вибірки характерно зневажання антисоціальної поведінки, прихильність до

цензури та суворих покарань для правопорушників. Досліджувані схильні до орієнтування системи цінностей на майбутнє, виступають за вирішення конфліктів мирним шляхом та проти втручання держави в їх життя.

4. За допомогою методики «Піраміда потреб» було встановлено, що «потреба в самоактуалізації» займає третє місце серед чотирьох, і притаманна лише 7% досліджуваним (по 2 представники чоловічої та жіночої статі).

5. За результатами тесту самоактуалізації можна прослідкувати, що у досліджуваних в ранній дорослості домінують показники середнього рівня за усіма представленими шкалами. Респонденти, у яких об'єднуються високі показники самоактуалізації і висока або середня актуальність потреби в самоактуалізації, складають 10% вибірки.

6. Політичні орієнтації респондентів з високим ступенем вираження потреби в самоактуалізації мають соціалістичну і консервативну спрямованість, у 50% з них вони сформовані та послідовні, у 50% – не сформовані. Сформовані та послідовні політичні орієнтації в найбільшій мірі характерні для респондентів з середнім ступенем вираження потреби в самоактуалізації.

7. В цілому, у досліджуваних з високим рівнем потреби в самоактуалізації більш виражені соціально-політичні установки «антирасизм» (толерантність), «прогресивність» та «жорсткість».

8. Результати зіставлення політичних орієнтацій з показниками самоактуалізації в даній вибірці свідчать про їх слабкий зв'язок. В цілому, можна говорити про деякі тенденції:

- чим вище загальний рівень самоактуалізації у досліджуваних, тим більш вони терпимі та толерантні до етнічних меншин, вірять у зміну життя на краще й орієнтують свою систему цінностей на майбутнє, прогресивні та прихильні соціалізму, здатні до емпатії, ніжності та м'якості;

- чим більше у досліджуваних виражено прагнення набути знання, тим більш вони проти будь-якого втручання держави в їх життя;
- гіпотеза про вплив показників самоактуалізації «Ціннісні орієнтації» та «Самоповага» на політичні орієнтації не підтверджена.

ВИСНОВКИ

Теоретичний аналіз та емпіричне дослідження самоактуалізації як фактора політичних орієнтацій в ранній дорослості дали можливість зробити наступні висновки.

1. Теоретичний аналіз проблеми політичних орієнтацій показав, що політичні орієнтації являють собою неусвідомлені мотиви, що поєднуються з вербально вираженими ідеями та цінностями. Вони утворюються завдяки включеності людини у процеси соціально-політичної сфери. На формування політичних орієнтацій, наряду з ситуативними, соціальними, інформаційно-комунікаційними факторами, впливають індивідуально-психологічні особливості. Політичні орієнтації тісно пов'язані з процесом соціалізації, адже в процесі соціалізації індивід набуває необхідні навички для взаємодії з суспільством.

2. В період ранньої дорослості формування політичних орієнтацій характеризується стабілізацією політичних орієнтацій, появою структури політичних цінностей, диференціацією емоційного та поведінкового компоненту, усвідомленістю політичного вибору. Структура політичних орієнтацій в період ранньої дорослості включає такі психологічні особливості, як стабілізація політичних поглядів, формування ієрархії політичних цінностей, визначення позиції та типу політичної поведінки.

В якості фактора формування політичних орієнтацій в ранній дорослості можна розглядати самоактуалізацію особистості. Самоактуалізація – це процес становлення та вивільнення особистісних задатків та можливостей, розкриття потенціалу, фундаментальний та головний мотив особистості, що спонукає людину задовольняти свої потреби, які постають на шляху до самоактуалізації. Потреба в самоактуалізації та показники самоактуалізованості розкриваються в особливостях структури політичних орієнтацій й змісту політичних

цінностей, зокрема, наявності серед них толерантності, демократичності, ліберальності, прогресивності.

3. З метою вивчення психологічних особливостей самоактуалізації як фактора політичних орієнтацій в ранній дорослості нами було використано методи теоретичні – аналіз літератури для уточнення дефініцій «політичні орієнтації», «самоактуалізація»; синтез, порівняння, узагальнення теоретичних та емпіричних даних для розробки теоретичної моделі; емпіричні – методика «Соціально-політичні позиції» Г. Айзенка, методика дослідження політичних орієнтацій Г. Пирог, методика актуальності основних потреб А. Маслоу, тест самоактуалізації особистості Е. Шострома; статистичні – коефіцієнт кореляції Пірсона.

4. Було встановлено, що у більшості досліджуваних сформована та послідовна структура політичних орієнтацій, у жінок це виражено більш, ніж у чоловіків. Спрямованість політичних орієнтацій, переважно, соціалістична та консервативна, серед чоловіків проявляється схильність до націоналістичної, ліберальної та соціалістичної ідеології. Для політичних орієнтацій характерним є суперечливість, коли один й той же ідейно-політичний напрямок одночасно є бажаним й небажаним. Вивчення соціально-політичних установок показало, що для вибірки характерним є зневажання антисоціальної поведінки, негативне ставлення до війни та втручання держави у особисте життя респондентів. Досліджувані позиціонують себе як прихильники цензури, та схвалюють суворі покарання для правопорушників.

5. Було виявлено, що високий рівень потреби в самоактуалізації притаманний 7% респондентів, за актуальністю ця потреба посіла третє місце серед чотирьох представлених потреб. У досліджуваних домінують середні показники самоактуалізації (60%), з низьким рівнем – 33% респондентів, високі показники самоактуалізації лише у 7% вибірки. Досліджувані, у яких об'єднуються високі показники самоактуалізації і

висока або середня актуальність потреби в самоактуалізації, складають 10% вибірки.

6. У респондентів з високою актуальністю потреби в самоактуалізації політичні орієнтації, переважно, мають соціалістичну і консервативну спрямованість, сформовані вони лише у 50%. У них більш виражені соціально-політичні установки «антирасизм» (толерантність), «прогресивність» та «жорсткість». Між шкалами SAT і соціально-політичними установками виражених кореляційних зв'язків не було виявлено. Зв'язок між показниками самоактуалізації «Ціннісні орієнтації» та «Самоповага» на політичні орієнтації не підтверджено

7. За результатами зіставлення показників самоактуалізації та політичних орієнтацій можна говорити про деякі тенденції:

- чим вище у досліджуваних загальний рівень самоактуалізації та актуальність потреби в самоактуалізації, тим більш вони терпимі та толерантні до етнічних меншин і прогресивні, тобто вірять у зміну життя на краще й орієнтують свою систему цінностей на майбутнє;

- чим вище у досліджуваних актуальність потреби в самоактуалізації, тим більш вони орієнтуються на соціалістичну ідеологію та консерватизм у політиці;

- чим більше у досліджуваних виражено прагнення набути знання, тим більш вони проти будь-якого втручання держави в їх життя

Таким чином, висунута нами гіпотеза про те, що в період ранньої дорослості чим вище самоактуалізація, тим більш політичні орієнтації будуть сформовані за структурою і тим більше в них будуть представлені толерантність, демократичність, ліберальність і прогресивність, підтвердилась частково. Зв'язків з рівнем сформованості політичних орієнтацій не виявлено, лібералізм є характерним тільки для частини досліджуваних з високим рівнем самоактуалізації.

Проведене дослідження є аналізом окремих структурних компонентів політичних орієнтацій і самоактуалізації та не претендує на повне розкриття даної проблематики. Перспективою подальших досліджень ми вбачаємо вивчення як зв'язку політичних орієнтацій і самоактуалізації у інших вікових категоріях дорослих, так і пошук інших психологічних чинників політичних орієнтацій.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Айзенк Г. Как измерить личность / Г. Айзенк, Г. Вильсон. – Москва: Когито-Центр, 2000. – С. 156–159.
2. Бебик В. М. Політична культура сучасної молоді / В. М. Бебик, М. Ф. Головатий, В. А. Ребкало. – К, 1996. – 112 с.
3. Білик М. Особливості формування політичної культури сучасної молоді / М. Білик. // Соціальна психологія. – 2004. – №4. – С. 96–105.
4. Братусь Б. С. Аномалии личности / Б. С. Братусь. – М: Мысль, 1988. – 301 с.
5. Бурлачук Л. Ф. Психодиагностика / Л. Ф. Бурлачук. – СПб: Питер, 2006. – 351 с.
6. Васютинський В. Інтеракційна психологія влади / Вадим Васютинський. – К. : Київ. славіст. ун-т, 2005. – 492 с.
7. Власова О. Чинники розвитку соціального потенціалу особистості / О. Власова // Соціальна психологія. – 2005. – №2. – С. 55–63.
8. Галактіонова І. В. Фактори впливу на формування політичної культури молоді України, 90-ті роки ХХ ст. / І. В. Галактіонова // Наукові записки Національного університету “Києво-Могилянська Академія”. – К., 2001. – Т. 19: Політичні науки. – С. 73–79.
9. Гедикова Н. Ф. Основные факторы политической социализации личности и их проявления в Украине / Н. Ф. Гедикова. – Одесса: Астро Принт, 1999. – 33 с.
10. Головатий М. Ф. Політична психологія: Підруч. для студ. вищ. навч. закл. / М. Ф. Головатий. – К: МАУП, 2006. – 400 с.
11. Головаха Е. И. Политический выбор молодежи Украины // Проблемы політичної психології та її роль у становленні громадянина Української держави / Е. И. Головаха, В. М. Литвин, М. М. Слюсаревський. – К: Знання, 2001. – С. 174–178.

12. Деркач А. А. Политическая психология / А. А. Деркач, В. И. Жуков, Л. Г. Лаптев. – Екатеринбург: Деловая книга, 2001. – 858 с.
13. Дилигенский Г. Г. Социально-политическая психология / Г. Г. Дилигенский. – М: Новая школа, 1996. – 352 с.
14. Жадан І. В. Методологічні засади дослідження взаємодії суб'єктів політичної соціалізації як чинника структурування політичної картини світу студентської молоді / І. В. Жадан // Проблеми політичної психології та її роль у становленні громадянина Української держави : зб. наук. праць / Асоц. політ. психологів України, Ін-т соц. та політ. психології НАПН України. – К. : Міленіум, 2011. – Вип. 12. – С. 35–42.
15. Жадан І. В. Політична соціалізація / І. В. Ждан. – К: Парламентське видавництво, 2011. – С. 590–591.
16. Жадан І. В. Психолого-педагогічні проблеми політичної освіти молоді / І. В. Жадан. – К: Політичні науки, 2000. – С. 91–95.
17. Журавльова Л.П., Котлова Л.О., Пирог Г.В. Методичні рекомендації до написання магістерських робіт з психології. – Житомир: Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2017. – 48 с.
18. Кияшко Л. О. Громадська та політична активність сучасної молоді: психологічний аналіз / Л. О. Кияшко, А. О. Краснякова // Педагогіка і психологія. – 2009. – № 4. – С. 96–105.
19. Леонтьев Д. А. Очерк психологии личности / Д. А. Леонтьев. – Москва: Смысл, 1997. – 167 с.
20. Леонтьев Д.А. Методики изучения ценностных ориентаций. – М., 1992
21. Маслоу А. Дальние пределы человеческой психики / А. Маслоу. – СПб: Евразия, 1999. – 179 с.
22. Маслоу А. Мотивация и личность / А. Маслоу. – СПб: Евразия, 1995. – 259 с.

23. Маслоу А. Психология бытия / А. Маслоу. – М: Ваклер, 1997. – 178 с.
24. Мельник О. Особливості самоактуалізації особистості як фактора формування політичних орієнтацій в період ранньої дорослості // Психологічні дослідження: наукові праці викладачів та студентів соціально-психологічного факультету. Випуск 9. / За ред. Л. П. Журавльової, В. О. Климчука, Ю. Ю. Дем'янчук. – Житомир, Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2017. – С. 67-69.
25. Мельник О. Психологічні особливості політичних орієнтацій в період ранньої дорослості // Актуальні проблеми особистісного зростання: Збірник наукових праць за матеріалами І-ї регіональної студентської конференції / Ред. колегія: Л.П. Журавльова, Л.О. Котлова, К.А. Марчук. – Житомир, Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2017. – С. 59-61.
26. Мельник О. Психологічні особливості ціннісних орієнтацій користувачів соціальних мереж // Психологічні дослідження: наукові праці викладачів та студентів соціально-психологічного факультету. Випуск 8. / За ред. Л. П. Журавльової, Н. Ф. Портницької, Ю. Ю. Дем'янчук. – Житомир, Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2016. – С. 98-100.
27. Молодь та молодіжна політика в Україні: соціально-демографічні аспекти / За ред. Е. М. Лібанової. – К. : Інститут демографії та соціальних досліджень ім. М. В. Птухи НАН України, 2010. – 248 с.
28. Москаленко В. В. Проблема ідентичності в політичній соціалізації особистості // Психологія. Зб. наук. праць. – К.: НПУ імені М. П. Драгоманова, 2002. – Вип.17. – С. 65 – 69.
29. Мусиенко Т.В Система политических ориентаций личности как объект микрополитики / Мусиенко Т.В// Социсс. №5 1998 С.78-85
30. Нагорна Л. П. Політична культура українського народу: історична ретроспектива і сучасні реалії / Л. П. Нагорна. – К: Стилос, 1998. – 278 с.

31. Ольшанский Д. В. Основы политической психологии : учеб. пособ. [для вузов] /Д. В. Ольшанский. – Екатеринбург : Деловая книга, 2001. – 496 с.
32. Остапенко І. В. Концептуальні основи дослідження владно-підвладної взаємодії в політичній картині світу студентської молоді / І. В. Остапенко // Проблеми політичної психології та її роль у становленні громадянина Української держави : зб. наук. праць / Асоц. політ. психологів України ; Ін-т соц. та політ. психології НАПН України. – К. : Золоті ворота, 2013. – Вип. 14. – С. 262–284.
33. Первин Л., Джон О. Психология личности. – М.: Аспект-пресс, 2000
34. Пирог А. Психологическая структура потребностей политического поведения студентов и работающей молодежи // Сучасні педагогіка та психологія: перспективні та пріоритетні напрями наукових досліджень: Матеріали міжнародної науково-практичної конференції (м. Київ, Україна, 14-15 липня 2017 року). – К.: ГО «Київська наукова організація педагогіки та психології», 2017. – С. 109-112.
35. Пирог А.В. Проблема изучения личности гражданина в политической психологии // Горизонты образования: Научно-методический журнал. - Севастополь, 2010. – №2. – С.164-170.
36. Пирог А.В. Психологические аспекты политической социализации детей // Наука і освіта: Науково-практичний журнал Південного наукового Центру АПН України. – Одеса, 2007. – №3. – С. 44-47.
37. Пирог А.В. Психологические особенности политического участия молодежи // Наука і освіта: Науково-практичний журнал Південного наукового Центру АПН України. – Одеса, 2007. – №8-9. – С. 132-135.
38. Пирог А.В. Психологический анализ массовых настроений в Севастополе при аннексии Крыма // «Актуальні питання педагогіки та

психології: наукові дискусії»: Збірник тез міжнародної науково-практичної конференції. – Харків: Східноукраїнська організація «Центр педагогічних досліджень», 2015. – С. 92-95.

39. Пирог А.В. Психологическое изучение политического поведения студентов // Горизонты образования: Научно-методический журнал. - Севастополь, 2011. – № 1 (31) – С. 52-55.

40. Пирог Г., Мельник О. Особливості смисложиттєвих орієнтацій користувачів соціальних мереж раннього дорослого віку // «Прикладні аспекти психології особистісного зростання» : II збірник наукових праць – Житомир: Вид-во ЖДУ імені Івана Франка, 2017. – С. 40-45.

41. Пирог Г.В. Особливості політичної свідомості мешканців севастопольського регіону // Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія: «Психологічні науки». – Випуск 3. – Херсон, 2015. – С. 135-141.

42. Пирог Г.В. Особливості політичної соціалізації дітей молодшого шкільного віку (на прикладі Севастопольського регіону) // Проблеми загальної та педагогічної психології: Збірник наукових праць Інституту психології ім. Г.С.Костюка АПН України / За ред. С.Д.Максименка. Т.IX, част.2. – Київ: Логос, 2007. – С. 228-234.

43. Пирог Г.В. Системний аналіз політичних орієнтацій особистості // «Особистісне зростання: теорія і практика»: Збірник тез II Всеукраїнської науково-практичної інтернет-конференції. – Житомир: Вид-во ЖДУ імені Івана Франка, 2016. – С. 65-69.

44. Пірен М. І. Формування політичної культури в українському суспільстві – важливий фактор подолання психології тоталітарного мислення // Політична культура демократичного суспільства: Стан і перспективи в Україні: Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції. – К.: Гнозис, 1998. – С. 110 – 112.

45. Політична участь молоді сучасної України: психологічні чинники активізації : монографія / за ред. Л. О. Кияшко. – К. : Міленіум, 2013. – 216 с.
46. Політологічний енциклопедичний словник : навч. посіб. для студ. вузів / під ред. Ю. С. Шемшученка, В. Д. Бабкіна. – К. : Генеза, 1997. – 650 с.
47. Полунін О. В. Суб'єктивні особливості прийняття особою рішення щодо політичної участі / О. В. Полунін // Проблеми політичної психології та її роль у становленні громадянина Української держави : зб. наук. праць / Асоц. політ. психологів України ; Ін-т соц. та політ. психології НАПН України. – К. : Золоті ворота, 2013. – Вип. 14. – С. 291–300.
48. Посохова С. Т. Настольная книга практического психолога / С. Т. Посохова, С. Л. Соловьева. – СПб: Сова, 2008. – 671 с.
49. Пробийголова Н. Політична соціалізація як фактор впливу еліти на електоральну активність молоді / Н. Пробийголова // Політичний менеджмент : Український науковий журнал: Спеціальний випуск. – 2006. – С. 206–214.
50. Проблеми політичної психології та її роль у становленні громадянина Української держави/ за ред. М.М. Слюсаревського; упоряд. Л.А.Найдьонова, Л.Г.Чорна. – К.: Толком, 2013. – Вип. 14. –300 с.
51. Психологічний словник/ За ред. В. І. Войтка .- 1982. – 191 с
52. Роджерс К. Р. Взгляд на психотерапию. Становление человека. — М.: Издательская группа «Прогресс», «Универс», 1994. — 480 с.
53. Рукавишников А. А. Опросник личностной ориентации (ЛиО). Руководство / А. А. Рукавишников // Психодиагностика / А. А. Рукавишников. – Ярославль, 1996. – (Второе издание).
54. Рыкова Б. В. Педагогические условия самоактуализации личности будущего учителя в процессе профессиональной подготовки / Б. В. Рыкова, О. В. Сафронова // Гуманитарные Исследования, 2006. – С. 92 –97.

55. Савинова Е. Н. К вопросу о политической социализации личности [Электронный ресурс] / Е. Н. Савинова. – 2001. – Режим доступа до ресурсу: http://www.education.rekom.ru/5_2001/savinova.html.

56. Скар О. М. Модель емпіричного дослідження політичних практик у структурі політичної картини світу / О. М. Скар // Проблеми політичної психології та її роль у становленні громадянина Української держави : зб. наук. праць / Асоц. політ. психологів України ; Ін-т соц. та політ. психології НАПН України. – К. : Золоті ворота, 2013. – Вип. 14. – С. 279–290.

57. Словник соціологічних і політологічних термінів / Уклад. В. І. Астахова, В.І. Даниленка, А.І. Панов. – К.,1993.

58. Слюсаревський М. М. Політична участь як особливий “зріз” політичної поведінки / М. М. Слюсаревський // Політичний менеджмент. – 2009. – № 5(38). – С. 8–18.

59. Стегний А. Региональный фактор развития политической культуры населения Украины / А. Стегний // Социология: теория, методы, маркетинг. – 2005. – № 3.

60. Стельмах В. Неполітичні агенти політичної соціалізації / В. Стельмах // Віче : Теоретичний і громадсько-політичний журнал. – 2012. – № 12. – С. 19–21.

61. Тоталитарно-авторитарная модель политической культуры // Гаджиев К.С. Политическая наука, М., 1994.- Гл. 15,- С.358-368.

62. Трофимов М.И. Политическое лидерство // Социал. -полит. науки,- 1991,- N 12

63. Фетискин Н. П. Социально-психологическая диагностика развития личности и малых групп / Н. П. Фетискин, В. В. Козлов, Г. М. Мануйлов. – Москва, 2002. – С.426–433.

64. Холл К. Теории личности / К. Холл. – М, 1997. – 55 с.

65. Хьелл. Л. Теория личности : Основные положения, исследования и применение : учеб. пособие [для студентов и аспирантов психолог. фак. вузов] / Л. Хьелл, Д. Зиглер. – СПб. : Питер Пресс, 1997. – С. 224–225.
66. Человек, политика, психология (Материалы круглого стола) // Вопросы философии, 1995. № 4. С. 3-23.
67. Человек, политика, психология (Материалы круглого стола). // Вопросы философии. – 1995. – №4. – С. 3–23.
68. Шестопал Е. Б. Политическая психология / Е. Б. Шестопал. – М. : Инфра, 2002. – 456 с.
69. Шостром Э. Человек-манипулятор / Э. Шостром. – Минск: Полифакт, 1992. – 88 с.
70. Юрьев А. И. Введение в политическую психологию / А. И. Юрьев. – СПб, 1992. – 323 с.
71. Almond G. American Political Scientists: A Dictionary / Almond G., 2002. – P. 6–7.
72. Frankl V. Psychotherapy and Existentialism: Selected Papers on Logotherapy /Frankl. – New York: Washington Square Press, 1967.
73. Goldstein K. Health as value // New knowledge in human values / A.H. Maslow (Ed.). New York: Harper and Brothers, 1959. P. 178—188.
74. Goldstein K. Human nature in the light of psychopathology / K. Goldstein. // Cambridge: Harvard University Press. – 1940.
75. Goldstein K. The organism / K. Goldstein. // New York: American book company. – 1939.

ДОДАТКИ

Додаток А

Методика дослідження політичних орієнтацій Г. В. Пирог

Вашій увазі пропонується ряд питань, спрямованих на визначення Вашого ставлення до політики. Просимо відповідати на питання правдиво. Опитування проводиться анонімно, результати дослідження будуть використовуватися в узагальненому вигляді в наукових цілях.

1. Ваше ім'я:

2. Ваш вік:

3. Стать:

4. Розставте соціально-політичні цінності за важливістю для Вас від 1 до 15. Найважливішій цінності надайте найвищий ранг - 1, найменш важливій - нижчий ранг- 15, занесіть їх в колонку праворуч.

1	політичні свободи (значимість особистісного вибору при голосуванні, свобода мітингів, можливість вільного висловлювання, плюралізм думок та ін.)	
2	традиції (збереження своєї культури, духовних цінностей, висока роль сім'ї, повага до старших та ін.)	
3	справедливість (розподіл благ відповідно до громадських внесків, відповідність суспільним уявленням про правду, правильність та ін.)	
4	права людини (справедливий суд, свобода слова, свобода віросповідання, пріоритет особистих прав над правами держави та ін.)	
5	нація (підтримка рідної мови, підтримка національного виробника, пріоритет представників своєї нації, пріоритет національних інтересів над особистими і ін.)	
6	сильний, авторитетний лідер (вміння лідера країни бути ефективним в рішенні проблем, гордість за лідера, віра в лідера і	

	ін.)	
7	патріотизм (любов до батьківщини, захист територіальної цілісності країни, повага до своєї символіки та ін.)	
8	рівність (зрівнювання доходів, однаковий доступ до освіти, медицини всіх верств суспільства, відсутність багатих і бідних і ін.)	
9	порядок (стабільність, низька злочинність, відсутність корупції, жорсткість покарання і ін.)	
10	релігія (високий авторитет духовних лідерів, дотримання релігійних норм і правил поведінки та ін.)	
11	державний контроль (рішення проблем людини державою, регулювання економіки, цін, курсів валют і ін.)	
12	незалежність (свобода від зовнішнього впливу при виборі курсу країни, самостійне рішення громадських, політичних та економічних проблем та ін.)	
13	економічні свободи (непорушність права на власність, вільне підприємництво, дерегуляція економіки, право на страйк та ін.)	
14	соціальна захищеність (турбота держави про слабких, бідних, хворих, гарантований доступ до праці, медицини та освіти всіх верств суспільства і ін.)	
15	сильна влада (сильна армія, правоохоронні органи, повага до влади і ін.)	

5. Яку роль в ідеалі має відігравати держава в житті суспільства? Розставте бажані характеристики політичної системи України від 1 до 5. Найбільш бажаною характеристиці надайте найвищий ранг - 1, найменш важливій - нижчий ранг 5, занесіть їх в колонку праворуч.

Держава повинна стояти осторонь від життя суспільства, виконуючи лише охоронні функції. Головними повинні бути права і свободи кожної людини. Найважливішими свободами є свобода публічно	
---	--

<p>висловлюватися, свобода вибору релігії, свобода вибирати собі представників на чесних і вільних виборах. В економічному відношенні принципами повинні бути недоторканність приватної власності, свобода торгівлі та підприємництва. В юридичному відношенні головними принципами повинні бути верховенство закону над волею правителів і рівність всіх громадян перед законом незалежно від їх багатства, положення і впливу. При цьому можливості держави і церкви впливати на життя суспільства повинні обмежуватися конституцією.</p>	
<p>Політична система повинна бути побудована на стабільності, прихильності традиційним цінностям і порядкам, релігіям. У внутрішній політиці головна цінність - громадський порядок, розвиток повинен йти еволюційним, а не революційним шляхом. У зовнішній політиці треба робити ставку на зміцнення безпеки, можливе застосування військової сили, за підтримки традиційних союзників.</p>	
<p>Політична система повинна бути побудована на принципах соціальної справедливості і рівності. В економіці повинна бути суспільна власність або громадський контроль над власністю і природними ресурсами. Держава бере на себе турботу про слабких, бідних, хворих, гарантує доступ до праці, медицини та освіти всіх верств суспільства.</p>	
<p>Соціально-політична система повинна бути заснована на верховенстві держави або сильного лідера; держава контролює всі сфери життя суспільства, розподіляє матеріальні блага. Люди повинні бути віддані своїй владі і лідерам, впевнені в тому, що вони забезпечують в суспільстві строгий і безумовний порядок, справедливість.</p>	
<p>Політична система повинна бути побудована на цінності нації як вищої форми суспільної єдності, її первинності. Держава повинна бути політично незалежною і працювати на благо власного народу, його культурне і духовне зростання, об'єднання національної</p>	

самосвідомості для практичної захисту умов життя нації, її території проживання, економічних ресурсів і духовних цінностей.	
---	--

6. Розставте негативні характеристики різних видів політичних систем від 1 до 5. Найбільш негативній, небезпечній, на Ваш погляд, характеристиці надайте найвищий ранг - 1, найменш негативної - нижчий ранг 5, занесіть їх в колонку праворуч.

Закостенілість системи, відсутність реформ. Заперечення неминучості і необхідності змін, небажання поступитися чимось відносно малим сьогодні в ім'я здобуття більшого і кращого завтра.	
--	--

Відсутність мотивації до розвитку. Пріоритет суспільства по відношенню до особистості, що часто призводить до «захоплення» влади авторитарними силами. Вчинення в ім'я справедливості багато несправедливого по відношенню до людини. Нереальні, нездійсненні і навіть протиприродні вимоги до всіх «рядовим» учасникам товариства, що породжує лицемірство.	
--	--

Недооцінка соціальної цінності рівності, державної підтримки незахищених верств населення. Нестабільність політичної та економічної ситуації. Висока конкуренція. Розшарування суспільства.	
---	--

Держава контролює всі сфери життя людини, часто поєднується з диктатурою окремої особистості. Спирається на силу (найчастіше - військову), опозиція не допускається або переслідується. Відсутні вільні вибори. Насильство носить характер терору, часто допускається геноцид. Влада на всіх рівнях формується закрито, як правило, однією людиною або вузькою групою осіб з правлячої еліти.	
---	--

Обмеження (культурні, економічні, політичні, правові) представників іншої нації. Економічні витрати (зростання цін, зниження конкуренції) політики захисту національного виробника. Відсутність рівноправності.	
---	--

**Результати вивчення соціально-політичних цінностей
за методикою дослідження політичних орієнтацій Г. Пирог**

Досліджувані	Соціально політичні цінності														
	1. Політичні свободи	2. Традиції	3. Справедливість	4. Права людини	5. Нація	6. Сильний лідер	7. патріотизм	8. Рівність	9. Порядок	10. Релігія	11. Держ. контроль	12. Незалежність	13. Економіч. свободи	14. Соціальна захищ.	15. Сильна влада
1. Андрій В.	2	5	4	12	10	15	14	9	11	13	7	6	8	3	12
2. Андрій Ч.	6	7	10	1	4	11	8	2	12	9	13	3	14	5	15
3. Антон Ш.	1	4	5	6	7	14	1	15	13	2	9	8	13	11	10
4. Артем Г.	3	8	14	13	6	9	7	11	10	4	2	15	1	12	5
5. Богдан Ш.	10	9	2	11	3	5	4	1	8	15	14	6	7	13	12
6. Вадим З.	4	2	3	1	5	8	6	10	12	7	15	11	13	14	9
7. Веніамін Р.	2	3	6	13	8	9	12	4	11	14	15	7	10	5	1
8. Віталій Б.	5	2	6	4	1	3	10	9	8	14	15	7	12	13	11
9. Віталій О.	14	3	9	1	2	6	7	4	10	5	12	11	13	15	8
10. Владислав П.	10	1	8	2	9	11	14	7	6	15	13	5	4	3	12
11. Владислав Ф.	2	5	4	13	15	13	14	8	3	6	7	11	10	9	1
12. Володимир К.	6	1	4	10	8	15	9	2	3	14	13	5	12	7	11
13. Володимир О.	9	14	7	13	8	1	12	3	2	15	11	6	5	10	4
14. Денис О.	6	11	7	3	8	14	15	13	12	5	2	4	10	1	9
15. Єгор К.	14	6	15	12	11	2	4	8	9	1	5	7	10	13	3
16. Євген В.	2	8	5	1	7	14	9	12	6	15	11	10	3	4	13
17. Іван Г.	6	2	3	13	9	7	1	4	10	5	15	14	11	12	10
18. Ігор О.	6	15	14	7	4	11	1	3	2	8	9	12	13	5	10
19. Кирило К.	13	4	3	2	1	9	5	14	12	7	6	8	10	11	15
20. Микола М.	8	9	11	12	14	1	2	3	4	5	7	6	10	13	15
21. Микола С.	10	9	2	6	8	7	14	3	1	15	11	12	4	5	13
22. Михайло Т.	10	1	3	2	15	11	12	9	4	5	7	8	13	6	14
23. Олег Д.	6	10	1	2	11	3	9	8	7	14	13	12	15	5	4
24. Олег Ч.	2	3	6	9	13	8	4	11	12	14	15	7	1	10	5
25. Олександр Ш.	3	14	1	2	7	4	11	13	6	15	12	8	9	5	10
26. Олексій І.	3	8	14	6	7	11	10	1	9	5	2	4	15	13	12
27. Олексій Р.	6	2	3	4	15	1	8	14	5	7	10	11	12	9	13
28. Сергій С.	9	7	8	10	15	4	14	12	6	3	13	11	1	2	5
29. Трофим М.	3	8	14	6	11	7	1	10	9	2	4	5	12	13	15
30. Юрій Г.	3	14	8	15	12	13	10	9	1	5	2	4	7	6	11
Середнє значення за показниками чоловіків	6, 13	6, 5	6, 67	8, 75	10, ,8	8, 23	8, 27	7, 73	7, 47	8, 8	9, 67	8, 13	9, 27	8, 43	9, 6

31. Алла Б.	2	6	1	13	15	9	8	4	3	10	15	5	7	12	14
32. Ангеліна Д.	4	3	5	7	9	10	2	6	8	11	12	15	14	13	1
33. Анна К.	8	7	14	12	15	13	9	1	10	2	4	5	7	11	6
34. Анна М.	3	8	14	2	4	5	10	1	9	12	13	15	6	11	7
35. Валентина К.	9	8	3	4	7	6	10	5	1	15	12	13	2	11	14
36. Валентина Н.	15	1	4	5	3	7	2	15	12	11	14	10	6	8	9
37. Валерія О.	3	8	14	15	12	13	10	9	1	5	2	4	6	7	11
38. Валерія Р.	2	9	1	3	10	7	8	11	5	15	12	6	13	4	14
39. Вікторія Б.	3	4	7	6	1	14	2	13	9	15	5	11	12	10	8
40. Вікторія З.	10	1	3	4	10	15	12	9	2	7	5	8	14	6	8
41. Віра Т.	8	3	14	15	12	13	10	1	3	5	4	2	7	11	6
42. Галина П.	10	6	7	9	13	14	4	12	3	11	1	15	8	2	5
43. Ева П.	3	4	1	11	5	10	8	7	6	2	12	15	13	14	9
44. Злата В.	6	15	14	11	2	4	5	1	7	3	8	9	13	12	10
45. Ірина В.	9	10	11	2	13	8	14	1	4	15	5	6	12	3	7
46. Ірина П.	10	4	5	1	6	13	11	7	3	9	12	8	15	2	14
47. Ірина Я.	15	2	3	1	6	9	10	5	4	7	13	14	11	12	8
48. Каріна К.	10	1	7	3	8	11	12	4	2	15	14	5	13	6	9
49. Катерина С.	3	10	11	7	8	5	6	9	14	2	1	12	15	13	4
50. Катерина Ш.	9	8	2	3	10	15	4	5	1	11	14	6	12	7	13
51. Лілія О.	12	6	10	5	13	9	14	3	4	15	7	8	1	2	11
52. Марія С.	10	9	1	2	13	8	14	3	4	15	11	5	12	7	6
53. Наталія Г.	9	2	15	10	11	7	4	6	14	8	5	1	3	12	13
54. Оксана В.	10	11	2	1	13	12	9	3	4	15	8	5	6	7	14
55. Оксана З.	2	7	1	3	8	6	4	11	12	10	5	9	14	13	15
56. Олеся О.	6	8	10	12	9	7	3	5	11	14	15	2	1	13	4
57. Ольга К.	8	9	1	10	2	3	11	4	12	13	5	14	6	7	15
58. Ольга Л.	1	5	6	15	3	7	9	14	13	2	11	10	12	8	4
59. Ольга М.	8	3	1	2	9	6	14	10	7	15	12	4	11	5	13
60. Ольга Т.	3	1	2	5	4	14	6	15	7	9	11	10	13	8	12
Середнє значення за показниками жінок	7,03	6,04	6,33	6,63	8,47	9,33	8,17	6,67	6,5	9,97	8,93	8,4	9,5	8,57	9,6
Загальне середнє значення	6,58	6,27	6,5	6,88	9,63	8,78	8,22	7,2	6,98	9,38	9,3	8,27	9,38	8,5	9,6

**Результати дослідження ідеальної ролі держави у житті суспільства
за методикою вивчення політичних орієнтацій Г. Пирог**

Досліджувані	Ідеальна роль держави у житті суспільства				
	Лібералізм	Консерватизм	Соціалізм	Авторитаризм	Націоналізм
1. Андрій В.	5	2	4	3	1
2. Андрій Ч.	1	5	4	3	2
3. Антон Ш.	4	5	1	2	3
4. Артем Г.	1	2	4	5	3
5. Богдан Ш.	2	5	3	4	1
6. Вадим З.	4	1	2	5	3
7. Веніамін Р.	2	3	1	5	4
8. Віталій Б.	5	2	3	4	1
9. Віталій О.	2	5	4	3	1
10. Владислав П.	1	4	2	5	3
11. Владислав Ф.	1	2	4	3	5
12. Володимир К.	2	4	1	3	5
13. Володимир О.	2	4	5	3	1
14. Денис О.	4	2	3	1	5
15. Єгор К.	3	5	2	1	4
16. Євген В.	1	2	5	4	3
17. Іван Г.	5	3	2	1	4
18. Ігор О.	2	5	1	3	4
19. Кирило К.	4	3	5	1	2
20. Микола М.	5	3	2	1	4
21. Микола С.	3	2	4	1	5
22. Михайло Т.	3	1	2	5	4
23. Олег Д.	1	4	3	5	2
24. Олег Ч.	2	3	1	4	5
25. Олександр Ш.	4	2	3	5	1
26. Олексій І.	2	4	3	5	1
27. Олексій Р.	3	1	2	4	5
28. Сергій С.	2	5	1	3	4
29. Трофим М.	2	4	1	3	5
30. Юрій Г.	2	3	1	4	5
31. Алла Б.	3	2	1	4	5

32.Ангеліна Д.	2	3	5	4	1
33.Анна К.	2	1	5	4	3
34.Анна М.	3	2	4	5	1
35.Валентина К.	5	2	3	4	1
36.Валентина Н.	3	2	4	5	1
37.Валерія О.	2	3	1	5	4
38.Валерія Р.	1	3	5	2	4
39.Вікторія Б.	2	5	4	3	1
40.Вікторія З.	3	2	4	5	1
41.Віра Т.	2	1	4	5	3
42.Галина П.	1	4	5	3	2
43.Ева П.	3	2	1	5	4
44.Злата В.	1	4	5	2	3
45.Ірина В.	1	3	2	4	5
46.Ірина П.	5	2	3	4	1
47.Ірина Я.	3	1	4	2	5
48.Каріна К.	2	4	3	5	1
49.Катерина С.	3	1	4	5	2
50.Катерина Ш.	5	1	4	3	2
51.Лілія О.	5	2	4	1	3
52.Марія С.	5	3	2	4	1
53.Наталія Г.	3	2	1	5	4
54.Оксана В.	5	4	1	3	2
55.Оксана З.	3	4	1	5	2
56.Олеся О.	5	2	4	1	3
57.Ольга К.	3	4	1	2	5
58.Ольга Л.	5	1	4	3	2
59.Ольга М.	5	3	2	4	1
60.Ольга Т.	4	1	2	5	3
Середнє значення за показниками чоловіків	2,67	3,2	2,63	3,3	3,2
Середнє значення за показниками жінок	3,17	2,47	3,1	3,73	2,53
Загальне середнє значення	2,92	2,83	2,86	3,51	2,86

Результати дослідження негативних характеристик різних видів політичних систем за методикою вивчення політичних орієнтацій

Г. Пирог

Досліджувані	Негативні характеристики різних видів політичних систем				
	Консерватизм	Соціалізм	Лібералізм	Авторитаризм	Націоналізм
1. Андрій В.	1	3	2	4	5
2. Андрій Ч.	2	4	1	3	5
3. Антон Ш.	2	4	3	1	5
4. Артем Г.	1	4	2	5	3
5. Богдан Ш.	3	1	4	2	5
6. Вадим З.	2	5	3	4	1
7. Веніамін Р.	5	1	3	4	2
8. Віталій Б.	3	1	2	4	5
9. Віталій О.	1	4	2	5	3
10. Владислав П.	3	5	4	1	2
11. Владислав Ф.	1	3	2	5	4
12. Володимир К.	3	2	1	5	4
13. Володимир О.	5	3	2	4	1
14. Денис О.	4	1	3	5	2
15. Єгор К.	2	1	4	5	3
16. Євген В.	2	3	1	5	4
17. Іван Г.	2	3	5	1	4
18. Ігор О.	1	4	3	2	5
19. Кирило К.	5	3	1	4	2
20. Микола М.	5	4	3	1	2
21. Микола С.	3	4	1	5	2
22. Михайло Т.	2	5	1	3	4
23. Олег Д.	4	1	3	2	5
24. Олег Ч.	4	1	5	2	3
25. Олександр Ш.	3	4	5	1	2
26. Олексій І.	1	3	4	2	5
27. Олексій Р.	3	4	1	5	2
28. Сергій С.	4	5	2	3	1
29. Трофим М.	3	2	4	5	1
30. Юрій Г.	5	2	1	3	4

31. Алла Б.	1	4	2	5	3
32. Ангеліна Д.	5	1	4	2	3
33. Анна К.	2	5	3	4	1
34. Анна М.	5	3	2	1	4
35. Валентина К.	1	4	2	5	3
36. Валентина Н.	1	3	5	4	2
37. Валерія О.	5	2	3	1	4
38. Валерія Р.	4	1	5	2	3
39. Вікторія Б.	1	3	5	2	4
40. Вікторія З.	3	1	2	4	5
41. Віра Т.	2	5	3	4	1
42. Галина П.	2	4	5	1	3
43. Ева П.	1	2	3	4	5
44. Злата В.	1	4	2	5	3
45. Ірина В.	1	5	4	2	3
46. Ірина П.	2	3	5	1	4
47. Ірина Я.	5	2	4	1	3
48. Каріна К.	5	1	4	2	3
49. Катерина С.	4	5	3	1	2
50. Катерина Ш.	1	2	5	4	3
51. Лілія О.	1	3	2	4	5
52. Марія С.	1	3	2	4	5
53. Наталія Г.	5	3	2	1	4
54. Оксана В.	4	3	5	1	2
55. Оксана З.	1	3	4	2	5
56. Олеся О.	2	5	1	4	3
57. Ольга К.	4	1	2	3	5
58. Ольга Л.	5	1	4	3	2
59. Ольга М.	1	4	2	5	3
60. Ольга Т.	4	1	5	2	3
Середнє значення за показниками чоловіків	2,6	2,83	3	3,37	3,2
Середнє значення за показниками жінок	3,33	2,67	2,9	2,8	3,3
Загальне середнє значення	2,96	2,75	2,95	3,08	3,25

**Результати вивчення соціально-політичних цінностей
за методикою дослідження політичних орієнтацій Г. Пирог**

Досліджувані	Соціально політичні цінності														
	Політичні свободи	Традиції	Справедливість	Права людини	16. Нація	17. Сильний лідер	18. патріотизм	19. Рівність	20. Порядок	21. Релігія	22. Держ. контроль	23. Незалежність	24. Економіч. свободи	25. Соціальна захищ.	26. Сильна влада
1. Андрій В.	2	5	4	12	10	15	14	9	11	13	7	6	8	3	12
2. Андрій Ч.	6	7	10	1	4	11	8	2	12	9	13	3	14	5	15
3. Антон Ш.	1	4	5	6	7	14	3	15	13	2	9	8	13	11	10
4. Артем Г.	3	8	14	13	6	9	7	11	10	4	2	15	1	12	5
5. Богдан Ш.	1 0	9	2	11	3	5	4	1	8	15	14	6	7	13	12
6. Вадим З.	4	2	3	1	5	8	6	10	12	7	15	11	13	14	9
7. Веніамін Р.	2	3	6	13	8	9	12	4	11	14	15	7	10	5	1
8. Віталій Б.	5	2	6	4	1	3	10	9	8	14	15	7	12	13	11
9. Віталій О.	1 4	3	9	1	2	6	7	4	10	5	12	11	13	15	8
10. Владислав П.	1 0	1	8	2	9	11	14	7	6	15	13	5	4	3	12
11. Владислав Ф.	2	5	4	13	15	13	14	8	3	6	7	11	10	9	1
12. Володимир К.	6	1	4	10	8	15	9	2	3	14	13	5	12	7	11
13. Володимир О.	9	14	7	13	8	1	12	3	2	15	11	6	5	10	4
14. Денис О.	6	11	7	3	8	14	15	13	12	5	2	4	10	1	9
15. Єгор К.	1 4	6	15	12	11	2	4	8	9	1	5	7	10	13	3
16. Євген В.	2	8	5	1	7	14	9	12	6	15	11	10	3	4	13
17. Іван Г.	6	2	3	13	9	7	1	4	10	5	15	14	11	12	10
18. Ігор О.	6	15	14	7	4	11	1	3	2	8	9	12	13	5	10
19. Кирило К.	1 3	4	3	2	1	9	5	14	12	7	6	8	10	11	15
20. Микола М.	8	9	11	12	14	1	2	3	4	5	7	6	10	13	15
21. Микола С.	1 0	9	2	6	8	7	14	3	1	15	11	12	4	5	13
22. Михайло Т.	1 0	1	3	2	15	11	12	9	4	5	7	8	13	6	14
23. Олег Д.	6	10	1	2	11	3	9	8	7	14	13	12	15	5	4
24. Олег Ч.	2	3	6	9	13	8	4	11	12	14	15	7	1	10	5

25. Олександр Ш.	3	14	1	2	7	4	11	13	6	15	12	8	9	5	10
26. Олексій І.	3	8	14		77	11	10	1	9	5	2	4	15	13	12
27. Олексій Р.	6	2	3	4	15	1	8	14	5	7	10	11	12	9	13
28. Сергій С.	9	7	8	10	15	4	14	12	6	3	13	11	1	2	5
29. Трофим М.	3	8	14	6	11	7	1	10	9	2	4	5	12	13	15
30. Юрій Г.	3	14	8	15	12	13	10	9	1	5	2	4	7	6	11
Середнє значення за показниками чоловіків	6,13	6,5	6,67	8,75	10,8	8,23	8,27	7,73	7,47	8,8	9,67	8,13	9,27	8,43	9,6
31. Алла Б.	2	6	1	13	15	9	8	4	3	10	15	5	7	12	14
32. Ангеліна Д.	4	3	5	7	9	10	2	6	8	11	12	15	14	13	1
33. Анна К.	8		14	12	15	13	9	1	10	2	4	5	7	11	6
34. Анна М.	3	8	14	2	4	5	10	1	9	12	13	15	6	11	7
35. Валентина К.	9	8	3	4	7	6	10	5	1	15	12	13	2	11	14
36. Валентина Н.	15	1	4	5	3	7	2	15	12	11	14	10	6	8	9
37. Валерія О.	3	8	14	15	12	13	10	9	1	5	2	4	6	7	11
38. Валерія Р.	2	9	1	3	10	7	8	11	5	15	12	6	13	4	14
39. Вікторія Б.	3	4	7	6	1	14	2	13	9	15	5	11	12	10	8
40. Вікторія З.	10	1	3	4	10	15	12	9	2	7	5	8	14	6	
41. Віра Т.	8	3	14	15	12	13	10	1	3	5	4	2	7	11	6
42. Галина П.	10	1	6	7	9	13	14	4	12	3	11	1	15	8	2
43. Ева П.	3	4	1	11	5	10	8	7	6	2	12	15	13	14	9
44. Злата В.	6	15	14	11	2	4	5	1	7	3	8	9	13	12	10
45. Ірина В.	9	10	11	2	13	8	14	1	4	15	5	6	12	3	7
46. Ірина П.	10	1	4	5	1	6	13	11	7	3	9	12	8	15	2
47. Ірина Я.	15	1	2	3	1	6	9	10	5	4	7	13	14	11	12
48. Каріна К.	10	1	1	7	3	8	11	12	4	2	15	14	5	13	6
49. Катерина С.	3	10	11	7	8	5	6	9	14	2	1	12	15	13	4
50. Катерина Ш.	9	8	2	3	10	15	4	5	1	11	14	6	12	7	13
51. Лілія О.	12	1	6	10	5	13	9	14	3	4	15	7	8	1	2
52. Марія С.	10	1	9	1	2	13	8	14	3	4	15	11	5	12	7
53. Наталія Г.	9	2	15	10	11	7	4	6	14	8	5	1	3	12	13
54. Оксана В.	10	1	11	2	1	13	12	9	3	4	15	8	5	6	7
55. Оксана З.	2	7	1	3	8	6	4	11	12	10	5	9	14	13	15
56. Оlesia О.	6	8	10	12	9	7	3	5	11	14	15	2	1	13	4
57. Ольга К.	8	9	1	10	2	3	11	4	12	13	5	14	6	7	15
58. Ольга Л.	1	5	6	15	3	7	9	14	13	2	11	10	12	8	4

59. Ольга М.	8	3	1	2	9	6	14	10	7	15	12	4	11	5	13
60. Ольга Т.	3	1	2	5	4	14	6	15	7	9	11	10	13	8	12
Середнє значення за показниками жінок	7,03	6,04	6,33	6,63	8,47	9,33	8,17	6,67	6,5	9,97	8,93	8,4	9,5	8,57	9,6
Загальне середнє значення	6,58	6,27	6,5	6,88	9,63	8,78	8,22	7,2	6,98	9,38	9,3	8,27	9,38	8,5	9,6

**Результати дослідження соціально-політичних цінностей
за методикою Г.Айзенка**

Досліджувані	Фактори															
	Дозволеність	Суворість	Расизм	Антирасизм	Релігійність	Атеїзм	Соціалізм	Капіталізм	Лібералізм	Антилібералізм	Реакційність	Прогресивність	Паціфізм	Мілітаризм	Радикалізм - консерватизм	Жорсткість – м'якість
1. Андрій В.	94			34		25	158			69		48	50		-88	6
2. Андрій Ч.		86		39	40			149		65		54		45	-14	-3
3. Антон Ш.		90	49			27		141	73			47		37	-22	30
4. Артем Г.		78		36		25		152	70			48		46	-58	4
5. Богдан Ш.		73	43			31	158		73		63			38	5	10
6. Вадим З.		90		38	42			150	70			55	55		-25	-14
7. Веніамін Р.	91		42			39		143	70			52		39	-7	9
8. Віталій Б.	106		46			22		138	75			41		41	-67	36
9. Віталій О.	92			38	43		158		81			47	55		-49	-14
10. Владислав П.	101			32		21	170		80			43	58		-137	3
11. Владислав Ф.	94			32	40			146		64		47	54		-56	-15
12. Володимир К.		86		26		37		154	70			48	52		-70	-20
13. Володимир О.		83	43			29		151	73			50	51		-41	4
14. Денис О.		79		36	40		156			69		52		44	-23	-9
15. Єгор К.		89		37		34	157			68		53		46	-44	1
16. Євген В.	105			32		25	156		70			42	48		-111	11
17. Іван Г.	92			36		31		152		67		45	50		-70	1
18. Ігор О.		89		37		35	158			68		52	48		-47	-2
19. Кирило К.	91			36		37		143		61		50	59		-47	-15
20. Микола М.		78		37		29	156			68		52		46	-44	1
21. Микола С.		82		34		22		164	70			47	52		-82	1
22. Михайло Т.		63		31	46		184			61		51		46	-37	-30
23. Олег Д.		80	40			28	158		76			48	50		-56	2
24. Олег Ч.	92			39	45			146	71			54		46	-8	-6
25. Олександр Ш.	92			28	49		162			69		55	51		-41	-26
26. Олексій І.		85		38	40			135	80		66		53		15	-13
27. Олексій Р.		71	50			31	167			62	64			36	16	18
28. Сергій С.		87	42		44		160			66		53	55		-24	-14
29. Трофим М.		87	43			35		153		67		49	48		-34	3
30. Юрій Г.	93		45			33		143	77			51		38	-16	20
31. Алла Б.		70	40		52		164			64		54	48		10	-25
32. Ангеліна Д.		89		32	45		167		80		58		54		-40	-23
33. Анна К.		86		36	42			152		68	59			47	-11	-10
34. Анна М.	91		40		44		157		70		56		48		-16	-7
35. Валентина К.		75		25		37	163			55	56		51		-53	-26
36. Валентина Н.	92			38		39		142	72		58			44	-8	1
37. Валерія О.		87	44			36		147	71			47	53		-33	-2
38. Валерія Р.	93			35		32		152	73			53	50		-55	-1
39. Вікторія Б.	92		40			30	157		75			52		45	-50	11
40. Вікторія З.		84		26		38	173			65		42		45	-90	-15
41. Віра Т.		85		39	41			150		63	56		51		-14	-11
42. Галина П.	95			37		32		142	74		63		56		-29	-4
43. Ева П.	92			26		35		154		69		47	57		-87	-20
44. Злата В.		86		35		32	157			66		54		43	-44	3
45. Ірина В.		87	44			32	157		70			44	53		-57	-2

46. Ірина П.		87		32		39	172		70			55	50		-57	-14
47. Ірина Я.		77		37	43		161			63		54		46	-16	-14
48. Каріна К.	107			32		22		147	73			46		46	-100	17
49. Катерина С.		79		31	42			150		67		48	49		-36	-21
50. Катерина Ш.		84		27		39	167			65	57		53		-58	-23
51. Лілія О.	95			25		25	163		79			49	48		-108	-1
52. Марія С.	98			18		28	156		77			44	66		-140	-27
53. Наталія Г.		85		36		33		150	74			55	49		-36	-4
54. Оксана В.	101			28		28		148	75			52		46	-79	4
55. Оксана З.	105			34	46		158			69		50		46	-49	-6
56. Олеся О.	92			26		35		154		69		47	57		-87	-20
57. Ольга К.		88		37		36		153	74		57		50		-31	-5
58. Ольга Л.		84		35		30	160		70		61		49		-41	-2
59. Ольга М.		87		31		22		152	73			48	50		-87	2
60. Ольга Т.	91			32	42		162			68		55		41	-28	-10
Середнє значення за показниками чоловіків	95,25	82,3	44,3	34,8	42,9	27,95	161,53	138,82	73,68	66	64,33	78,47	52,29	42,15	-43,56	11,36
Середнє значення за показниками жінок	95,69	84,05	41,6	52,6	44,11	30,85	162,12	139,35	73,52	65,46	58,1	49,9	52,1	44,9	-51,66	10,16
Загальне середнє значення	95,47	83,02	43,5	43,7	43,5	29,4	161,82	139,08	73,6	65,73	61,21	64,18	52,19	43,52	-47,61	10,76
Відсоткова кількість	42%	58%	25%	75%	32%	68%	50%	50%	53%	47%	23%	77%	61%	39%		

Результати методики «Піраміда потреб» А. Маслоу

Досліджувані	Рівні потреб			
	Потреба в безпеці, стабільності	Потреба в любові та приналежності (сім'я, друзі)	Потреба в повазі (самоповага, признання іншими)	Потреба в самоактуалізації (особистісне зростання, розвиток здібностей та задатків)
	Ступінь вираження			
1. Андрій В.	Середній	Середній	Високий	Середній
2. Андрій Ч.	Середній	Середній	Високий	Низький
3. Антон Ш.	Низький	Середній	Середній	Середній
4. Артем Г.	Середній	Низький	Середній	Середній
5. Богдан Ш.	Низький	Низький	Високий	Середній
6. Вадим З.	Середній	Низький	Середній	Середній
7. Веніамін Р.	Середній	Низький	Середній	Низький
8. Віталій Б.	Низький	Низький	Середній	Середній
9. Віталій О.	Середній	Низький	Високий	Середній
10. Владислав П.	Середній	Низький	Середній	Низький
11. Владислав Ф.	Середній	Низький	Низький	Низький
12. Володимир К.	Середній	Середній	Високий	Середній
13. Володимир О.	Низький	Низький	Високий	Низький
14. Денис О.	Низький	Середній	Середній	Низький
15. Єгор К.	Високий	Середній	Низький	Низький
16. Євген В.	Середній	Середній	Середній	Середній
17. Іван Г.	Низький	Низький	Низький	Низький
18. Ігор О.	Середній	Середній	Низький	Низький
19. Кирило К.	Низький	Низький	Низький	Низький
20. Микола М.	Середній	Середній	Середній	Низький
21. Микола С.	Низький	Низький	Середній	Високий
22. Михайло Т.	Високий	Низький	Високий	Середній
23. Олег Д.	Середній	Низький	Високий	Низький
24. Олег Ч.	Низький	Середній	Середній	Низький
25. Олександр Ш.	Середній	Середній	Високий	Середній
26. Олексій І.	Низький	Низький	Середній	Низький
27. Олексій Р.	Середній	Низький	Середній	Високий
28. Сергій С.	Високий	Низький	Низький	Середній
29. Трофим М.	Низький	Середній	Середній	Низький
30. Юрій Г.	Середній	Низький	Середній	Низький

31. Алла Б.	Середній	Середній	Середній	Низький
32. Ангеліна Д.	Середній	Низький	Середній	Низький
33. Анна К.	Середній	Середній	Низький	Низький
34. Анна М.	Низький	Середній	Середній	Низький
35. Валентина К.	Низький	Низький	Середній	Низький
36. Валентина Н.	Середній	Низький	Середній	Низький
37. Валерія О.	Середній	Низький	Високий	Середній
38. Валерія Р.	Середній	Низький	Високий	Низький
39. Вікторія Б.	Низький	Низький	Середній	Низький
40. Вікторія З.	Високий	Середній	Високий	Середній
41. Віра Т.	Низький	Низький	Середній	Низький
42. Галина П.	Низький	Середній	Середній	Низький
43. Ева П.	Низький	Низький	Низький	Низький
44. Злата В.	Високий	Середній	Середній	Низький
45. Ірина В.	Середній	Високий	Середній	Низький
46. Ірина П.	Високий	Середній	Середній	Низький
47. Ірина Я.	Середній	Низький	Низький	Високий
48. Каріна К.	Високий	Середній	Середній	Низький
49. Катерина С.	Високий	Середній	Високий	Середній
50. Катерина Ш.	Середній	Низький	Середній	Середній
51. Лілія О.	Середній	Низький	Середній	Середній
52. Марія С.	Низький	Низький	Низький	Середній
53. Наталія Г.	Середній	Середній	Середній	Низький
54. Оксана В.	Середній	Низький	Високий	Високий
55. Оксана З.	Низький	Середній	Високий	Середній
56. Олеся О.	Високий	Середній	Високий	Середній
57. Ольга К.	Середній	Низький	Високий	Середній
58. Ольга Л.	Високий	Середній	Високий	Середній
59. Ольга М.	Середній	Середній	Середній	Середній
60. Ольга Т.	Низький	Низький	Високий	Низький
Показники чоловіків	Високий: 3 Середній: 16 Низький: 11	Високий: 0 Середній: 12 Низький: 18	Високий: 9 Середній: 15 Низький: 6	Високий: 2 Середній: 12 Низький: 16
Показники жінок	Високий: 7 Середній: 14 Низький: 9	Високий: 1 Середній: 14 Низький: 15	Високий: 10 Середній: 16 Низький: 4	Високий: 2 Середній: 11 Низький: 17
Загальна кількість	Високий: 10 Середній: 30 Низький: 20	Високий: 1 Середній: 26 Низький: 33	Високий: 19 Середній: 31 Низький: 10	Високий: 4 Середній: 23 Низький: 33

Результати методики САТ Е. Шострома

Досліджувані	Шкали САТ														
	Середній бал	Опора на себе (I)	Компетентність в часі (Tc)	Ціннісні орієнтації (Sav)	Гнучкість поведінки (Ex)	Сензитивність до себе (Fr)	Спонтанність (S)	Самоповага (Sg)	Самоприйняття (Sa)	Уявлення про природу людини (Nc)	Синергія (Sy)	Прийняття агресії (A)	Контактність (C)	Пізнавальні потреби (Cog)	Креативність (Cr)
1. Андрій В.	43	49	52	29	49	34	38	55	62	32	26	34	44	40	52
2. Андрій Ч.	50	54	42	44	52	43	50	59	62	44	42	54	47	46	60
3. Антон Ш.	61	67	58	58	61	61	67	72	65	44	58	71	72	40	56
4. Артем Г.	38	35	32	37	37	39	29	49	37	44	34	42	37	46	36
5. Богдан Ш.	54	61	61	44	58	48	50	62	59	50	42	63	62	40	56
6. Вадим З.	51	61	36	61	49	48	55	52	53	56	50	54	47	46	72
7. Веніамін Р.	48	45	42	51	49	43	34	55	59	50	58	54	47	34	52
8. Віталій Б.	54	54	48	61	49	52	59	66	44	67	58	46	44	62	44
9. Віталій О.	57	62	48	58	55	61	55	62	59	56	58	67	58	57	44
10. Владислав П.	40	30	45	44	40	43	50	38	37	32	42	38	33	46	44
11. Владислав Ф.	52	56	58	44	40	70	59	62	53	38	26	71	44	51	48
12. Володимир К.	57	62	61	54	43	66	63	62	56	50	50	71	51	57	52
13. Володимир О.	45	39	39	40	37	52	42	55	44	50	50	46	47	34	52
14. Денис О.	48	49	52	44	46	52	50	52	47	50	50	50	47	40	44
15. Єгор К.	40	37	48	33	37	52	42	42	37	38	34	50	51	29	36
16. Євген В.	43	42	32	37	46	52	42	45	41	38	42	46	55	46	40
17. Іван Г.	41	30	39	44	43	39	34	49	31	44	42	34	51	46	44
18. Ігор О.	50	58	42	44	49	61	55	45	50	50	42	54	47	34	64
19. Кирило К.	53	49	61	58	52	39	42	59	56	50	66	50	44	51	64
20. Микола М.	46	47	52	44	49	52	46	45	44	44	50	50	47	40	40
21. Микола С.	56	56	48	51	61	48	50	52	59	50	58	67	65	46	68
22. Михайло Т.	43	42	55	47	52	57	42	55	44	32	42	50	44	46	36
23. Олег Д.	43	38	36	47	37	52	42	59	31	50	42	46	37	46	44
24. Олег Ч.	46	45	45	51	43	43	38	31	41	56	74	50	55	29	48
25. Олександр Ш.	48	43	39	54	46	34	50	45	56	50	66	46	40	40	60
26. Олексій І.	47	40	58	40	40	48	38	52	56	38	42	42	44	57	60
27. Олексій Р.	57	64	61	61	55	43	50	55	69	50	58	58	69	34	64
28. Сергій С.	45	39	55	29	55	34	38	42	56	50	50	34	51	40	52

29. Трофим М.	51	47	45	51	40	66	50	52	50	62	66	54	47	40	44
30. Юрій Г.	48	47	45	54	40	52	42	35	44	56	74	50	51	29	48
31. Алла Б.	42	33	45	44	31	48	38	45	31	56	58	50	29	40	40
32. Ангеліна Д.	41	35	36	47	25	61	42	45	34	50	34	46	40	34	40
33. Анна К.	47	43	48	44	46	48	59	49	41	56	42	54	44	40	40
34. Анна М.	53	53	48	54	43	57	63	55	56	50	42	63	58	40	60
35. Валентина К.	55	62	58	51	46	52	59	62	56	50	50	63	65	34	56
36. Валентина Н.	47	45	42	47	34	43	50	49	53	56	42	30	55	51	60
37. Валерія О.	48	49	52	47	40	48	46	31	50	56	66	58	55	34	44
38. Валерія Р.	51	57	58	44	58	52	55	45	56	38	42	58	62	34	52
39. Вікторія Б.	40	32	52	29	31	48	42	38	34	38	50	42	47	40	40
40. Вікторія З.	31	15	32	26	28	43	25	38	28	32	26	26	29	40	44
41. Віра Т.	46	48	55	40	40	48	46	35	47	50	50	50	55	29	44
42. Галина П.	55	56	58	61	46	57	55	52	50	62	66	54	58	51	48
43. Ева П.	47	45	52	47	58	43	42	45	44	56	58	30	51	34	52
44. Злата В.	46	45	39	44	43	48	46	49	44	44	50	54	51	51	40
45. Ірина В.	45	40	48	51	43	48	59	55	44	38	50	22	44	29	52
46. Ірина П.	49	44	55	54	40	52	38	62	53	50	58	42	47	34	56
47. Ірина Я.	51	54	58	51	46	61	42	72	59	50	34	46	58	34	44
48. Каріна К.	55	57	52	61	43	57	55	59	56	62	58	58	55	51	52
49. Катерина С.	53	59	55	54	52	52	63	62	62	44	42	58	62	34	48
50. Катерина Ш.	49	53	36	61	43	43	46	59	56	44	50	58	51	29	60
51. Лілія О.	53	53	48	58	46	39	50	62	53	50	58	50	47	57	64
52. Марія С.	44	34	45	40	31	57	46	49	28	50	42	58	37	51	44
53. Наталія Г.	52	49	65	44	37	57	59	59	53	56	42	67	55	57	32
54. Оксана В.	52	54	45	44	61	57	55	42	50	56	50	71	62	34	48
55. Оксана З.	51	48	58	47	43	52	50	72	41	50	42	50	51	57	48
56. Олеся О.	55	57	52	61	43	57	55	59	56	62	58	58	55	51	52
57. Ольга К.	49	43	52	51	34	52	42	55	37	56	58	46	55	46	56
58. Ольга Л.	40	29	45	33	37	52	42	59	34	44	34	34	33	46	40
59. Ольга М.	50	52	39	65	31	48	50	69	44	67	50	58	37	40	52
60. Ольга Т.	43	44	42	44	31	52	59	42	34	32	34	50	55	34	52
Середнє значення за показниками чоловіків	48,5	48,2	47,8	43,4	47	49,4	46,7	52,1	50,0	47,3	48,3	51,4	51,0	43,0	50,8
Низький рівень, %	3	3	23	20	14	20	28	9	16	28	15	15	9	30	9
Середній рівень, %	94	94	60	70	83	60	66	74	69	66	69	69	76	67	75
Високий рівень, %	3	3	17	10	3	20	6	17	15	6	16	16	15	3	16
Середнє значення за показниками жінок	64,3	46,2	49	40,1	41	44,7	49,3	52,5	46,1	42,5	47,8	50,1	50,1	39,8	48,6

Низький рівень %	3	3	27	10	33	3	9	15	28	16	16	16	16	35	3
Середній рівень %	97	97	70	74	61	81	85	57	69	69	78	69	69	65	84
Високий рівень %	0	0	3	16	3	16	6	28	3	15	6	15	15	0	3
Загальне середнє значення	56,4	47,26	48,41	41,75	44	47,08	48,01	52,31	48,09	44,96	48,09	50,76	50,58	41,46	49,73
Низький рівень %	3	5	24	25	16	24	23	12	22	17	16	15	13	32	6
Середній рівень %	95,5	92	66	60	75	69	73	66	69	67	74	69	72	66	91
Високий рівень %	1,5	3	10	15	9	7	4	22	9	16	10	16	15	2	3